

מִכְּאֵן אֶמְשָׂאם

כתב העת למורשת יהדות דמשק

גליון מס' 30 | ערב ראש השנה תש"פ | ספטמבר 2019

הדמיה: קימל אשכולות אדריכלים

חדית בית המורשת

ארגון יוצאי דמשק בישראל
מברך את בני קהילת יוצאי דמשק
בישראל בתפוצות ואת כל בית ישראל
בברכת

שנה טובה
ולתבוקה

מִכָּאן וּמִשָּׁאָם

גליון מס' 30 | ערב ראש השנה תש"פ | ספטמבר 2019

יוצא לאור על ידי ארגון יוצאי דמשק (סוריה) בישראל

מס' עמותה ו-656-006-58 מלכ"ר (Non Profitable Organisation)

רחוב ראש פינה מס' 3 חל-אביב יפן, ת.ד. 59014 מיקוד 6159000

טלפון: 03-6881567, פקס: 03-6880027

אתר אינטרנט: www.misham.org.il

המערכת: ד"ר נתן חסון (יו"ר), יהושע קלש, מאיר משען, לאה מלמד, אלי רז חארס

עיצוב והפקה: בקי שני

חונן החומר הטובא בגליון זה הוא על אחריותם הבלעדית של הכותבים
לרבות שמירה על זכויות יוצרים שלהם ושל זולתם.

לא למכירה

"למען ידעו, דור אחרון, בנים יולדו; יקומו, ויספרו לבניהם".
(תהילים, ע"ח ו').

תוכן העניינים

4	דבר המערכת
6	מה בבית הדמשקאי? על התכנים שיכיל בית המורשת של הקהילה - ד"ר מירב בלס
9	בשרות המוסד - פרק מספרו של אליהו חסון ז"ל
27	דברים לזכרו של אליהו חסון - בני מוצרי
28	- בנו, אסף חסון
31	- חתנו, שוקי גרינבלט
33	- חברו, אבי חפץ
34	פכים קטנים, תמונות עם סבא ח'דר, פרק מתוך הספר - אליהו חסון ז"ל
38	דברים לזכרו - כתבה של אליהו חסון ז"ל לזכרו של חברו מרדכי במבג'י
40	חגי תשרי - סוכות - אברהם חסון
42	מטעמים מדמשק - בקי שני
44	ערב חלוקת המלגות לשנת 2019

דבר המערכת

כתב על נושאים שונים בתולדותיה של הקהילה היהודית בדמשק, הסביבה הערבית העויינת, עלייתו ארצה וקליטתו בקיבוץ גניגר. כתבותיו על נושאים אלה ואחרים פורסמו בחלקן בעלונים "מכאן ומשם" וביתר פרוט בספרו, שבו גם סקר את קורות חייו לכל אורכם מימי ילדותו בדמשק, קליטתו בחברת ילדי הקיבוץ, גיוסו לאגף המבצעים של שרות הביטחון, שליחותו למרוקו מטעם המוסד ומיגוון רחב של תפקידים נוספים שהוא מילא, ביניהם כמנכ"ל משרד התחבורה, מנכ"ל בנק לאומי צרפת, עבודתו באפריקה, בקמבודיה ועוד ועוד, שעליהן סיפר בצורה מרתקת. לאחרונה קיבל על עצמו לסייע בתעוד והנצחת תולדות יהדות דמשק בבית המורשת שהארגון החליט להקים בתוך שנתיים שלוש.

אמרו עליו צעירי הארגון שעבדו אתו: "גילינו איש מדהים, פתוח לכל הצעה, מתמצא בכל נושא: בבניה, באדריכלות, במחקר, במורשת, במסורת, בדת, בכלכלה ועוד ועוד... אליהו עבד ללא לאות, במלוא המרץ וההתלהבות כדי לקדם נושאים שהיה מעורב בהם, בידיעה שהזמן קצר והמלאכה מרובה. נספר עוד שגם הקידמה הטכנולוגית לא הרתיעה אותו. לנו, הצעירים, חברי ועדת המורשת, שותפיו לפרויקט הקמת בית המורשת,

היה ברור שמותר לנו לטעות, כי אליהו קיים, והוא יעמיד אותנו על טעותנו, עם הסבר מושכל, והצעה משופרת. אליהו טרח לציין פעם אחר פעם שיש לעודד ולערב את הצעירים שבינינו, בני הדור השני והשלישי ליוצאי הקהילה, ולאפשר להם להוביל, כי הותיקים, לפחות בחלקם, לא יזכה

בחודש מרץ האחרון איבדנו שניים מהפעילים המוכשרים, החרוצים והרב צדדיים ביותר שהיו בארגוננו: **אליהו חסון** שהיה מעורב בכל מיגוון פעילויות הארגון ו**משה שמר** שהיה המייסד ועורך "מכאן ומשם" במשך שנים. שניהם בני אותו גיל, עלו ארצה במסגרת ילדי האלף בשנת 1945, כשהם בני 10. כילדים הספיקו להכיר את דמשק ואת חיי הקהילה היהודית בה, בעוד שאת נערוּתם ובגרותם חוו בארץ.

אליהו חסון הצטרף לארגון יוצאי דמשק לפני כשני עשורים. הוא נפטר השנה בעת חופשת סקי באיטליה. נביא בעלון

חברי הארגון בביקור בספריה הלאומית בירושלים, עם אלי ומימי דואר מברזיל ומנהלי הספריה

חלק מספרו האוטוביוגרפי "שורשים חוויות ומעשים" על שליחותו במרוקו, על יחסו המיוחד של סבא אליהו (ח'דר) אליו וכן קטע שכתב על חברו מרדכי במבג'י, בן כיתתו מדמשק לאחר שנפטר. אליהו היה איש רב פעלים, חובב היסטוריה ובקי בה. הוא

לחנוך את בית המורשת.

בחודש מרץ האחרון, אליהו עזב אותנו באופן בלתי צפוי, מוקדם בהרבה מהמצופה. החיוך שלו, והרוגע שהוקרן ממנו, מלווים אותנו, ויובילו אותנו בעתיד. הוא יחסר לנו מאוד.

משה שמר, בדומה לאליהו, היה פעלתן בלתי נלאה והתעניין במיגוון רחב של נושאים. במרצו הרב, בקשריו עם חוג רחב של יוצאי הקהילה ובכושר עבודתו היה שותף פעיל במספר תחומים. מפעלו העיקרי היה יסוד וערכת

העלון "מכאן ומשם". בהיותו עיתונאי בנשמתו הוא הצליח להפוך את העלון לכלי ביטוי פופולרי של קהילת יהודי דמשק ולמקור להכרת מורשתה. הוא ידע לאתר תחומי עניין לחוגים רחבים בקהילת יהודי דמשק, גייס כותבים, שלף כתבות וכתב בעצמו. בשנים הראשונות הוציא לאור את העלון בכוחות עצמו בלבד והצליח לעצב עלון מכובד שזכה להערכה רבה מצד אנשי הקהילה ורבים אחרים מחוצה לה. אחרי מספר שנים התגבשה ועדת מערכת כשהוא כעורך נשא בעיקר העול.

לפני כמה שנים חלה והפסיק את פעילותו בארגון. לאחרונה התדרדר מצבו במהירות ובחודש מרץ האחרון נפטר.

שתי אבדות יקרות אלה באו אחרי פטירתם של מספר פעילים שחוו את חיי הקהילה ותרמו מיכולתם להנצחת זכרה. נותרנו מעטים מדי ולא נוכל להמשיך בחשיפת תולדותיה של קהילתנו הוותיקה ושימורם לדורות. זכרה של קהילתנו הקטנה יעלם אף כי הוא חשוב לכולנו ולעם ישראל בכללותו. אם לא יתגייסו-יתנדבו, בני דור ההמשך, זכרה של קהילה יקרה זו, שהתקיימה מימי דוד המלך ועד ל-1994, לא יודע וייעלם.

לכן, אנו פונים לכל בני הקהילה ואוהביה, אנא הצטרפו לארגון וקבלו על עצמכם את הטיפול בנושא יקר לליבכם.

משה שמר ז"ל ושרה שמאי מזכירת הארגון

התחדשנו בדף פייסבוק

הבית הדמשקאי

מוזמנים להכנס ולהשתתף, נשמח אם תפיצו אותנו

מה בבית הדמשקאי? על התכנים שיכיל בית המורשת של הקהילה

מאת: ד"ר מירב בלס

של קבוצות ויחידים. נושאים אחרים, אשר לא נוכל לכלול בתצוגת הקבע (כאמור מפאת קוצר מקום וזמן), נכלול בפעילויות של הבית: הרצאות, סדנאות, סיורים נושאים (למשל בחגים) ועוד.

את תצוגת הקבע נפתח בארבעה מאפיינים שמייחדים את הקהילה:

א. יהודי דמשק כקהילה העתיקה ביותר מחוץ לגבולות ארץ ישראל. דמשק היא אחת הערים הקדומות ביותר במזרח. היא נזכרת במקורות היהודיים מאז אברהם אבינו, דוד המלך וימי בית שני.

ב. אנשי הקהילה, אנשי עבודה ויצירה. נושא שידגיש את המלאכות הדמשקאיות כגון אריגה וצביעה של משי וכותנה, צרפות, חריטה על נחושת, שיבוץ צדף ושנהב וגם... בנקאות.

ג. הצגת הקהילה כקהילה מעורבת ובה יהודים מסתערבים, פרנג'ים, שומרונים, קראים, מגורשי ספרד, סיציליאניים, אלג'יראים ועוד.

ד. קהילה ציונית, החל מראשית המאה ה-20: תנועות הנוער, סיוע למפעל ההעפלה, מקום מקלט ומעבר למהגרים יהודים בדרכם לארץ ישראל, וכלה בתרומתה לבניית מדינת ישראל ולחברה הישראלית.

כמו כן נציג את מפת תפוצת יוצאי הקהילה כיום שתראה היכן נמצאים ריכוזי הקהילה העיקריים ומה גודלם - ישראל, ניו יורק, מקסיקו, ברזיל, ארגנטינה, פנמה ועוד.

חשוב לזכור שבית המורשת לא נועד לאנשי הקהילה בלבד הוא יהיה פתוח לציבור הרחב כדי שיכיר את הקהילה ואת תולדותיה. לכן ניתן רקע והקשר רחבים לקהילה, למיקומה הגיאוגרפי, לקרבתה לארץ ישראל, ליחסיה עם שכניה מהעת העתיקה ועד ימינו. יודגש מקומה, מעמדה וגודלה של הקהילה לאורך תולדותיה תוך פירוט מיוחד של כל תקופה ותקופה. בהקשר לכך נציג ציר זמנים קהילתי

במאמרים שהתפרסמו בגיליונות קודמים תיארתי את הפרויקט ההולך ומתקדם של בניית בית מורשת יהדות דמשק - הסקיצה האדריכלית שלו מצורפת למאמר זה. הפעם ברצוני לשתף בתכנים של בית המורשת - אילו נושאים יבואו בו לידי ביטוי, או מה ילמדו המבקרים על

חתך אדריכלי של בית המורשת הדמיה: קימל אשכולות אדריכלים

הקהילה? לפני שאפרט חשוב לי להגיד כמה מילים על בחירת תכנים למרכזים נושאי-תוכן כמו בית המורשת שלנו. מלאכת בחירת התוכן היא מלאכה מורכבת, שכן מלבד הנושאים בהם יטפל בית המורשת, ישנם נושאים שלא יוכלו להיכלל בו. וזאת מדוע? כיוון שישנה מגבלה של מקום ומגבלה של זמן. לגבי מקום, לרשותנו עומדים חללי תצוגה וחוויה של כמה מאות מטרים בלבד, המחולקים ומפוזרים על פני מספר קומות. זמן סיור בבית המורשת ייארך כשעה ולפעמים אף פחות מכך. לכן, יהיו נושאים מרכזיים שיוצגו בתצוגת קבע וישמשו בסיס לסיורים ולביקורים שוטפים

נושא הקשר של הקהילה לארץ ישראל יאפשר לנו לעסוק בפעילות הציונית מראשית המאה ה-20 עד להקמת המדינה ולאחריה. נציג גם את תרומת הקהילה ליהדות: מעבר הישיבה המרכזית של א"י לדמשק במאה ה-11,

צילום משפחתי בחגיגת בר המצווה של פאוזי אבו-ריש מזרחי (במרכז), דמשק, סוריה, שנות 30. באדיבות: מוזיאון העם היהודי בבית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות אברהם (פאוזי) ופאני מזרחי, ישראל

מערת ג'ובר, כתרי דמשק, חכמים ורבנים דמשקאים, דמשק כמרכז קבלה מייסודו של האר"י במאה ה-16 ועוד. שפה איננה מבטאת רק מילים אלא גם תרבות, תחומי

שיראה את הארועים המרכזיים והאישים הבולטים בקהילה מאז ועד היום. על ציר הזמן נוכל להתייחס גם לשינויים הפוליטיים בסוריה ולארועים עולמיים, שהשפיעו על מצב היהודים בדמשק.

נושאים מרכזיים בהם נעסוק בהרחבה יהיו: הבית הדמשקאי, הקשר של הקהילה לארץ ישראל, השפה והדיאלקט הדמשקאי, החינוך, והקשר של הקהילה עם הסביבה הערבית. לא כאן המקום להרחיב את היריעה על כל נושא ונושא, אולם ברצוני לתת כמה דגשים לגביהם.

מבנה הבית הדמשקאי, עם החצר הפנימית והמזרקה, יבוא לידי ביטוי הן בעיצוב והן בשילוב פריטים אותנטיים מהבית בדמשק. לשם כך נשמח לשיתוף הפעולה של אנשי הקהילה שיתבקשו לתרום כספים ופריטים, או להשאל חפצים מקוריים שברשותם. בעניין זה אוסיף שהתצוגות ייבנו בסטנדרט מוזיאלי גבוה מבחינת אבטחה ותנאי שימור (תאורה, לחות, טמפרטורה וכד'). למעשה, בכונתנו לשלב מוצגים מקוריים בכל חלקי בית המורשת - חלקם מצוי כבר ברשותנו ואחרים אנו מקווים לקבל עד פתיחת בית המורשת.

בתמונה קערה לסעודה, המאה ה-16, דמשק, שייבוץ נחושת וחריתה, עין חרוד, משכן לאומנות, ע"ש חיים אתר, עין חרוד, צילום: רן ארדה

את מנהגי חג ומועד הייחודיים לקהילה. את זאת נעשה בקומת בית הכנסת היפהפה שבעצמו יעבור שיפוץ וחיידוש. ברצוני להדגיש שאין כוונה לשנות או להוסיף דבר למבנה בית הכנסת אלא לשפץ ולתחזק אותו כראוי, ולחדש מה שדורש חיידוש.

עיסוק, תהליכים חברתיים וסביבתיים ולכן ניצור מוקד תצוגה שיעסוק בשפה הערבית והדיאלקט הדמשקאי, בערבית-יהודית, ובצרפתית הקשורה לתמורות הפוליטיות שעברו על סוריה. כאן נוכל להציג עיתונים וספרים שיצאו לאור בקהילה ולספר על התרבות היהודית הדמשקאית

דף מכתר דמשק, שנה: 1260, באדיבות הספרייה הלאומית (לעיון בכתר כולו, מספר מערכת של הפריט: 000042438-1)

קומת הגג של הבית תשמש חלל לתערוכות מתחלפות, ארועים והתכנסויות בנושאים שונים הקשורים לחיי הקהילה בעבר ובהווה. חלל משתנה ודינמי יאפשר לנו לעסוק בנושאים רבים שלא נכללים בתצוגת הקבע ויוכל לשמש פלטפורמה לאנשי הקהילה להעלות ולהציג נושאים החשובים בעיניהם.

ולבסוף, אנצל במה זו כדי לפנות לקוראי "מכאן ומשם" ולשאר יוצאי הקהילה ולהזמין להצטרף לקבוצת "הבית הדמשקאי" בפייסבוק.

בקבוצה ישנם עדכונים שוטפים על הנעשה בקהילה, בארגון ובפרויקט בית המורשת. שם תוכלו להביע את דעתכם בעניינים שונים ובפרט בעניין בית המורשת. נשמח לקבל מכם הצעות לתרומות והשאלות של הפצים, וגם הצעות לשיתוף פעולה בפרויקט חשוב זה, שנמצא בראש מעיינינו ובראש סדר העדיפויות של ארגון יוצאי דמשק כיום.

באמצעות פתגמים וסיפורים עממיים ובאמצעות פיוטים. בהמשך לעיסוק בשפה ותרבות נתמקד במוסדות החינוך ובמגוון שיטות הלימוד שהיו נהוגות בדמשק. ריבוי ערוצי החינוך מתקשר גם לאופייה המעורב של הקהילה ולתרבותה כפי שפורט לעיל. דוגמאות לכך הן: לימודי דת בקהילה (כתאב), בית ספר "כל ישראל חברים" (כ"ח), בתי ספר לא-יהודיים, בעיקר תיכוניים, לימוד עברית.

לאורך תולדותיה של הקהילה, בניה לא היו מנותקים מסביבתם אלא היו חלק ממנה, הושפעו ממנה בכל תחום והשפיעו עליה. זו ההזדמנות לטפל בנושאים חשובים המעידים על האינטראקציה של היהודים עם סביבתם המוסלמית/נוצרית/קולוניאלית. למשל, תרבות חזותית (עיצוב, לבוש ועוד), אוכל, מעמד משפטי, עלילות דם ואנטישמיות, היפתחות למערב, השתלבות ותרומת היהודים לחיי הרוח והתרבות הסוריים.

בתי הכנסת בדמשק אינם קיימים עוד (ברובם). נרצה להראות ולהחיות אותם ככל שניתן. בהקשר זה נתאר גם

בשרות המוסד

פרק מספרו של אליהו חסון ז"ל

בראשית קיץ 1957 בא לקיבוץ גניגר נציג המוסד, חנוך, והציע לי להתגייס לשרות באחת ממדינות ערב. ענית ללא היסוס, שאשמח לשרת את המדינה בכל תפקיד, בתנאי שאיסר הראל, ראש ה"מוסד", יתחייב להעלות ארצה את בני משפחתי, הנמצאים בסוריה. מאחר שהיה לי ספק אם

חנוך מוסמך להחליט בנידון, בקשתי להיפגש עם איסר הראל כדי לשמוע מפיו את התחייבותו.

ימים מעטים לאחר מכן קבלתי הזמנה לפגישה אישית עם איסר הראל בלשכתו בקריה בתל אביב. לקראת הפגישה הייתי מלא חרדה, שהרי איסר הוא איש בכיר מאד ושמו אינו ידוע בציבור ואני, כחבר קיבוץ מן השורה, מעולם לא נפגשתי עם אנשים בדרג זה. כשהייתי באגף המבצעים בשרות הביטחון לא זכיתי לראות את ראש השרות ולא את סגניו, גם לא מרחוק, למרות ששני אחיינים של ראש השרות שרתו אתי באותו צוות. בהגיעי לקריה בת"א, חנוך חכה לי בשער, ולאחר המתנה קצרה הכניס אותי למשרדו של הבוס הגדול. הופתעתי לגלות

אליהו חסון ז"ל

בגלל הסיכון הכרוך בצילום בעת שירותו במחתרת, אין בידינו תמונות מאותה התקופה. בחרנו להביא תמונות מטילוי הרבים.

בלבד. הבנתי שזה המירב שאוכל להשיג וזו הזדמנות שלא תחזור. למרות הצער על ההכרח להשאיר בסוריה את הדודים, הבעתי את הסכמתי לצאת לכל מקום שאדרש. לפני סיום הפגישה איסר הראל שאל אם אהיה מוכן להישלח לסוריה. ענית שזה יכול לבוא בחשבון רק אחרי

שהמשפחה כולה תצא משם, אחרת אם אתפש, אסכן את המשפחה כולה. בסופו של דבר יועדתי למרוקו. בסוף קיץ 1957 זומנתי לקורס הכשרה לשליחים, במחנה אלנבי בירושלים שנמשך כחודשיים. מדי יום עבדנו ולמדנו 12-14 שעות, חלקן בלילה. כמחצית מהאנשים נשלחו מיד עם סיום הקורס לארצות היעד. האחרים ואני בכללם יצאנו מאוחר יותר. בעלי המשפחות בינינו סבלו קשות מהניתוק ומהעדר קשר עם האישה והילדים. לא הייתה שום התחשבות בהם, כי הניתוק אמור להיות חלק מהחיים בארצות היעד ועליהם להתרגל לחיות עם הנתק הזה. בפועל גם לנו, הרווקים, הבדידות היתה בעיה קשה ביותר.

לקראת היציאה קבלתי כרטיס להפלגת הבכורה לצרפת באנייה "ירושלים" של צי"ם. בנוסף לכך קבלתי כרטיס רכבת ממרסי לפריז וכן \$10 במזומן ותלושים לקנייה באנייה בלבד בשווי \$10. נדרשנו להתייצב בשגרירות בפריס, שם גב' לילי תנחה אותנו בהמשך. לא ניתנו לנו שום הנחיות נוספות: מה לעשות במקרה של שביתת רכבות, שהיו שכיחות באותו זמן, או במקרה של תקלה אחרת כלשהי.

ב-5 בינואר 1958 הפלגתי באנייה "ירושלים" למרסיי. להפתעתי גיליתי כי אתי בתא נמצא יעקב בן טולילה, מבני עקיבא, שהשתתף בקורס במחנה אלנבי. איש נחמד, צנוע,

שאיסר נראה אדם "רגיל", נמוך כמוני, בעל סבר פנים חמור, אבל טון דיבורו חם, אפילו אבהי. אינו מעורר אימה כפי שחששתי. סיפרתי לו על המשפחה בדמשק, שנפרדנו ממנה, אני ואחי נתן לפני 12 שנה ואחותי מרים ולאחא לפני 13 שנה. כמו כן סיפרתי על קשיי התקשורת בינינו לבינם. לאור התמונה שהצגתי, איסר הבהיר לי את הקשיים שנובעים מכך שהמשפחה כוללת פעוט בן שנתיים (ישראל) ודודה נכה. אף יתכן שגם הדוד דאוד ומשפחתו ירצו להצטרף וכיבדו על המבצע כולו. הוא אמר לי, חד משמעית, שהתחייבותו תחול על הקרובים מדרגה ראשונה

מוכשר ושומר מצוות. הוא שלט בשלוש שפות על בוריין. לימים התמנה לחבר האקדמיה ללשון העברית.

זמן קצר לאחר עזיבת נמל חיפה הפך הים רוגש עד סוער ובהמשך נעשה סוער מאוד. כעבור יום הפלגה הקברניט הודיע שמיצבי האנייה ניזוקו ולכן ההפלגה תמשך עם יותר טלטלות. רוב הנוסעים סבלו ממחלת ים, לא אכלנו והתקשינו בשתיית משקאות חמים. הראש הסתחרר ואפילו השכיבה במיטה לא הועילה. ההפלגה הפכה לסיט. כעבור ארבעה ימים הגענו למרסיי. כשדרכנו על החוף הקרקע המשיכה זמן מה להתנדנד תחת רגלינו. היה קר מאוד ולא היו לנו בגדים מתאימים. עברנו מיד מהנמל לרכבת. למזלנו לא המתנו זמן רב. הנסיעה נמשכה כ-12 שעות ולא היה לנו לא אוכל ולא מים. ציפנו למצוא משהו לאכול ברכבת אבל לא היה מה לקנות.

בתחנות שונות בהן עצרה הרכבת עלו רוכלים והציעו כריכים ושתייה בבקבוקים זעירים. כשסוף סוף החלטנו שאין לנו ברירה אלא לקנות מה שיש, התברר ששום הכול אינו מוכן לקבל דולרים וגם לא להחליף לנו חלק מעשרת הדולרים, שניתנו לכל אחד מאתנו. לבסוף מצאנו ישראלי שהכיר אותנו באנייה והסכים להחליף לנו חמשה דולר. בהזדמנות הראשונה ירדתי מהרכבת, יחד עם בן טולילה, כדי לקנות סנדוויצ'ים ומים. הסתבר שבכל הכריכים היו קותלי חזיר או גבינה לא כשרה, שיעקב, כשומר מצוות קפדן, לא היה מוכן להכניס לפיו, לכן קניתי מים בלבד.

הבחנתי באישה עם סל של בגדים. ביקשתי לקנות ממנה בגט וברוב טובה נתנה לי אותו בחינם כי לא היתה מוכנה לקבל תשלום בדולרים. כך זכינו בסעודה טעימה של בגט טרי עם מים זכים. הגענו לשגרירות בפריז רעבים וצמאים. את שארית הכסף הוצאנו על שתיה בדרך ועל מונית לשגרירות. היה זה יום שישי בבוקר. לילי, שהייתה אמורה לטפל בנו, לא הייתה שם. היא לא ידעה באיזה יום נגיע כי עד אז האניות שפעלו בקו, עשו את הדרך למרסיי בששה ימים בעוד ש"ירושלים" החדשה עשתה זאת בנסיעת הבכורה שלה בארבעה ימים בלבד. קב"ט השגרירות סידר לנו מלון. הוא הלווה לנו מכיסו סכום פעוט לכסוי הוצאות אוכל, שתיה ונסיעות עד ליום שני, בו היינו אמורי לפגוש את מי שיטפלו בנו. הייתה זו חופשה כפויה בקור מקפיא עצמות ומחסור בכסף לבילוי מינימלי. מעט הכסף שקיבלנו מקצין הבטחון של השגרירות הספיק בקושי להוצאות הכרחיות.

הדרך למרוקו וראשית ההתארגנות במקום
דלות האמצעים שהיו בידינו וריבוי הנעלמים וההפתעות שטומנת העבודה במחלת בארץ עוינת אינם מאפשרים לצפות מראש כל תקלה אפשרית. נדרשת מהשליח תושיה ויכולת אלתור בכל מצב. לעיתים לא מוקדשת תשומת לב

מספקת גם לארועים צפויים. כבר בפריס ניתנה לי זהות חדשה וקיבלתי דרכון שירות ישראלי ע"ש יהודה נוימן. שם שאינו תואם את הדרישה מנציגי המדינה בחו"ל לשאת שמות עבריים. בגלל הזהות החדשה היה עלי להחליף מלון ורובע מגורים בפריז מאחר שנרשמתי בו בשם אחר. בהמשך קיבלתי דרכון זר אמיתי, שהוחלפה בו התמונה בלבד. הייתי חייב להתרגל לחקות בדיוק מירבי את החתימה שבדרכון ולאמץ לעצמי את הזהות הזרה, כאילו הייתה שלי מאז ומעולם. זה אומר שעלי ללמוד לפרטי פרטים את סיפור החיים של בעל הדרכון, נתין מדינה זרה, כפי שהייתי אמור לחיות במדינת היעד. לא פשוט למחוק את זהותך ולחיות בזהות של האדם שאתה נושא את דרכונו, מהילדות עד לזמן הנוכחי. הכרת שכונת המגורים, המשפחה, בתי הספר, המורים, החברים, התחביבים, אירועים בסביבה וכו'. עלי ללמוד את התפקיד לפרטי פרטים ולזכור אותו במלואו כמו שחקן על הבמה. אחרי שינוי ולימוד התפקיד הנדרש יש צורך להשמיד את הנייר שממנו סיפורו של האיש נלמד לאורך כל זמן השרות. ואין דרך לרענן את הזיכרון.

נאמר לי שאת סיפור הכיסוי יספקו לי על פי הנסיבות ויהיה עלי להיות צמוד אליו. הסיפור חייב להתבסס על תולדות האיש שאת דרכונו אשא. אם חלילה אתפס והמשטרה המקומית תחליט לברר את אמיתות סיפורי עם ארצו של בעל הדרכון, עלי להיות צמוד מאד לסיפור הכיסוי, שהוא סיפורו של בעל הדרכון. לבסוף אמרו לי: "אתה תהיה סוכן הפצה של ציוד רנטגן שוודי". נתנו לי סט כבד של חוברות על ציוד רנטגן עם הסברים בשוודית. כיסוי פחות רעוע לא יכלו למצוא עבורי. מה שעשה אותי ל"שוודי מבטן ומלידה" הם כנראה קומתי הנמוכה, שערי השחור, העדר כל ידע של השפה השוודית ועוד, אי הכרה או הבנה כלשהיא בציוד הרנטגן שאני אמור לשווק. היה לי ברור שעלי לסמוך על עצמי ועל התושייה שלי, המערכת לא תוכל לסייע.

באותו מעמד נמסר לי דואר, להעביר לשליחים במרוקו וגם שיק מכובד על סך 10 מיליון פרנקים מקומיים, למימון הפעילות שם כ-50,000 \$ אמריקאים של אז. ערכו במועד כתיבת דברים אלה היה לפחות פי עשרה מערכו היום. עד לאותה הזדמנות לא החזקתי בחיי שום ממסר כספי אפילו בשווי של מאית מסכום זה. היה עלי להסליק את השיק, כדי שגם בחיפוש מדוקדק הוא לא ימצא. בקשתי שיאפשרו לי כמה שעות למצוא פתרון.

הלכתי לשוק הפשפשים הקרוב, שם מצאתי ארנק קטן ישן בעל שתי שכבות, לא תפור אלא מודבק. פתחתי בזהירות ובעדינות את הדבק, הכנסתי את השיק מקופל לשניים בין המעטפת החיצונית של הארנק לחלקו הפנימי, הדבקתי בזהירות את הקצוות של שני חלקי הארנק, הכנסתי אותו תחת ספר כבד, שמתי עליו משקל כדי שהדבקה תהיה מיטבית ובלתי נראית. התוצאה הייתה מושלמת.

קיבלתי בהמשך כרטיס טיסה הלון בלבד לקזבלנקה וסכום בפרנקים צרפתיים שווה ערך ל-10\$ כמקובל. הונחיתי לגזור את כל התוויות על הבגדים שאני לוקח אתי, בדקתי מספר פעמים את כל הניירת שאני לוקח אתי, כדי לוודא שלא יהיה דבר שמקורו בארץ. "עליך לנסוע במונית משדה התעופה בקזבלנקה ישר למלון "מטרופול" שבמרכז העיר וסיכם מראש עם הנהג את המחיר בפרנקים צרפתיים. ביקש מהמלון שיתנו לך חדר בקומה גבוהה אך לא בעליונה. המתן במלון עד שאנשינו יתקשרו אתך ודרך צלחה."

הכול עבר כשורה - הטיסה, בקורת הגבולות, המכס וגם נהג המונית היה ידידותי. אנשי הקבלה במטרופול היו מסבירי פנים. למזלי המלון היה כמעט ריק ויכולתי לבחור חדר בהתאם להנחיות. החדר במטרופול היה ברמה גבוהה. בקבלה שאלו אותי על מטרת בואי ואם אני זקוק לסיוע כלשהו, עניתי שבאתי כתייר לבקר בארצם היפה והמעניינת, אלא שהיום אני עיף מתלאות הדרך ומבקש לנוח קצת בחדרי. האמת הייתי מאד מתוח ולמרות הסקרנות הרבה שלי לראות ולטייל, המתנתי בחדרי בצפייה שיבוא מישהו לקלוט אותי, ייקח ממני את הש'ק שהעיק עלי מאוד, ייתן לי מעט כסף למחיה וידריך אותי בצעדי הראשונים.

איש לא בא. כל שעה שהמתנתי העלתי בי ספקות, שמא שוב קרתה תקלה כמו בפריז. מה אעשה בלי כסף? מה אעשה אם יכיוסו אותי ויגנבו את הארנק עם השיק? קניתי לי ספר על תולדותיה של מרוקו ובדיעבד הסתבר לי שלמדתי ממנו על תולדות האזור יותר ממה ש-99% מתושבי המקום ידעו. בערב יצאתי לשאוף אוויר ולראות את הסביבה. הופתעתי מהרחובות הרחבים והמטופחים להפליא של העיר, התרשמתי מהסגנון האדריכלי המיוחד של מבני הציבור ומהתצוגות בחלונות הראווה, שנראו לי יפים לאין ערוך מאלו בחיפה או בתל אביב. למרות שהייתי

רעב מאוד חששתי לבזבז את הכסף המזומן שביידי. למזלי במלון ניתן לחייב את החדר ולשלם בתום השהות במלון. ארוחת הערב שהוגשה הייתה עריבה מאוד לחיר, במיוחד אחרי צום של יום שלם. איש לא התקשר אלי באותו היום וגם לא כעבור יומיים. הייתי בחרדה, כיצד אחלץ ממצב מביך זה?

המפגש עם השליחים

בפריז נפגשתי עם כמה שליחים מישראל ששרתו במרוקו. אלה סיפרו לי על מקום מפגש תמים של השליחים מישראל בבית קפה של יהודים במרכז רחוב BLAISE PASCAL. האמנתי שלמרות שאיני מכיר איש מהשליחים, אצליח לזהות מישהו על פי הפנים, ההופעה וההתנהגות. מאחר ששמי ה"חדש" לא היה ידוע לאיש אלא רק הכינוי שלי, סוכם שלזיהוי בטוח אחרי מילות הברכה לשלום ואזכור הכינוי הפרטי, אני אשאל את מי שבא ליצור קשר עמי בפעם הראשונה: "האם אתה יודע מה השעה בניו יורק?" הוא היה אמור לענות: "אני מצטער, אני יודע את השעה בפריז!", החלטתי להסתכן ולנסות את מזלי ותושייתי.

יצאתי לקפה האמור לאחר שעשיתי סיור מוקדם ויידאתי שאגיע למקום הנכון על פי התיאור ששמעתי. סרקתי את הקפה בעיניים והזמנתי לעצמי שתייה על מנת לשבת ולהמתין עד שאזהה מישהו שיתאים לציפיותי. הבחנתי במישהו שמחזיק הפוך את השבועון L'OBSERVATEUR DU MOYEN ORIENT גרסה צרפתית של הג'ואיש אובסרוור. הסתכלתי בו היטב. הבנתי שהוא מחזיק בעיתון לא כדי לקרוא בו, אלא כאמצעי שיסייע בזיהוי כאחד משלנו. הבחנתי שגם הוא בוחן אותי מדי פעם בחטף. החלטתי להסתכן, נגשתי אליו ושאלתי, שלא בהתאם להוראת, "סליחה אדוני מה השעה עכשיו בניו יורק? והוא ענה לי "כוס או'ח'תק לאן נעלמת לנו שלושה ימים? איפה הכסף? כל השליחים מחפשים אותך!". הרגשתי את עצמי ברקיע השביעי. אמרתי: "את השיק אמסור לחסדאי דורון או למנחם גלעד. הצעתי לו שנלך לאיזה גן ציבורי ונשוחח בחופשיות על הכל. עוד באותו יום נפגשתי עם כל מי שהייתי אמור להיות קשור איתו בקשרי עבודה.

מנחם גלעד ריכז באופן זמני את שליחי תנועות הנוער במרוקו וגם קיים קשר עם הצעירים המרכזיים של תנועת הבונים. הוא היה ממייסדי כפר רופין, עלה ארצה לפני מלחמת העולם מצ'כיה. במהלכה הוא איבד רבים מחבריו ובני משפחתו שנשארו שם. הוא היה ישר באורח קיצוני, אידיאליסט חסר פשרות, קפדן, שיטתי ומסור מאוד למשימה. הוא הסביר לי בקצרה את המשימה המוטלת עלי. הבנתי שתפקידי העיקרי הוא לקיים במחתרת את

מגוריי ומשם ארכז את הפעילות בשלוש הערים - 09, מקנס וראבט. מדי פעם אסע לקזבלנקה לדיווח תקופתי, להתעדכנות ולמפגש עם השליחים האחרים. המרחק בין פס לקזה אמנם היה למעלה מ-300 ק"מ, אולם הייתה רכבת חשמלית מהירה והאוטובוסים שהופעלו בין הערים היו מסודרים, נוחים ונקיים, כך שהמרחק לא היווה קושי מיוחד. הקושי העיקרי בשליחות היו הבדידות והעדר קשרים חברתיים. קשרי הטלפון לא היה בטוחים לשימוש לצרכי הפעילות. ניתן היה להשתמש בהם לצרכים תמימיים ובמקרים חריגים. לא יכולתי להסתייע בחניכים או ביהודים באיתור דירה לשכור כי מקום מגוריי בפס חייב היה להיות חסוי בפניהם.

בטיול שאירגן אליהו במרכז אסיה

כמובן רצוי שהשכנים לעתיד לא יהיו סקרנים ולא יתעניינו בדו"ח החדש. אפילו את פעילותו במסגרת הכיסוי הרשמי רצוי שלא יכירו, בוודאי לא כסוכן של מכשירי רנטגן שוודי שאיני מבין בהם דבר וחצי דבר. היה עלי לאלתר כיסוי יותר מתקבל על הדעת, שיש לי בו הבנה מינימלית כלשהי. זאת ועוד, מאחר שהשכירות נעשו בלעדית באמצעות משרדי תיווך נדל"ן שכמובן מתעניינים בטיבו של הלוקח שמבקש את שרותיהם, הפך עניין הכיסוי לדחוף, עוד לפני שיהיו לי שכנים. לפיכך החלטתי שעד למציאת מגורים מתאימים בפס, אתגורר בבית מלון סביר במרכז העיר החדשה של מקנס, שהייתה במרחק 60 ק"מ ממערב לפס. כך שבנוסף לקשרים שאצור עם הצעירים המקומיים של פס ומקנס, אנצל את הנסיעות לפס למציאת מגורי קבע שם. גם כלפי המלון הייתי צריך להפגין תעסוקה יומית מתקבלת על הדעת, והתעניינות כלשהי בסביבתי כתייר. היה עלי לצאת

המסגרת של תנועת הנוער "הבונים" של איחוד הקבוצות והקיבוצים בערים 09, מקנס וראבט. את הסניף בקזבלנקה הוא הותיר באחריותו.

הייתי אמור להיות השליח היחיד של התנועות הקיבוציות בערי הפריפריה ולהתגורר באחת מהן. באותו זמן יותר מ-30% מיהודי מרוקו התגוררו בקזבלנקה, בעוד שבשום עיר אחרת מספר היהודים לא הגיע ל-10% מיהודי המדינה כולה. הפיזור שלהם היה רב והגיע גם למקומות מרוחקים מאוד בשיפולי מדבר סהרה ובנאות המדבר שבו. המסגרות התנועתיות נועדו להעמיק את התודעה הציונית של היהודים, לגרום לעלייה חלוצית לקיבוצים ולסייע לעלייה הבלתי לגלית של יהודי מרוקו.

היה ברור שאף אחד מהתפקידים לעיל אינו קל, בעיקר בשל ההכרח לפעול בחשאיות ובגלל התנגדות ההורים להצטרפות ילדיהם לתנועות הנוער הציוניות, שעלולה לסכן אותם, למרות זיקת רובם לישראל. ההורים גם לא ששו להרשות לבנים ובנות להתרועע באופן חופשי במפגשים המשותפים.

קושי אחר נבע מכך, שמרבית היהודים היו מרוכזים בשכונות ספציפיות ועתיקות (מלאח) בהם כולם הכירו את כולם. זר שנכנס לשם יבלוט מיד בשטח ויעורר שאלות שעלולות להביאו לחשיפתו. בכל הערים העתיקות של מרוקו, למעט קזבלנקה, הייתה הפרדה ברורה בין החלק העתיק של העיר לחלק המודרני. בחלק המודרני גרו בעיקר תושבים ממוצא מערבי, לרוב צרפתים, ספרדים ויהודים מעטים בעלי אמצעים. החלק המודרני של כל הערים, למעט קזבלנקה וראבט, היה קטן ופחות מאוכלס מהחלק העתיק, העממי יותר. קושי נוסף נבע מכך שהייתי אמור לפעול בערים שונות, מרוחקות זו מזו. גם לא נשכרו מקומות שניתן להתאסף בהם וכשרצינו להתאסף בחיק הטבע, מחוץ לעיר לא תוקצבו אמצעים לנייד את הצעירים למקומות המפגש.

הידיעות שהגיעו מישראל, על הסלקציה של מבקשי העלייה ממרוקו, שנדחו ונתרו שנים בצרפת, על היחס הגרוע לעולים ממרוקו הכיניים שהודבקו למרוקאים כמו, "מרוקו סכין", ועל כך שחלק מהשליחים לא חזרו ארצה בתום שליחותם אלא עברו להתגורר בחו"ל, יצרו אצל יהודי מרוקו ספקות לגבי עצם העלייה. למה להגר דווקא לישראל? אולי כדאי להתעניין גם בצרפת או בקנדה?

הפעילות השוטפת

למרות שסניף "הבונים", תנועת הנוער של איחוד הקבוצות והקיבוצים בפס היה המרוחק ביותר מקזבלנקה, שהיוותה מרכז הפעילות הציונית והעלייה, הוסכם שאקבע שם את

מהחדר לשעות ארוכות, הן ביום והן בלילה כפי שתיירים נוהגים.

בביקור הראשון שלי בפס, מנחם גלעד, מרכז שליחי תנועות הנוער, הציג אותי בפני שני פעילים של התנועה, שהיו אמורים לרכז את הפעילות בסביבה: אנט טולדנו - מורה באליאנס שלימדה בעיירה SEFROU הסמוכה לפס, שם התגוררו כמה אלפי יהודים, בעיקר דלי אמצעים, ומואיז דרעי - יליד פס. הוא היה בן להורים אמידים, שדחה מספר פעמים את עלייתו ארצה ולא היה ברור אם הלהט הציוני שבו מספיק לפעילות מחתרית שכרוכה בסיכון.

במקנס הוא הכיר לי את משה וקראט, סטודנט לכלכלה באוניברסיטה בראבט ואת ד. אלמליח שמונה לאחראי סניף ראבט. למזלי, בבקורי השני בפס, ראיתי בחלון ראווה בעיר מודעה על "מרתף להשכרה בוויולה בתנאי שכירות נוחים, ללא מתווכים, קרוב למרכז העיר". זה נראה לי כמו זכיה בפרס הגדול בהגרלה. בביקור במקום הסתבר שיש לו כמעט את כל היתרונות, אבל היה בו מעט אור ואוויר. אלה הגיעו לדירה דרך חלונות צרים, גבוהים וניתנים לפתיחה בעזרת שרשרת תלויה. אבל מה החשיבות של אור ואוויר לצעיר מלא מרץ, לעומת הקשיים והסיכונים האמיתיים של הפעילות במחתרת?

בעלי הבית היו ספרדים דוברי צרפתית שהתגוררו בקומה העליונה, לעיתים רחוקות ראיתי אותם והם אותי. בקומת הקרקע הייתה מכולת בבעלותם, שפנתה אל הרחוב ונוהלה על ידי בעלת הבית. ה"דירה" הייתה בעורף של המכולת וחניית הרכב, ללא שום קשר לבעלי הבית. ל"מרתף" הייתה כניסה נפרדת. המשכירים לא התעניינו בי, בעיסוקי או במקורות הכנסתי, הם ביקשו תשלום של שלושה חודשי שכירות מראש. גם חוזה של ממש הם לא ערכו אלא זיכרון דברים רשמי למדי. כל אלה היו יתרונות ולא מכשול.

בפגישות העבודה הראשונות בפס הסתבר לי שהצוות הוותיק עיף ונמצא בשלבי התנתקות. לאנט טולדנו היה רצון טוב ונכונות לפעול, אלא שהיא לא הצליחה להתמודד עם המנטליות של ההורים בעיר השדה SEFROU, שם ההורים לא אפשרו לבנותיהם חופש מינימאלי מחוץ לבית הספר. היא גם לא יכלה לחבור לבנים כי בתפקידה כמורה, לא היה מקובל שתראה מתרועעת עם צעירים ממנה. בכל זאת צמחה ממנה ברכה בהיותה חוליה מקשרת בין אנשים שהביעו רצון לעלייה ובין האנשים שלנו, שהגיעו לטפל בהם.

מואיז, שנחשב מוצלח ומוכשר, נדרש לסייע בעסקי משפחתו, בשל מחלת אביו, דבר שהביא להתרחקותו מהפעילות התנועתית השוטפת. בוגרים אחרים שנרתמו לפעילות בצורה אינטנסיבית הועברו לסיוע למסגרות

אחרות, שטיפלו בהעלאת יהודים מערי השדה, מכפרים ומאזורים מרוחקים. נותרו מספר צעירים נמרצים שבעזרתם קיוונו להמשיך את הפעילות החלוצית ואת העזרה למסגרות העלייה. ראוי לציון במיוחד DELMAR רפאל (רירי), שמשפחתו הייתה בעלת נתינות פורטוגלית. בשונה מיהודים מרוקאים שורשיים, היא הייתה בעלת חוה של כמה אלפי דונמים על גדות נחל איתן באזור פס, עסקו גם באבני חן ובצורפות והיו אמידים.

לאחר שהכרתי אותו עלו בראשי שני רעיונות:

1. ניתן לארגן בחווה פעולות בני נוער ואפילו

לשיר משירי ארץ ישראל.

2. החווה תסייע לי לייצר סיפור כיסוי של

"מומחה להשקיה", מבלי לתת לכך פרסום

ומבלי לידע את רירי.

זהו נושא שהתעניינתי בו כחקלאי בגניגר ובמיוחד לפני צאתי לשליחות כשהוטלה עלי האחריות לנטיעת מטע גדול של פירות נשירים. אחת המטלות המרכזיות בטיפוח מטע מעין זה היא השקיה בכמות נכונה וחסכונית. לשם כך נשלחתי לקורס השקיה, שם למדתי מספר עקרונות מבוססי נוסחאות, על ספיקה של צינורות בקטרים ולחצים שונים, צורות השקיה ועוד. במרוקו באותו זמן המים הובלו לשדות בתעלות פתוחות והזרמתם לגידולים נעשתה באמצעות תלמים, בהצפה או בגומות - שיטות ארכאיות הקיימות זה אלפי שנים. הן היו בזבזניות במים ובקרקע. הצעתי לרירי שייקח אותי לחווה שלהם על מנת שאוכל להכיר את המקום. נסענו לשם במונית ובסיוור שעשינו ברחבי החווה, נוכחתי שלא היה שם באותו זמן שום גידול שדורש השקיה. גם לא היה בסביבה כפר קרוב כדי מרחק הליכה, שיוכל לספק עובדים. למרות זאת בקשתי מרירי שישגי לי מפה של החווה. כששאל לשם מה, אמרתי שעלינו לחשוב על דרכי מילוט של החברים אם נחליט לקיים בחווה פעילות תנועתית ונתגלה. הטיעון שכנע אותי וכעבור מספר ימים הביא לי שרטוט ללא קווי גובה, ללא קנה מידה וללא תיאור החלקות בשטח, משהו שאי אפשר לעשות בו הרבה. היות ובאותו זמן לא הייתי עסוק יותר מ-10 שעות בשבוע, היה לי מספיק זמן לערוך סקיצות וחישובים מפורטים של מערכת השקיה אפשרית. עם המסך ה"מרהיב" שעשיתי הפכתי את עצמי להנדסאי השקיה, כיסוי שהלך איתי תקופה ארוכה ובכל יום שעבר הוספתי פרטים ל"מסמך" שהכנתי. יצירת סיפור כיסוי סביר ל"מהנדס השקיה" העלה בי רעיון לביסוסו התמים באמצעות קשרים אפשריים עם אנשי הברון רוטשילד, הבעלים של חוות גדולות במרוקו. טלפנתי

למר נמס בקזה על מנת למסור לו דרישת שלום מארנו דה מונבריוזון, אחיו של כריסטיאן. הוא התפלא שזמן כה רב מאז שארנו דיבר איתו לא התקשרתי ולא פניתי אליו והוא יעץ לי לפגוש את מר קלימקר - מנהל החווה החקלאית הגדולה של הברון ליד PETITJEAN (כיום סידי קאסם).

פטיז'אן הייתה עיירה קטנה לאורך פסי הרכבת מפס לראבט, מקום שכוח אל במרכז המדינה. שמחתי להזדמנות. לפני צאתי לדרך טלפנתי למר קלימקר והודעתי לו על מועד הגעתי. הוא ביקש שאבוא מהרכבת במונית והוא יחזיר אותי לרכבת לאחר הביקור. לאורך הדרך נראו שטחים ענקיים של פרדסים צעירים ושטחי מטעים של מיני עצים לא מוכרים לי. החווה הייתה ענקית גם במושגים של מרוקו, יותר מ-14,000 דונם, כמעט הכל פרדסים של עצי הדר. בעונה הועסקו בה יותר מאלף עובדים. קלימקר ואשתו קיבלו את פני בחום ובעברית צברית משובחת. הם סיפרו שהם ילידי פתח תקוה, חיים במרוקו מאז 1937 ומבקרים כמעט מידי שנה את המשפחה בישראל. הם בעלי

בטיול בתאילנד

פעלו שני סוגים של אמצעי תחבורה: מוניות שירות ואוטובוסים. המוניות היו מיניבוסים שנדחפו בהם 20-25 בני אדם בישיבה ובעמידה והנסיעה בהם נראתה לי קשה מהסיבולת של אדם כמוני. האוטובוסים היו יקרים יותר ומזוהמים לא פחות מהמוניות, אבל אם יושבים ליד החלון, יש סיכוי לא להיחנק מהסירחון. עם הגיעי שלם ובריא למקום, התפעלתי מהציוויות של העיר. היא בנויה במרומי הר בינוני בגובהו ונראתה כמבצר אקזוטי מוקף חומה. פלגי מים קטנים זרמו בתוכה בעוצמה. חמורים עמוסי סחורה וחומרי בנייה מלאו את הרחובות הצרים, יחד עם כבשים ועיזים שהובלו, קרוב לוודאי לגורלם המר אצל הקצבים. לפני שהספקתי ללכת כמה דקות בעיר ננעצו בי, התייר הבלתי קרוא, עיניים מכל עבר, חלקן נראו חשדניות ומאיימות. ניסיתי, כהרגלי, לשכור מדריך לסיור בעיר, אך לא היו בה כאלה כי לא הייתה זו עיר תיירות. בקשתי לשבת בבית קפה או במסעדה סבירה ולא מצאתי משהו ראוי.

מאחר שהייתי חייב להיראות עסוק מספר שעות משמעותי מחוץ לבית במשך היום, קבעתי

לעצמי סדר יום ובכל בוקר הלכתי לעיר העתיקה של פס, מרחק כארבעה ק"מ בכל כיוון. משם הלכתי לעיתים לבית קפה לקרוא את העיתון המקומי, או לאכול ארוחת צהרים במסעדה, שבה מגישים את האוכל לאט במיוחד. לעיתים הייתי שוכר מדריך בעיקר כדי להימנע מהטרדות של ה"מתנדבים" האחרים, לסיורי בעיר העתיקה או בסביבתה. לפעמים הייתי הולך לקולנוע והייתי משתדל להיכנס לאחר התחלת הסרט כדי שאוכל לצפות בו פעמיים. בקיצור פיתחתי שיטות "להרוג זמן" כי העסוקים שלמענם באתי נערכו בערבים ובלילות. למרות זאת בהעדר מוחלט של חיי חברה ותרבות בערב ובלילה, נשאר לי מספיק זמן לקריאה ולשיפור הצרפתית.

כעבור מספר חודשי מגורים בדירה, במועד תשלום שכר הדירה לרבעון הבא, שאל אותי בעל הבית למקצועי. אמרתי שאני הנדסאי השקיה. הוא אמר שיש לו כמה בעלי חוות שמעוניינים לפתח את החוות שלהם ושאל אם אהיה מוכן לפגוש אותם יחד איתו. הוא היה קבלן בניין, מאחר וענף

דרכונים ארץ ישראלים תקפים עוד מימי המנדט וגם בעלי נתינות צרפתית. עוד לפני שספרתי להם דבר וחצי דבר על עצמי, הם אמרו שבתם פתוח בפני. התעקשתי לדבר אתם צרפתית מחשש ל"אוזניים לכותל". לא ידעתי מי דיבר איתם ומה הם ידעו עלי. בקשתי מהם לסייר בחווה.

התרשמתי עמוקות מהסדר ומהידע המעמיק של קלימקר בנושא ההדרים, אבל בענייני השקיה ראיתי שהם עדין בתקופת ה"בילויים", לכן אין לי מה להציע להם. הבנתי שהם חיים על פלנטה שונה משלי. הקשר איתם היה עלול לסכן אותם, אותי ואת חברי התנועה. הודיתי על ארוחת הצהרים הטעימה ועל הסיור, איחלתי להם הצלחה ושוב לא הראיתי להם את פני.

בהזדמנות אחרת הלכתי לסייר ב-SEFROU, שהייתה מרוחקת פחות משעת נסיעה מפס. רציתי לבחון אפשרות שאחד הבחורים מפס ייקח על עצמו את המשימה שאנט טולדנו לא הצליחה להתמודד איתה - לגייס לשורות התנועה מספר צעירים לפעילות ציונית. בין פס לספרו

זה "מת" לחלוטין באותה תקופה, הוא קיווה להעסיק את הפועלים שלו בעבודות חפירה ועפר הדרושות למערכות ההשקיה. עניתי שאני "עסוק מאוד" לאחרונה, ושאתפנה אודיע לו. מאז בכל כמה ימים היה מנסה לקבוע מועד לסיור משותף אצל חבריו בעלי החוות.

עוגן ההצלה מפני ההסתבכות הזאת הגיע מכיוון מפתיע: במחצית מאי 1958 הייתה הפיכה של הצבא הצרפתי באלג'יריה, שהעלתה את דה גול לשלטון בצרפת. השינוי גרם להלם בקרב המתיישבים האירופאים במרוקו, בתקשורת הושמעו תביעות להגברת ה"מרוקניזציה" של

השירותים הציבוריים והופעלו לחצים כלכליים לסילוק הצרפתים והמתיישבים האירופאים. הובע חשש שהצבא הצרפתי ירצה להחזיר את הפרוטקטוראט הצרפתי במרוקו.

לתביעות אלה, שגברו והלכו, נלוו החלטות מעשיות של הממשלה, שעוררו חרדה בקרב המתיישבים האירופאים. אחד הביטויים לכך היה ש"אירופים" רבים האיצו את תהליכי מכירת הנדל"ן שבבעלותם. מחיר הקרקע ירד פלאים כי לא היו קונים. למרוקאים לא היו אמצעים ואלה שהיו בעלי אמצעים, המתינו לירידה נוספת במחירים. אפילו בעל הבית שלי החל לחשוב על מכירת ביתו. עזיבה מוגברת של אירופאים סימנה העמקה משמעותית של המשבר הכלכלי, שהלך והעמיק

והחל להעיק גם על חלקים של הקהילה היהודית ודחף להתעניינות גוברת של הגירה לצרפת, לקנדה ועלייה לישראל.

השלטונות מצדם, בלחץ הליגה הערבית ובמיוחד של עבד אל נאצר, נשיא מצרים ומנהיג העולם הערבי, שהיה אז בשיא תהילתו מנעו הנפקת דרכונים ליהודים מחשש שיעלו לישראל. סירוב זה העמיק את תחושת חוסר האונים והאפליה של יהודי מרוקו, למרות שמכל בחינה שהיא מצבם היה עדיין טוב לאין ערוך ממצב היהודים בכל מדינה ערבית אחרת, למעט תוניסיה.

השליחים מישראל חשבו בקשיים הכלכליים הגוברים והולכים, ובהכבדה על היהודים המבקשים לעזוב את המדינה. בערי השדה ובכפרים, מצב היהודים היה מדאיג עוד יותר: הם

היו דלי אמצעים - רובם בעלי מלאכה - סנדלרים, חייטים, הכולים וסוחרים זעירים, שהתפרנסו מהשוק המקומי והמשבר הכלכלי פגע בהם קשה במיוחד. עוד לפני המשבר החלה הגירה מואצת מהכפרים ומערי השדה אל הערים הגדולות, שהתרחבו מאוד. מוצא זמני ממצב זה חייב קידום ושיכלול דרכי העלייה הבלתי לגאלית. לצורך זה השליחים נדרשו למצוא בחורים מקומיים מקרב חברי התנועה, שיכוונו יהודים מהכפרים לנתיבי העלייה. ההכוונה כללה ארגון הסעה, לרוב לתחנת ביניים "תמימה", אצל קרובים או מכרים בערים הגדולות או לחלופות סבירות שהשליחים נדרשו לאתר. אחר כך היה עליהם להסיע את העולים לתחנות היציאה אל מעבר לגבול מרוקו.

בקרב יהדות מרוקו היו תאריכים מועדפים, שבהם הייתה מסורת ארוכה של ניידות יהודים, כמו הילולות שונות, שהמפורסמת בהן הייתה הילולת רבי "עמרם בן דיוואן", שמשכה עשרות אלפי אנשים מרחבי המדינה ל- OUEZZANE שבצפון מערב מרוקו. מקום זה היה גם תחנת ביניים וגם נקודת יציאה אל דרכי מילוט בצפון מרוקו. הילולה מפורסמת אחרת, שבמשך זמן ניכר נוצלה לפעילותנו, הייתה זו של הרב אבו חצירה ליד ERFOUD שבפאתי הסהרה. בימי ההילולה התרכזו שם אלפי יהודים מהדרום ומפאתי הסהרה.

המקום קרוב מאוד לגבול אלג'יריה, מול קולומב בשאר, בה ישבה קהילה יהודית גדולה. סביבת "קולומב בשאר" שימשה גם בסיס מרכזי לניסויים גרעיניים של צרפת באותו הזמן. נותן החסות להילולה היה בדרך כלל המושל הברברי של האזור, "עדי או ביה". היה זה מושל כל יכול, בן המיעוט הברברי, שלא אהד את השושלת העלווית הערבית ששלטה במרוקו. השושלת המרוקאית מייחסת עצמה לצאצאיו של עלי, חתנו של מוחמד. אין להם קשר לעלווים של סוריה שהם פלג של השיעה. המושל אהד את המיעוטים ובמיוחד את היהודים. זמן מה לאחר קבלת העצמאות מצרפת, הוא נעצר ונשפט באשמת שיתוף פעולה עם הצרפתים בתקופת הפרוטקטורט, תוך התנגדות גלויה לשלטון השושלת העלאוית, שחזרה

בטיול משפחתי בקניה, עם הקופצים לגובה

לשלטון במרוקו לאחר קבלת העצמאות. עם מאסרו של "עדדי או ביה" בוטלו רבות מהתקנות שהתקין והנהיג, בין השאר בוטלה גם החסות לאותה הילולה.

הניסיונות להעמקת ההתקרבות של מרוקו למדינות ערב לאחר ההפיכה של הצבא הצרפתי באלג'יריה, והחשש שהשלטון הקולוניאלי יחזור, גררו החמרה של פיקוח השלטונות על תנועות היהודים ועל הנפקת דרכונים. לכן דרכי העלייה הרלוונטיות עבור יהודי הפריפריה היו בעיקר המובלעות הספרדיות ומדינת אלג'יריה, כל עוד הדבר היה אפשרי.

דרכי יציאה:

1. למובלעות הספרדיות במרוקו MELILLA ו- CEUTA (סאוטה ומלייה) עם עדיפות מוחלטת ל-CEUTA בשל קרבתה לגיברלטר ולאג'זירס שבספרד, בדרך זו עברו אלפים רבים של יהודים. מובלעות אלו היו בשלטון ספרדי מאז המאה ה-16. רוב תושביהן ספרדים קתולים ולא מרוקאים מוסלמים. השלטון הספרדי של פרנקו לפני מלחמת העולם השנייה החל את דרכו באותן מושבות ולא אהד את מרוקו העצמאית, לכן השתדל להעלים עין מהיהודים שהגיעו אליו ממרוקו באופן בלתי לגאלי בדרכם לצרפת ומשם לעולם הרחב.

2. באניות KOUTOUBIA ו- DJENNE של חברת PAQUET הצרפתית, שהפליגו מקזבלנקה ישירות למרסיי. לנוסעים בהם נדרשו דרכונים. לחלק מהעולים היו דרכונים אמיתיים, שהוצאו בדרכים הרגילות ובעזרת שלמונים. למספר קטן של העולים ניתנו דרכונים שהוכנו מראש בידי אומן או שהוברחו תוך עצימת עין תמורת תשלום לפקחים בנמל.

3. דרך אלג'יריה - דרך זו נוצלה מעט יחסית בשל סכנת הטרור בדרכים.

שיגור עולים באניות התאים ליהודים מהערים הגדולות ולבעלי מעמד כלכלי סביר. השלטונות לא נטו להנפיק לאנשי הכפרים דרכונים כי סברו, במידה רבה של צדק, שאין להם אמצעים למימון נסיעה אל מחוץ למרוקו וחזרה, ואין להם עניין בנסיעה כזו, מה גם שרק מעטים ביניהם דיברו שפות אירופאיות.

מצב זה חייב התארגנות מיוחדת עם צוותים מקומיים נבחרים, רבי תושייה ובהיקפים משמעותיים. חלקי במאמץ הכולל הסתיימו בשלב הראשון, בהקצאת שתי חוליות סיוע, אחת מפס ושנייה מרבאט. בשל המידור בין

השליחים הפעילים בתחומים השונים לא היה לי חלק ישיר בהפעלת חוליות העלייה, למעט בחינוך וחיזוק המוטיבציה של הפעילים. הכינוי שלנו היה "המקהלה". מבין השליחים מישראל שעסקו ממש בארגון העלייה במישורים שונים ראויה לציון האשה רבת הפעלים - יהודית ניסיהו (אחותו של אפרים בן חיים, חבר בית אורן, אחד מעמודי התווך של הקיבוץ המאוחד. איש נמרץ, ציוני בכל רמ"ח אבריו, שלימים מונה לשגריר ישראל באחת ממדינות אפריקה). קראנו לה ח'ולייתה. היא הייתה ילידת הולנד, בשנות השלושים לחייה, אדומת שיער, רבת תושייה, חכמה, נועזת, עשויה ללא חת ובעלת מרץ בלתי נלאה. לאחר שובה מהשליחות היא נשאה למרדכי ניסיהו, מנהל בית ברל. היא הייתה אחראית לתיאום בין כל הגורמים שדאגו לפעילות העלייה בשלביה השונים:

- הכנת דרכונים והעברתם מאלה שעסקו בשלבים השונים של ההכנה אל המועמדים לעלייה.

- תיאום עם אנשי הקשר בשטח שאמורים להוציא את האנשים מהכפרים לתחנות הביניים ומשם הלאה.

- פעולות רבות נוספות, שנדרשו לביצוע העלייה למעשה, כל זאת תוך מידור מלא בין הגורמים השונים שפעלו בשטח, כדי להבטיח שחשיפתו של פעיל זה או אחר לא תביא לגילוי וקריסה של המערכת כולה.

בהקשר זה נזכיר מקרה ברופא בעל אזרחות אירופאית, שהועסק בארגון והעביר במכוניתו שבע מאות דרכונים מטנז'יר לקזבלנקה. הוא היה מעורב בתאונת דרכים, שהביאה לחשיפת הסליק שבו אוחסנו הדרכונים. עם היוודע דבר התאונה, ח'וליטה דאגה, תוך זמן מינימלי, שנו"ד מהשורה הראשונה יתייצב בתחנת המשטרה האחראית על הטיפול בתאונה, במגמה למזער את הנזקים ו"לסגור" את העניין לפני הסתבכות.

למרות המאמצים הרבים של המערכת, זרם העולים במחצית הראשונה של 1958 היה קילוח דק של אלפים בודדים, לעומת רבות שרצו לעלות ולא התאפשרה יציאתם. נדרשה פעולה יותר אינטנסיבית בכל המישורים.

בינתיים הואץ גיוס הצעירים לתנועות הנוער החלוציות, הפעילות הורחבה והייתה סדירה ונמרצת מבעבר. השיפור בארגון אפשר לסניפים המרוחקים להתנהל תוך מעורבות פחותה של השליחים מישראל.

עם סיום תפקידו של מנחם גלעד במרוקו, ובשל תעסוקת חסר שלי בפס והקשיים הגוברים והולכים שלי כשליח ישראלי בודד בסביבה, הוחלט שאעבור לקזה. המעבר חולל מהפך באורח חיי: ראשית יכולתי לפגוש את שליחי תנועות הנוער שהתגוררו שם, חיים יחזקאלי מתל רעים, ישי שטיקמן ממשמר העמק, שניהם שליחים של הקיבוץ

הוא הזמין אותי לביקור אצלו ואמר שהוא גר באולמס (OULMES) וביקש שאודיע לו על מועד בואי כדי שיבוא לאסוף אותי מתחנת האוטובוס. העיר אולמס שוכנת במרכז המדינה, באזור שהגישה אליו קשה, בשל תנאים טופוגרפיים קשים והעדר דרכים. היא מפורסמת במעיין מים מינרלים משובחים, מוגזים באופן טבעי, שנובעים בה, כמו מי PERRIER בצרפת, שלדעת המרוקנים אף טובים מהם. אזור זה היה מאוכלס בלעדית בברברים, שאינם דוברי ערבית. הגעתי ל-GINET בתקופה של שפל בפעילות שלי בשל חגי תשרי שלנו. למזלי העונה הבוערת אצלו הסתיימה

מפגש של בני כיתה מגניגר (בנירים)

כמה שבועות קודם לכן. הוא חיכה לי זמן ניכר בתחנה בשל איחור של האוטובוס שלי. הצגתי את עצמי כ-Gerard, השם שלי בתנועה. ג'ונה סיפר לי שאביו חולה ואינו מסוגל יותר לעבוד ונמצא בטיפול בצרפת, כך שניהול וביצוע כל הפעילויות בחוה מוטל על כתפי אמו, שנראתה אשת חיל. עיסוקם הבלעדי היה גידול מיני צמחים לייצור תמציות בשמים: ורדים, גרניום ריחני, לבנדר, יסמין, הדורים, גרדניה ועוד. הם עיבדו כמאתיים אלף דונם (כמו שטחו של עמק יזרעאל). רוב הקרקעות היו בבעלותם וחלקן - חכור. בבעלות המשפחה כ-10000 דונם נוספים של צמחי בשמים, בעיקר לבנדר וגרניום ליד גראס GRASSE שבגבול פרובנס והריבירה הצרפתית. גראס היא מרכז גידול הבשמים של צרפת. זה היה מרהיב לראות אלפי דונמים רצופים של ורדים ויסמין בהדליה, שנראים כמו כרמים ומדיפים ריחות גן עדן משכרים, אפילו מחוץ לעונה. הוא שמח לשמוע על כריסטיאן ולשוחח על דא ועל הא, למרות שהיה שתקן ומסוגר למדי ודיבר מעט. סירתתי איתו שעות על שעות ברחבי החווה ובמפעל מיצוי הבשמים, שפועל בעונה בלבד. הוא נתן לי דגימות של 2 סמ"ק תמצית ורדים ושני

המאוחד. אוטו מתל יצחק, שליח הנוער הציוני, ויעקב בן טולילה - שליח של בני עקיבא וקיבוצי הפועל המזרחי. שנית, נוספו לי תחומי אחריות: בתחילה - לסניף קזבלנקה של הבונים ומאוחר יותר, עם עזיבתו של אוטו, גם לכל הסניפים של הנוער הציוני בקזה, במקס, ואוג'דה. היה זה מעבר חד מתעסוקת חסר לתעסוקת יתר: במקום להתמחות ב"להרוג את הזמן" בשל תעסוקה ישירה של 10-12 שעות בשבוע, הפשתי דרך "לקנות" זמן.

קזבלנקה הייתה עיר מודרנית, גדולה ויפה, שבה פעילות תרבותית מגוונת - הרצאות ברמה גבוהה, הופעות של קונצרטים חיים ותיאטרון, מועדון הסרט הטוב שבו שוחחו באופן שיטתי וחופשי על הסרטים, אוניברסיטה, בה ניתן להקשיב להרצאות כשומע חופשי, מספר רב של מסעדות מעולות במחירים סבירים וגם חוף ים מרהיב, שאף פעם לא ניצלתי ולא נהייתי ממנו בשל חוסר זמן. החלפת הדעות בין השליחים, שהתאפשרה לי ולחברי בקזה, סייעה ללימוד ושיפור נושאי פעילות שונים, שתרמו בסופו של דבר למערכת כולה. בעקבות מה שסיפרתי על הפעילות עם אנשי הסניף בפס, בחיק הטבע בחוה

של משפחת דלמאר, אומץ הרעיון על ידי ישי. הוא מצא חוה ליד רבאט בבעלותו של צרפתי, שהסכים לארח חנים בני נוער. נערכו שם מספר אירועים של צעירי התנועות השונות, כל אחד בנפרד, מפאת המידור.

בהיותי בישראל כריסטיאן ספר לי על ידיד נפש שלו, אותו הכיר עוד בתקופה שבה שהה בקורס קציני שריון ב-SAUMURE שבצרפת, שם גר עם שלושה בחורים ושלושתם נשבעו להישאר חברים עד סוף ימיהם. הוא מסר לי את כתובתו ואת מספר הטלפון של אחד מהם, GINET (ג'ינה) שנולד וחי במרוקו. סבו התיישב במרוקו בראשית המאה העשרים, עוד לפני הפרוטקטורט הצרפתי. הוא תיאר לי את GINET כעשוי ללא חת, ישר כמו סרגל, שתקן, נדיב וידיד אמת. היות שלא היה לי שם, אמרתי לכריסטיאן שיכתוב לו ויציא אותי כחבר, ללא תוספת פרטים.

מאחר וסברנו שלא נוכל לקיים פעילות שוטפת, סדירה, אלא מזדמנת בלבד בחוות שהוזכרו לעיל, חשבתי לנסות להתקשר לג'ינה כדי לבדוק אפשרויות נוספות. התקשרתי אליו והוא שמח להכיר אותי ולשמוע פרטים עדכניים על ידידו כריסטיאן, שמזה שנים לא ראה ולא שמע ממנו.

סמ"ק תמצית הדרים בבקבוקונים קטנטנים. פתיחה בלבד של הדגימה הייתה ממלאת את אוויר החדר, כאילו רוסס בבושם. הייתי מאוד גאה בהם ושמרתי אותן מכל משמר עשרות שנים, עד שבמעבר דירה, הן נעלמו כאילו התנדפו מאליהן ולא נמצאו עוד.

ג'נה ומשפחתו העסיקו אלפי עובדים בעונה, בעיקר נשים וצעירים. באותו הזמן הם היו ספקי תמציות הבשמים העיקריים של התעשיות הצרפתיות, האיטלקיות והספרדיות. הוסבר לי כי לשם ייצור גרם אחד של תמציות ורדים יש צורך למצות בין 120 ל-150 קילו פרחי וורדים, לכן השווי של גרם תמצית אז היה פי שלוש ממשקלו בזהב.

הבחנתי בהערצה הכללית של המקומיים אליו ולאמו, שהצטיירו בעיני כ"פטרוני" האזור כולו. הוא ובני משפחתו דברו ברברית וערבית מקומית שוטפת. ביתו היה פתוח ונעים, לא מפואר מדי ולא מסתגר. שום סממן חיזוני לא העיד שהוא מנצל את הונו ורכושו להוצאות ראוותניות, נהפוך הוא: משפחתו דאגה לממן טיפולים רפואיים לחולים קשים ולעזרה לאנשים שאפסו כוחותיהם ולא יכלו עוד לעבוד. בקיצור, הוא היה גם מעסיק, גם לשכת הסעד וגם אדם, שראה עצמו חלק בלתי נפרד מהמקום שבו הוא חי - מעין מדינה בתוך מדינה.

התארחתי אצלו כמעט יומיים תמימים ובסופם הוא הציע לי לבוא לנוח אצלו מספר ימים כשיתאפשר לי. לא יכולתי ולא הייתי מעוניין להיענות להזמנה, למרות שזה קסם לי מאוד. הוא סיפר שלפני החורף, בעוד שבועות מספר, יש לברברים חגיגה מרהיבה שנמשכת 2-3 ימים, הנקראת "אוואש" שבה הנשים מתלבשות במיטב מחצלותיהן ועדייהן, רוקדות ושרות שעות רבות, בעוד הגברים מתחרים ביניהם ברכיבה על סוסים, עושים "פנטזיות" של ירי סימולטני באוויר ברובים עתיקים, ובשעשועים אחרים. הודתי על הצעתו והבטחתי בנימוס שאודיע לו כשיתאפשר לי לקבלה.

לא ראיתי לנכון לבקש ממנו סיוע כלשהו, כי הוא נראה גדול מדי, מרוקאי מדי, שכולו ורבו מזדהה עם האזור שלו ואיננו מתעניין בפוליטיקה, ואין לו קשר או עניין בישראל או במה שקורה בצרפת של דה גול שאחרי ההפיכה הצבאית. כאדם הוא היה משכמו ומעלה.

בחזרתי לקזה, לאחר ששוחתי עם חברי השליחים, התחזקה בכולנו ההכרה שיש צורך דחוף להרחיב את הפעילות הציונית שם. באותה שנה 1958 הייתה רבת אירועים וטלטלות בעולם הערבי: איחוד סוריה עם מצרים, סילוק בית המלוכה בעיראק בהפיכה הצבאית של עבד אלכרים קאסם ומרד ארבעת הגנרלים באלג'יריה נגד מתן עצמאות למדינה. יהודי אלג'יריה הזדהו באופן מוחלט עם המתיישבים הצרפתים נגד הענקת עצמאות לאלג'יריה. כל

אלה תרמו לערעור מעמד היהודים במדינות ערב ובמרוקו בפרט, שחיפשה דרך להפגין את ערביותה. חששות אלה העצימו את הצורך להרחיב את היקף הפעילות שלנו. לשם כך הגיע שליח נוסף של השומר הצעיר שהחל לטפל בסניפים במספר ערים. הקונגרס היהודי העולמי בראשות נחום גולדמן חידש פעילות אינטנסיבית בדרגים הממשלתיים הגבוהים ביותר כדי למצוא הסדרים להקל על יציאת היהודים תמורת תשלומים והטבות למרוקו.

לאור זאת החלטתי לפתוח סניף של התנועה בטנז'יר, שהועברה באותה שנה לשלטון מרוקו לאחר שהייתה עיר תחת משטר בינלאומי מיוחד עם נמל חופשי. בכניסה אליה וביציאה ממנה נדרש דרכון ובדיקות מכס. בטנז'יר חיו כמה אלפי יהודים. מיעוטם בעלי נתינות מרוקאית. האחרים, ראו עצמם כמערב אירופאים ולא חשו מאוימים מערביותה המתחדשת של מרוקו. אצל חלק מהצעירים גיליתי הערצה לישראל בעקבות מבצע סיני, אך לא עד כדי תרגומה למעשה ציוני - לעלייה. לאחר מספר ניסיונות כושלים, ויתרתי על הכוונה לעודדם לכך.

העבודה בכל הסניפים האחרים התרחבה ואיתה גם זרם העלייה. היה צורך בתוספת חוליות וכן בהחלפת חוליות וותיקות, שהיו עלולות להתגלות או לעורר חשד. מספר החברים הפעילים בכל התנועות הציוניות הגיע למאות רבות. לתנועת דרור של הקיבוץ המאוחד היו שני שליחים, לתנועות בני עקיבא והשומר הצעיר היה שליח לכל אחת. בתנועות שהיו באחריות היו כ-215 פעילים, מהם כ-140 בתנועת הבונים - 85 בתנועת הנוער הציוני.

באחד מימי האביב של 1959 התבקשנו להתכנס בדירתו של חיים יחזקאלי בקזה לדיון כללי. בשעה היעודה בדיוק, נכנס לחדר אל"מ מיל. שלמה יחזקאלי, אחד מהמדריכים שלנו בקורס ההכנה במחנה אלנבי בירושלים. הוא היה באותו זמן שליח במרוקו, אבל לא בקשר איתנו. איתו נכנס גם ראש המוסד, איסר הראל בכבודו ובעצמו. הייתי היחידי שזיהה אותו מיד. שלמה פתח כרגיל, בהרצאה מלומדת ודיבר באופן כללי על ההצלחות שלנו ועל המאמצים של המערכת כולה בתחומים השונים. לאחר מכן הוא ברך את האורח הנכבד, בקש שבהמשך כל אחד יציג את פעילותו ואת הערכותיו האישיות לגבי העתיד הנראה לעין ומיד נתן את רשות הדיבור לאיסר.

איסר נראה מרוצה, נינוח ונמרץ. הוא ישר פנה אלי: "חסון לא שכחתי אותך, ההתחייבות האישית שלי בעניין חילוץ ההורים והאחים מדמשק תקפה ואני מתכוון לעמוד בה. נסינו להבריח את משפחתך ללבנון, שם פעלה שולה כהן בהעלאת משפחות לישראל. פרצה שם מלחמת אזרחים ושולה כהן נעצרה ויושבת במאסר ממושך. נסינו לשלוח

איש שיברח את המשפחה לתורכיה, הוא נתפש עם משפחה אחרת ונתלה בכיכר העיר. שמעת בוודאי על האיחוד בין סוריה למצרים, צפינו שמה שנאצר עשב ליהודי מצרים יעשה גם ליהודי סוריה והם יגורשו, אולם עד כה זה לא קרה. אמשיך לעשות ככל יכולתי להוציא אותם. הנה יושבים כאן עדים רבים, ששומעים את מה שאני אומר". הודיתי לו והצטרפתי לתקוותו, שיצליח בהקדם. בהמשך כל אחד דיבר בקצרה על עבודתו ועל הערכותיו לעתיד. פה ושם הועלו גם בעיות אישיות ששלמה יחזקאלי רשם לעצמו לטיפול. אני שאלתי את איסר אם אפשר לשלוח איתו מכתב לישראל ואם הוא יאשר לי חופשה של שבועיים שלושה. הוא אישר מיד את שני הדברים, בתנאי שאורך המכתב לא יעלה על חצי עמוד של פנקס בינוני. בקשתי דקה לכתוב.

כתבתי לאחי נתן שלוש שורות "אישרו לי חופשה של שבועיים, נפגש ב-28/5/59 בשעה 18:00 ליד הקתדרלה בסביליה. אשר את בואך". מסרתי את המכתב בשמחה גדולה. איסר נפרד מאתנו והלך לדרכו.

מאוחר יותר הבנתי שנהגתי בחיפזון ובחוסר שיקול דעת: לא ידעתי אם בכלל יש קתדרלה בסביליה ואם כן, איך מגיעים מקזבלנקה לסביליה? כמה ימים זה לוקח? רצתי לחנות ספרים הגדולה ביותר בקזה לבדוק במדריכי התיירים אם יש קתדרלה, או אולי שתים. קניתי עיתון מקומי, הסתכלתי בעמוד הנחיתות וההמראות של מטוסים, אם בכלל יש טיסות לסביליה ובאיזה ימים. לשמחתי הסתבר לי שהאינסטינקטים שלי פעלו נכון: יש קתדרלה בסביליה, היא נמצאת במרכז העיר ויש גם טיסה יומית במטוס בוכנה קטן DC3 (דקוטה) מקזה לסביליה. נרגעתי. נותרו עוד כשישה שבועות ליציאה לחופשה ממרוקו למפגש עם נתן.

הנסיעה לספרד

ביום המפגש המתוכנן, הגעתי מוקדם לסביליה ובטרם שאחפש מלון, הפקדתי את המזוודה בחברת הנסיעות והלכתי לערוך סיור מוקדם ליד הקתדרלה, מקום המפגש המיועד עם נתן. היתה זאת שעת צהרים, בעוד ששעת המפגש אתו היתה 6:00 אחרי הצהרים. תוך זמן קצר פגשתי שם את נתן שגם הוא החליט לצאת לסיור מוקדם. שמחת המפגש היתה ללא גבול. הוא מצא אותי רזה, כחוש וחיוור בעוד שהוא היה בשיא כוחו עקב עבודתו המאומצת בעדר הצאן בקיבוץ ובספורט שהקיפיד יום יום לעשות. בהעדר טיסה ישירה מישראל לספרד, חברנו כריסטיאן שהיה בקשר עם נתן יעץ לו לנסוע דרך פריס ולהתארח כמה ימים אצל אחיו ז'אן. הוא הגיע לשם והתקבל כבן משפחה וגם קיבל במתנה אופנוע הרלי דוידסון עם מנוע חדש. ז'אן לא היה מעוניין בו יותר, אחרי שהוא קנה לעצמו אופנוע BMW

מייוחד חדש, מילה אחרונה של הטכנולוגיה האופנועית. נתן הגיע למפגש עם האופנוע לאחר שרכב עליו במשך יומיים מפריס לסביליה, בתקוה שישירת אותנו בטיול בספרד. הוא אכן שימש אותנו היטב בנסיעות לקורדובה, גרנדה, מלגה וגיברלטר. הביצועים של האופנוע היו כה טובים שעלינו אתו למרומי הרי הסיירה נבאדה עד לאיזור שהיה חסום על ידי השלגים. היתה זו לנו הפעם הראשונה שראינו את פאר התרבות הנוצרית והמוסלמית של ספרד. כמו כן התרשמנו מקיומן של אוכלוסיות שלא ראינו דוגמתן בעבר - הצוענים שחיים במערות ללא חשמל וללא מים זורמים. התרשמנו גם מחיי היום היום של האוכלוסיה תחת שלטונו של פרנקו, שנתמך לפני מלחמת העולם השניה על ידי המשטר הנאצי של היטלר והמשטר הפשיסטי של מוסוליני.

החופשה היתה נפלאה ללא תוכנית מוכנה מראש. אספנו מידע תיירותי וביקרנו באטרקציות המקומיות מבלי לחסוך לשם כך בהוצאות כדי להנעים לעצמנו את החופשה. בביקור בגיברלטר גילינו שראש העיר הנצחי הוא יהושע חסון. רצינו מאד לפגוש אותו כדי לבחון אם יש לנו שורשים משותפים כלשהם, אך לא הצלחנו.

בתום החופשה עם נתן על האופנוע, הוא הביא אותי לשדה התעופה של סביליה והמשיך בדרכו חזרה לפרזי ומשם לגניגה. חזרתי למרוקו הייתה קשה, למרות הכרתי בנחיצות השליחות, קשה היה לי להסתגל מחדש לאורח החיים המחתרתי והמגבלות המתחייבות. אולם שמחתי מאד שהפעילות נמשכה כסדרה למרות העדרי.

הסיורים במרוקו

האמת היא שהבדידות והעדר חיי חברה במשך זמן ממושך, עקב האופי החסוי של העבודה והמידור, הכבידו והעיקו מאד וגם השפיעו לרעה על הבריאות. בדידות כזו, הופכת עם הזמן לאורח חיים. גם החגים, האמורים להוציא אותנו מהשגרה, הופכים לנטל. בתפקיד שלקחתי על עצמי היה לי ברור שלא יהיה נכון להתיידד עם מישהו מקומי, מכל סוג שהוא, אפילו חבר תנועה, ובוודאי לא עם צעירות. פיציתי את עצמי, בעיקר כשגרתי בפס, בנסיעות בסופי שבוע לסיורים, כתייר רגיל. לפני כל סיור כזה היה הכרח לברר מספר פרטים: האם יש מלון שאוכל לשהות בו לפחות לילה אחד, האם יש מקום שבו אפשר לקבל אוכל סביר, האם יש שרותי אוטובוס שיאפשרו לי לחזור ללא אבוד זמן מיותר. לא היה כמעט חומר כתוב עדכני שעונה על שאלות אלה ואחרות, ובמיוחד חסר מידע על אפשרויות התחבורה. קניתי שני מדריכים שנכתבו כעשר שנים קודם לכן כי לא מצאתי אחרים וטיילתי על פי המידע שמצאתי בהם. עקב התיישנות המידע, קרו לי מספר תקלות לא נעימות, בלשון המעטה, שיתוארו בהמשך. לעומתן היו גם חוויות בלתי

בואי. קניתי במכולת קרובה שתי קופסאות סרדינים ולחם שעורה, שנראה עבש ויבש כמו עץ (לא היה אחר), בתקווה שאשרוד עד הבוקר המיוחל. לחם השעורה היה הלחם של המקומיים. שם לא גדלו חיטה בשל דלות הקרקעות. את הקרקעות היותר טובות הם ניצלו לגידול ירקות, פירות וחינה, שהייתה מבוקשת בשוק. אמצעי התאורה היחיד בחדר במלון - עששית נפט, מפויחת בשל הרוח שחדרה מבחוץ. לא ניתן לקרוא, אפילו במאמץ גדול. נסיתי לישון, בקושי הצלחתי לנמנם. הייתי צמא כל הזמן. מעט אחרי חצות נגמרו לי המים וחששתי לצאת לקנות. בפתח המלון היה שומר לילה, שהביא לי, תמורת

תשלום נאות, עוד כמה בקבוקים, בעזרתם שרדתי עד הבוקר. למזלי באותו היום האוטובוס הקדים לצאת. חזרתי לפס בשעות אחר הצהריים המוקדמות.

את הטיוולים להכרת הערים פז ומקנס עשיתי בעזרת מדריכים מקומיים במהלך ימי השבוע, כחלק מהתעסוקה השגרתית. פז היא ממש אוצר של מבנים עתיקים מרתקים, בנויים ביד אמן. כמעט כולם מהתקופה המוסלמית ובעיקר מהאלף האחרון. האתרים שראיתי

במרוקו עם בנו של מדריך הטיוול

במקנס מהמאות ה-17 וה-18, תקופתו של מולאי אסמאעיל השליט המרוקאי האחרון שהחזיק באימפריה אזורית בתקופה זו, משדרים עוצמה ופאר. טיוולים אלה סייעו להפיג במידה מסוימת של הבדידות שנכפתה עלי ואפשרו הרחבת דעת וראיה מקיפה של המסגרת שבה אנו פועלים. בקזה בליתי בעיקר עם יעקב בן טולילה ועם חיים יחזקאלי. לעתים תכופות חיים ואני הלכנו לאכול במסעדה איטלקית מעולה "דון קמילו", שהייתה במחצית הדרך בין הדירה שלו לשלי, בעלות שווה לכל נפש. עם יעקב שוחחנו בעיקר בענייני התנועה ובענייני יהדות ומסורת. היה לו ספר של אהרון ברט, שהוא קרא בו לעתים קרובות ולמד ממנו כמו בתנ"ך. אני הייתי התלמיד השקדן כשהוא "דרש" בפני בנושאים נבחרים מתוכנו של הספר.

ב-1959 ביליתי את חג הפסח ואת חגי תשרי בבדידות "מזהרת". ידעתי עליהם בעיקר מחברי התנועה שהייתי אתם בקשר. אבל ב-1960 ערכתי את סדר הפסח יחד עם יעקב. הוא ביקש מאחד החניכים שלו לקנות עבורנו יין כשר, מצות, חרוסת ומרור. את השאר ארגנו בעצמנו. הארוחה הייתה של מרק וירקות טריים. היה זה סדר פסח כהלכתו אבל צנוע מאוד באוכל. יעקב, כשומר מסורת קפדן, לא

נשכחות, כמו הטיוול ל- VOLUBILIS, העיר הרומית הגדולה ליד מקנס, היה מרתק במיוחד, המראה המרהיב בנסיעה ליער ארזי האטלס, בין מקנס לאיפרגן וסביבתה בסופת שלגים עזה - מחזה שלא ישכח! למרות שכמעט קפאתי שם מקור בגלל הבגדים הקלים מדי שלבשתי. מראה עצי הארז הענקיים, שגובהם עשרות מטרים ולרבים מהם גזע בעובי של מטרים וענפיהם מכוסים שכבת לבנה מכסיפה, חימם את ליבי.

לעומת נסיעות מוצלחות אלה, זכורה לי חוויה לא נעימה מגיחת טיוול אחרת, שהייתה גם מאכזבת: יצאתי לנסיעה

במטרה לראות את ERFOUD, נאת מדבר גדולה בסהרה. היא שכנה על גדות נהר גדול בדרום מרוקו, שזורם לאורך מאות קילומטרים, הדראע. הוא מקבל את מימיו מהרי האטלס, שגובהם מעל שלושת אלפים מטר, משקה אדמות של מאות כפרים במדבר הצחיח ונבלע באדמת המדבר. המקום מרוחק מפז כ-300 ק"מ של נופים משתנים, ברובם מרשימים. כשהגעתי ל-ERFOUD הסתבר, שבמלון היחידי הסביר שהיה שם, לא נותר מקום פנוי. בלית ברירה לקחתי חדר במלון המיועד לכפריים המקומיים. הטמפרטורה באותו היום הגיעה ל-48 מעלות בצל ונשבה רוח חזקה ויבשה ה-SIROCCO המפורסמת האופיינית לאזור. היא דומה לשרקיה שלנו. מובן שבמזג אוויר זה לא יכולתי לטייל בנאות המדבר כי הייתי מתייבש. מעטים נראו מסתובבים בעיירה. קניתי מיד שישה בקבוקי מים ונכנסתי לחדר, שדמה לצינוק, בהמתנה ליציאת האוטובוס לפז למחרת.

המסעדה הסבירה היחידה בעיירה, הייתה במלון המודרני בדרגת תיירות, שהיה במרחק כשני ק"מ מהאכסניה שלי, שום אמצעי תחבורה פנימית לא היה בנמצא ולא נראה לי הגיוני ללכת ולחזור מרחק כזה ברגל במזג האוויר הלוהט. ירקות ופירות ראויים למאכל לא היו כי השוק נסגר עוד טרם

את המערכת על ידי תוספת צוותים לארגון ולהדרכת העולים הפוטנציאלים ולהסעתם, שכן יהודי הכפרים וערי השדה לא קבלו דרכונים. העלאתם התבססה בלעדית על הדרכים הבלתי לגאליות.

הקציתי לתגבור המערכת צוות נוסף של פעילים. היה ביניהם בחור מרשים, גבוה ונאה, מסניף קזה של הבונים, שדבר היטב מספר ניבים מרוקאים, הוא נולד וגדל ב-KASBA TADLA עיר שדה נידחת במרכז המדינה, היה ציוני אדוק ו"בחור לעניין" ועבד במסירות רבה בנושא העלייה. בראשית פברואר 1960 הוא נעצר באזור קזבלנקה

עם החברים הנורווגים בביתם

בנסיבות לא ברורות. מרוב פחד הוא איבד לחלוטין את עשתונותיו וסיפר, כמעט בלי שנשאל, דברים שהיו עלולים לסכן חלקים גדולים של המערכת שהוא הכיר, כולל אותי. למרבה המזל, מפקד תחנת המשטרה האחראית למעצר, היה ידיד נעורים של יהודים מקורבים לנו וגם "מקורב" למערכת. הוא פקד על הכפופים לו להשאיר לו בלעדית את החקירה של אותו צעיר והודיע לידידי במערכת על המקרה. המערכת מינתה מיד עו"ד מהשורה הראשונה, שהצליח, בתום מספר ימים לשחררו בערבות, עד להברחתו מהמדינה. מיד עם המעצר התבקשתי להיעלם מקצה מלון, שם כל האורחים חייבים ברישום, גם לא יכולתי להיות בקשר עם חברי השליחים, מחשש שאהיה במעקב, שעלול להביא להפלת המערכת כולה. אמנם הבחור שנעצר לא ידע את שמי בדרכון, אבל יכול היה למסור פרטים מזוהים שלי, או להיות מוחזק במכונית "תמימה", או בדירה באזור מרכזי בעיר ע"מ שיצביע עלי כשאעבור "לתומי" ברחוב.

"העלמותי" בדרום מרוקו

להעלמות שלי עד יעבור זעם והחלפת זהותי, היו שתי מטרות: בטחוני האישי והחלפת דירה ואזור מגורים. במצב

יותר על תג מההגדה. הוא שאל את הקושיות ואני השבתי לו, כי הוא צעיר ממני בשנים ספורות. היה שמח ומהנה באווירה של חג.

נדרשנו עתה להרחיב את הפעילות ולארגן מחנות קיץ למשך חודש, לחניכים הבוגרים בחוות ההכשרה של התנועה ב-TOULOUSE שבצרפת ומחנה לצעירים יותר ב-JULHANS ליד מרסיי. האחריות בארגון מבצע כזה כבדה ומחייבת תשובות לשאלות רבות: מה יספרו הנערים להוריהם, מי יממן את הוצאות הנסיעה, מה יהיו התוכנים העיוניים והמעשיים בכל מחנה, האם גם פעילי העלייה

ישתתפו בארגון ובפעילויות? ואם כן, מי יחליף אותם בעת שהותם במחנה? מה יהיה טיב ביטוח הבריאות והתאונות ועוד... למזלי, לרוב השאלות נמצא פתרון ועניין המימון נפתר על ידי סיוע מקרנות הקהילה היהודית בצרפת, כך גם חסרי היכולת מקרב הצעירים יוכלו להשתתף ואיש לא יקופח. באשר לאחרים, ההתלהבות החברתית שיצרנו דחפה את ההורים בעלי האמצעים לממן את ההשתתפות המלאה של בניהם ובנותיהם. נוצרה גם עזרה בין הסניפים. זה אמנם פגע במידור אך חיזק את הקשרים בין הסניפים ואת הערבות ההדדית והסולידריות בין הסניפים. המחנות היו הצלחה מרשימה מאד. השתתפו בהם גם

צעירים מאלג'יריה ומתוניסיה, דבר שהגביר את העניין ואת הקשר הלאומי ציוני.

בעת פעילות המחנות, חילקתי את זמני בין טולוז למרסיי, מרחק של 7-8 שעות נסיעה ברכבת. לקראת חג המולד וסוף השנה האזרחית, בתום שנתיים לשהותי במרוקו, נקבעה התייעצות בפריז עם מוסדות התנועה והמוסד בעניין הכשרת מחליף שלי. המוסדות העדיפו שאשאר שנה שלישית. הסכמתי לכך בתנאי שחיפוש והכשרת מחליף תעשה מיד, כי במקרה הטוב, שהכל יסודר מהר וללא תקלות, ידרשו ששה חודשים לפחות לגיוסו, הכשרתו והכנסתו לעבודה. תנאי שהצגתי היה שיקטינו מהעומס המוטל עלי, בכך שיביאו מיד שליח קבוע של הנוער הציוני. בפועל, מחצית מהתחייבות המוסדות לא קוימה ונאלצתי להמשיך כשליח של התנועה לפרק זמן בלתי מוגדר.

באותו זמן, ארגוני יהדות התפוצות פעלו מול דרגי השלטון הגבוהים של מרוקו והניבו פירות מבורכים. הודות לכך זרם העלייה גבר ונמנעה הפרעה מכוונת מצידם, לניידות של יהודים בתוך מרוקו. השגים אלה ניתנו תמורת תשלום לממשלת מרוקו, עבור כל היתר יציאה. לצורך מימוש ההסכמות שבשתיקה אלה, היה הכרח להרחיב ולשכלל

הומה מאנשים ובה אטרקציות שונות ומשונות, ביניהן: בולעי חרבות, נושפי אש, הולכים על שברים חדים של זכוכית, לוחשים לנחשים, אקרובאטים ועוד. משכה את תשומת לבי במיוחד חבורה של רקדני במברה (BAMBARA), גבוהים, ובעלי מבנה גוף אתלטי, שעורם כהה ולבושם שונה לחלוטין מהמלבושים המרוקנים. הם היו בני שבט שמוצאו במאלי, שנדד בכל מערב אפריקה והטביע חותם עמוק על המקומות ששהה בהם. לחבורת הבמברה היו אצטודות על הרגליים והידים והם נגנו במיגוון כלים: כלי נשיפה שונים ותופים אפריקאים. הם רקדו ופזזו שעות רבות להנאת הצופים, תמורת הפרוטות שנזרקו להם מדי פעם. בעיני הייתה זו האטרקציה המרכזית בכיכר.

אטרקציות אחרות, שבהן בקרתי במרקש היו: קברי המלכים הסעדיים. זה היה במתחם סגור ובו מספר קברים כולם בעלי מצבות שיש לבן, מפוסל בדוגמאות של תחרה וערבסקות מרהיבות ומקושטות בשפע של זהב. תקרת המתחם הייתה בצורת חלת דבש, מקסימה בצבעים ובכמות הזהב שקישטו אותה. מרקש הייתה מפורסמת גם במדרסות - בתי ספר דתיים ובכמה ארמונות מעניינים, שהיו פתוחים לציבור.

בשוקים המסורתיים היה שפע של עבודות יד ומלאכת מחשבת מאתו סוג, אך לא באותן דוגמאות שניתן למצוא בערי מרוקו האחרות.

בללות חודש ימים בסוירים מתמידים באותם אתרים לא היה פשוט, כי מהר מאוד הייתי מתבלט ומתחיל להיות מוכר בשטח, לכן כתום עשרה ימים החלטתי לבקר בצורה שיטתית בדרום מרוקו, במקומות שניתן לנסוע אליהם ולחזור בו ביום, כפי שעשיתי בהיותי בִּפֶּז.

נסעתי לוארזאזאט, OUARZAZAT לפי המדריך היה אמור להיות שם, על אם הדרך, מספר רב של טירות (קסור), אחת מהן גדולה, מאוכלסת ומעניינת במיוחד התפרסמה כאתר תיירות מהמרשימים במרוקו. אוטובוסים רבים עוצרים שם בדרכם לדרום הרחוק של המדינה או בכיוון ההפוך, לכן סברתי שלא תהיה בעיה לחזור למרקש, אפילו בלילה מאוחר. הגעתי לשם וכדרכי שכרתי לי מדריך. הוא בקושי ידע צרפתית אבל טוב ממנו לא מצאתי הוא סייר אתי שעות. כשהגענו לשוק הבהמות הבחנתי בשני אנשים שלבשו לבוש יהודי מסורתי ולראשם כובעי ברט. הם חיפשו לקנות כבש. התממתי ושאלתי: "מדוע אלה חובשים כובעים משונים?", נעניתי שאלה יהודים. "מה זה יהודים? האם זה

כזה דרוש לעתים גם שנוי באורח החיים. לפני "התאדותי" מקצה השארתי הוראות למרכזי הסניפים סיכמתי עם חברים על דרכי תקשורת בתדירות של פעם בשבוע לפחות, במכתבים קצרים ביותר. לא הודעתי לאיש על המקום אליו אני מתכוון לנסוע והנמענים יכלו לדעת את מקום המצאי ע"פ חותמת הדואר. קבענו שימוש במילים תמימות כקוד מוסכם לתקשורת ביננו, באמצעות דואר לאחד החניכים שהיה בקשר עם אחד השליחים. כל מילות הקוד היו קשורות אך ורק למזג האוויר: "בהיר", "מעורפל", "מעונן", "חשש משינוי לרעה" וכו', לאחר שבועיים לכל הפחות הייתי אמור להתקשר בטלפון לאותו בחור ע"מ לקבל ממנו הודעה על "הזמנה למסיבה", ללא ציון תאריך ומקום. היה זה הסימן לאפשרות חזרתי לפעילות בקזה.

נסעתי עם מזוודה קטנה למרקש ובו ביום הצלחתי, למזלי הטוב, לשכור חדר לחודש ימים בדירה אצל אלמנה צרפתייה מבוגרת. בתשובה לשאלתה למטרת בואי למרקש, אמרתי שבאתי לנוח, ולטייל בעיר ובסביבה כשיזדמן לי. קניתי בחנות הקרובה ערמה של ספרים, שקראתי בזמן שהותי שם. במהלך כל החודש לא דברתי אתה ולו מילה אחת. היא לא התענינה בי ואני לא התעניינתי בה. בשעות הערב המוקדמות יצאתי לאכול ולהתרשם מעט מהעיר, שהייתה שונה במידה רבה מהערים שהרביתי לפקוד: היה לה אופי מיוחד: כל המבנים היו בצבע אוקר אדמדם. העיר החדשה דמתה בגודלה לערים החדשות של מקנס ופז והיו בה רחובות רחבים ושדרות דקלים מרהיבות. האוכלוסייה הלא מרוקאית שנראתה ברחובותיה הייתה דלילה בהרבה מזו של קזה ומקנס. בתי המלון היו רבים יחסית, בהיותה העיר המרכזית של דרום מרוקו ועיר אקזוטית לתיירים המערביים. החלק האקזוטי ביותר שבה הייתה הכיכר המפורסמת בכניסה לעיר העתיקה היא ככר ג'מאעה אל פנה" Jamaa el fna

בדומה לפז ובמידה פחותה למקנס, גם למרקש יש היסטוריה של עיר אימפריאלית מתקופות של מספר שושלות מלכותיות. רבים ממלכי מרוקו, שבירתה הייתה מרקש, בנו ארמונות ומבנים מרשימים בצורה וסגנון ייחודי, שחלקם מהווים עד היום אטרקציה תיירותית ראשונה במעלה. ארמונות ואתרים מרשימים יש בערים רבות במרוקו, אבל ככר ג'מאעה אל פנה יש אחת.

ביום השני לשהותי במרקש אחרי ארוחת בוקר במסעדה, שכרתי לי כדרכי, מדריך מקומי לסיור בעיר, שישמש לי מתורגמן, ובעיקר - ירחיק טרדנים. התחנה הראשונה בסיור הייתה הכיכר לעיל. היו בה אינספור דוכני ממכר של אוכל, ושל מזכרות מרוקאיות ומספר גדול של הוכלים זעירים. היו בה אלפים רבים של תיירים ומקומיים. הכיכר כרגיל

סוג של מוסלמים כמו השיעים?" נענית שאלה אנשים שגרים בתוך הקסאר, הם הסנדלרים ויש להם "מסגד" משונה. הם מתפללים בשפה מיוחדת, שאינם מבינים. בקשתי ללכת לבקר במגורים שלהם ו"במסגד" המיוחד שלהם. נכנסנו אל בין חומות הקסאר במעבר צר מאוד, שהיה חשוך משום שהקומות העליונות כיסו עליו, ורוחבו איפשר מעבר של שני אנשים זה מול זה לכל היותר, מבלי להתחכך ביניהם. נכנסנו בדלת הראשונה משמאל. היא לא הייתה נעולה. לדברי המדריך הייתה זו דירה פרטית של אחד היהודים.

קומת הכניסה הייתה ארוזה לחמור או שניים ובקומה העליונה היה חדר גדול למדי כ-25 מ"ר ללא ריהוט כלשהו. בצד הקיר היו מגולגלות יחד מחצלת ושמירה עבה מרופטת ולידם מספר פריטי לבוש ומחמם גחלים לבישול. היו מעט שאריות מזון בצלחות חמר ושק קטנטן של גרגירי דגן לא מזוהה. נחרדתי מהעוני שלא ראיתי דוגמתו עד אז. יצאנו מ"הדירה", הלכנו עוד מרחק מה בתוך הקסאר

והגענו לדלת נמוכה בגובה 110 ס"מ לכל היותר. נכנסנו בכפיפה עמוקה. המדריך הכריז: "זהו המסגד של היהודים". היה שם חדר גדול ומעל לאחד הקירות, בצמידות לתקרה היו חלונות צרים ברוחב של כ-25 ס"מ, ששימשו לכניסת אור מבחוץ. נראה שאחד מהם ניתן לפתיחה לכניסת אור. דרגשים רחבים שימשו לישיבה בסיכול רגלים, בנויים סביב שלושה קירות. סידורי תפילה היו פזורים על הדרגשים ועל הרצפה. הייתה תיבה מעוררת רחמים לשליח הצבור, ושני ספרי תנ"ך שלמים מרופטים למדי היו מונחים, אחד על התיבה ושני על אחד הדרגשים. לא היה ספר תורה, למרות שבקיר שהיה חסר דרגש בנוי, הייתה גומחה לאחסונו. לבי נצבט למראה העליבות והעזובה ומרחמים על האנשים, דיירי ומשתמשי המקום שלמרות התנאים הבלתי אנושיים, שבהם חיו אותם יהודים שראינו בשוק הבהמות. הם שמרו על דתם ותרבותם כמיטב יכולתם.

בצאתנו מהקסאר פגשנו את אחד היהודים, בקשתי מהמדריך לתרגם שיחה קצרה ביננו. שאלתי מספר שאלות בנאליות. מתשובותיו עלה שמרבית היהודים שחיו שם, עברו

לאחרונה למרקש וקזבלנקה (עלו לארץ?) ובמקום נותרו משפחות ספורות. הבנתי שהיהודי ציפה לטיפ מהתייר "העשיר". הכנסתי את היד לכיס ונוכחתי שאין לי פרוטה מעבר למה שהתחייבתי לשל למדריך ולאוטובוס. בכיס פנימי במכנסי הייתה מוחבאת חבילת שטרות של 10,000 פרנקים מרוקאיים (כ-50\$ של אז) אותה לקחתי מקזבלנקה כדי שתספיק לצרכי לכל משך היעדרותי. חששתי להוציא את הכסף ולגלותו לעיני האנשים, אבל העוני שראיתי שם לא נתן לי מנוח. בקשתי ללכת לשירותים, הסתתרתי מאחורי גדר, שלפתי שטר וקיפלתי אותו לממדים קטנים מאוד. ברגע שהמדריך לא שם לב, שמתי אותו בידו של היהודי. הוא פתח את ידו להסתכל ולא האמין. אולי חשב שאלוהי "הנביא" ביקר אותו והחל לקפוץ משמחה כמו משוגע. אמרתי למדריך שאני רואה את האוטובוס למרקש ורצתי איתו לתחנת האוטובוס על מנת לברוח מיד מהמקום. למזלי האוטובוס נסע בתוך דקות. חזרתי למרקש עמוס חוויות ומצר על טיפשותי. מעשה הצדקה שלי יכול היה להפיל אותי בפח בניגוד לכונותי הטובות. תגובתו המופרזת של היהודי הייתה עלולה לעורר שאלות לגבי זהות ה"תייר הנדיב". בפעם הזו פעלתי ע"פ הרגש ולא ע"פ השכל ו"התושיה יצאה כנראה לחופשה"

בינתיים נמסר לי שהבחור שנעצר כשבועיים קודם לכן, הוברח ממרוקו. הבנתי שעלי להמתין עוד מספר ימים להחלפת זהותי. בשל ההקלה בחששות מתקלות ביטחוניות סברתי שאין מעתה מניעה לנהוג כתייר מן המניין וללון גם בבתי מלון. החלטתי לנסוע למספר ימים לטייל בדרום מרוקו לפני שובי לקזה.

היעד הראשון היה תפראוט TAFRAOUT ומשם ל-TINGHIR. תפראוט הוא אזור חצי מדברי, שגילו הגיאולוגי מהעתיקים במרוקו. הוא מיושב ברברים. בשל מבנהו הגיאולוגי, הטופוגרפיה שלו שונה מזו של הרי האטלס והוא מאופיין בכך שהוא מבותר מאוד. הנופים בו מיוחדים גם בשל תושיית התושבים, שהקימו (קסור) טירות במקומות "בלתי אפשריים", על גבי סלעים חשופים ומצוקים עוצרי נשימה. הנסיעה לשם חייבה לינה בשני מקומות שונים בדרך, לילה אחד לפחות בכל מקום. בחרתי ללון במלונות שהוקמו על ידי הצרפתים, שנקראו GITE D' ETAPE, היו אלה מלונות ברמה גבוהה, שנבנו במקומות נידחים על מנת לעודד את התיירות אליהם. התחנה הראשונה שלי הייתה TIZNIT שנמצאת דרומית לאגאדיר ונחשבה בירת עמק הסוס. הסוס הוא נהר איתן, הדרומי ביותר במרוקו. הגעתי עם ערב ל-TIZNIT עיירה מוקפת חומה, ששעריה נסגרים ללילה ולאחר מכן אין יוצא ואין בא אליה. תחנת האוטובוס הייתה בככר השוק בתוך העיירה. מיד בבואי שאלתי על

בית המלון הצרפתי ונאמר לי שהוא נסגר לפני חודש בשל העדר תיירים ולא יפתח במהרה.

TIZNIT ממוקמת צפונית מעט לעירה מדברית אחרת בשם סידי איפני, שהייתה תחת שלטו ספרדי. באותו זמן החלו שם מעשי טרור נגד הספרדים ופעולות תגמול של הספרדים. פעולות האיבה שהיו באותה תקופה באלג'יריה, השפיעו גם הם על התיירות, לדרומה של מרוקו במיוחד. מסיבות אלה, הדירו התיירים את רגליהם מטיזניט.

כשראיתי שאין לי מקום ראוי ללון, רציתי להסתלק, אולם

מפתח הכניסה. בקלות ניתן היה להציץ מעליה או לחזול מתחתיה. כעבור זמן קצר התחוויר שהאכסניה שלי היא לא רק בית מרזח ומאורת סמים ירודה, אלא גם בית בוש. כל הלילה שמעתי נכנסים ויוצאים, עולים ויורדים במדרגות, צעקות גניחות, טריקת דלתות ואפילו בכי ומכות. הייתי המום, וכמובן שכמעט לא עצמתי עין, עד שסוף סוף הבוקר האיר וב- 6:45 יצאתי בשלום לתחנת האוטובוס, בתקווה שאוכל לשתות קפה אצל הצרפתייה.

במשך חצי שעה של המתנה לא הייתה נפש חיה בכיכר.

ב-7:30 ישבתי ושתיתי פעמיים קפה עם בגט טרי וחמאה, פיצוי על ארוחת הערב שלא אכלתי ועל לילה של סיוטים. האוטובוס יצא לדרך עם נהג ועוזר ב-8:45 במקום ב-7:00, כפי שנאמר לי ע"י כל הנוגעים בדבר. הופתעתי למצוא את עצמי נוסע יחיד.

לאחר נסיעה של מספר ק"מ בכביש, האוטובוס ירד לדרך כבושה, לא סלולה. בתחילה נסענו לאור פס ירק רחב במדבר שממה. מהנהג הבנתי שזהו נהר הסוס, או אחת התעלות שלו. לפתע נשמעו צעקות והאוטובוס נעצר. לא הבנתי מה קורה. הסתבר שבצד הדרך עמדו אנשים שהסתתרו בצילם של עצי ARGANIER אלה עצים שנראים כמו עצי שיזף ("דומים"). הם אינם קוצניים ופריים דומה

עם החבורה בדרך לחופשת סקי

במקצת לזיתים. מזרעיהם מפיקים שמן עדין ויקר שמשמש בעיקר לקוסמטיקה. העצים של האיכרים אוהבות מאוד את הפירות ומטפסות על העצים כמו חתולים בכדי לאכול את הפירות הבשלים.

האנשים עלו לאוטובוס עם שקי סחורה. כעבור כברת דרך נוספת הנהג הבחין, במרחק כמה מאות מטרים, באדם ואיתו שתי כבשים שמאותת לו לעצור. הוא עצר והמתנו מספר דקות, עד שהגיע ועלה לאוטובוס עם הכבשים. בהמשך עצרנו שוב ושוב לנוסעים עם תרנגולות, עם עזים ועם שקים רבים של סחורות. האוטובוס נראה כמו משאית, שהועמסה באי סדר מושלם והמשיך והתמלא עד כדי כך שלא ניתן עוד להעמיס עליו גרגר. שאלתי את הנהג לאן הם נוסעים והוא אמר: לשוק של אמצע הדרך לתפראוט.

למזלי, לפני שהאוטובוס התמלא עד אפס מקום בבעלי חיים, סחורות ואנשים, התיישב לידי ברברי גבוה גרום פנים, עם תיק אישי בלבד כמו לרבים כמוהו. התיק נחשב אצלם לפריט לבוש דקורטיבי שימושי ואיש לא נפרד ממנו מחוץ לביתו. הוא גמגם מספר משפטים בצרפתית עילגת והבנתי ממנו שהוא נוסע לביתו באחד הכפרים שבדרך. הוא עבד במפעל מצברים בליון שבצרפת, ולפני שנתיים פוטר והיה

לא היה באותו זמן אוטובוס לאחת הערים הגדולות של מרוקו. היה שם בית קפה של אשה צרפתייה, שבדיוק עמדה לסגור אותו. שאלתי אותה אם יש סידור לינה כלשהו בעיירה והיא ענתה שאין, אבל עמוק בלב העיירה יש "בית קפה" שגם משכיר חדרי אירוח. היא שרטטה לי את הדרך ואמרה שהיציאה של האוטובוס לתפראוט היא ליד הקפה שלה, אחרי 7:00.

מצאתי בקלות את הקפה/אכסניה, הסתבר שזה היה בית מרזח, אולי מאורת סמים, מלא עשן, ריח מחליא, ללא אוורור כלשהו. המלצר לקח אותי לקומה העליונה לחדרי האירוח. בחרתי חדר שנראה לכאורה סביר, אבל מיד הבחנתי שגודו שלם כבר ישן לפני על המצעים שעל המיטה. גם המגבת הייתה כולה מוכתמת. לא היו מים זורמים, אלא קערה וכד למים, שאותם אמורים לשאוב מבאר בחצר הבית, לרצחה. מובן שגם השירותים גרמו לי טראומה קשה. בלית ברירה השלמתי עם הגורל, כי הייתי חייב להמתין עד יציאת האוטובוס למחרת בבוקר. הוצאתי בגדים משומשים שלי מהתיק, כיסיתי בהם את הכרית ושכבתי לנמנם מבלי להסיר את הבגדים ולחלוץ את והנעלים. נדהמתי לגלות, שכאשר סוגרים את הדלת, היא מסתירה רק כשני שלישים

מאוד רוצה לחזור לשם, כי קשה לו להתקיים בכפר ללא עבודה וללא קרקע חקלאית. הצעתי לו שיכתוב מכתב למפעל ויבקש לחזור לעבודה שם. הוא הסכים איתי, אמר תודה ושתק, חזר ואמר תודה ושתק וכך כל כמה דקות. בתום יותר משעתיים נסיעה, האוטובוס עצר ליד מקום הומה אדם. כל הנוסעים והסחורות הורדו. שאלתי אם זאת תפראוט ונעניתי שזה השוק של מחצית הדרך. מאחר שהנהג אמר לי שהוא נשאר במקום כשעה, ירדתי לסיוור בשוק. זה היה שוק כפרי שמכרו בו סחורות חקלאיות מקומיות מאיכות ירודה - תמרים שאוכלים רק לאחר בישול, קטניות זערוריות לא מנופות מגופים זרים, שעורה וסורגום, בשר מיובש בעל מראה וריח דוחים. היה גם אתר שחיטה שמכרו בו בשר של בהמות שנשחטו למכירה במקום. לא ידעתי מה אעשה שם שעה, לא היה מה לראות וחזרתי לאוטובוס למקומי. מיד התלווה אלי הברברי, הביא לי נייר מחברת ועפרון וביקש ממני בנימוס לכתוב עבורו מכתב למפעל המצברים. חשבתי לסרב לו. אמרתי לו שלשם כך אני צריך את הפרטים של המפעל, הכתובת והפרטים האישיים שלו, וגם את תלוש המשכורת האחרון, כדי שהמפעל ידע במי מדובר. כמו במטה קסם הוא הוציא מתיקו את כל הנדרש. יצאתי אל מחוץ לאוטובוס וכתבתי את המכתב על מכסה המנוע, כי לא ניתן היה למצוא משטח ישר יציב אחר שאפשר לכתוב עליו בצורה סבירה. לקח לי מספר דקות להשלים את המכתב. בינתיים התאספו סביבו סקרנים כאילו הייתה זו הופעת קוסם. כשמסרתי לו את המכתב הוא הודה והושיט לי מטבע של 50 פרנק מרוקאי (אז 25 סנט אמריקאי)

דחיתי בנימוס את המטבע ואמרתי לו שזו מתנה לחברות בינינו. כשהסקרנים ראו שהעבודה חינם, נוצר מיד תור ארוך של אנשים עם נייר ועיפרון, שחיכו שאכתוב להם מכתבים, בקשות, ושאלא עבורם טפסים. לשעה קלה נהייתי "כותב בקשות רשמי" בשוק של אמצע הדרך לתפראוט.

זמן מה לאחר מכן האוטובוס התמלא שוב והמשיך בדרכו לתפראוט. הדרך לשם הייתה מקסימה. הנוף החליף פניו ממדבר צחיח ומרחבים לא מעובדים להרים נמוכים מכוסים עשב נמוך, קסור על ראשי מצוקים עם דקורציה של דקלים, אינסוף מטעי שקדים פורחים, שכאילו גדלים בר, בקיצור מראות ציוריים מאוד.

האוטובוס עצר בתפראוט לארוחת צהרים מאוחרת מחצית הדרך לתחנתו הסופית ב-TINGHIR, לא מצאתי שם משהו

לאכול. קניתי תמרים ושקדים בפרוטות, בכמות שתספיק לי גם לערב כי לא ידעתי מה מחכה לי ביעד. האוטובוס המשיך בדרכו כמה שעות נוספות, אסף והוריד נוסעים והנוף חזר להיות מדבר צחיח.

תינגיר היא נווה מדבר גדול לאורך נהר הדראע בדרך לארפוד, שתוארה לעיל. הלילה ירד והגענו ל-TINGHIR שם ירדו אחרוני הנוסעים. הזכרתי לנהג שהבטיח לקחת אותי למלון ה-Gite d'Etape' והוא ענה: "לא שכחתי מיד נגיע" הוא סטה מהכביש הראשי והחל לעלות על הר גבוה. נחרדתי, כיוון שנשארנו שלושה באוטובוס, בעלטה מוחלטת-הנהג, עוזר הנהג ואני. חזרתי ושאלתי: "לא אתה לוקח אותי? הלוא עצבנו את הכפר!" הוא לא ענה. מפלס הדאגה שלי הרקיע. שאלתי שוב והוא עשה עצמו לא שומע. התחלתי לחשוב מה עלי לעשות? כשלפתע הוא עצר ב"שומקום" והחל צועק בערבית: "אחמד הגענו!". נשמעה תשובה בברברית.

מישהו התקרב לאוטובוס, הציץ פנימה ואמר "ואחד?" התשובה במרוקאית: "וואח'ה" "כן". כעבור דקה נשמע טרטור של גנרטור ואז נדלקו אורות. עמדנו ליד בניין מסוגנן בן שתי קומות. הייתי האורח היחיד! הכניסו אותי דרך חדר האוכל. המראה היה מרשים: עשרות שולחנות זוגיים ערוכים עם מפות לבנות, כלי אוכל מחרסינה צרפתית יקרה, סכום מרשים, ליד כל צלחת שלוש כוסות קריסטל: למים, ליין ולשמפניה. הייתי המום: ארמון בלב המדבר. בשום מקום טרם התארחתי בארמון פאר כזה. עוד לפני שעליתי להתרחץ, המארח שלי במלון בקש שאבחר את מה שארצה לאכול. המבחר היה מרשים. בחרתי ועליתי להתרחץ. ישנתי שם עד מאוחר בבוקר כי האוטובוס למרקש היה אמור לצאת לקראת הצהרים. כשפתחתי את התריסים של החדר בבוקר, נדהמתי מהנוף עוצר הנשימה של נאת המדבר ושל הכפר הציורי שנראה ממנו. המלון והאירוח היו ניגוד גמור ופיצוי למה שחוויתי ב-TIZNIT. המארח ואני הצטערנו שלא נשארתי שם מספר ימים.

חזרתי אל בית האלמנה במרקש לקחת את חפצי, הודיתי לה ויצאתי לדרכי לקזבלנקה בדרך מאריכה דרך אגדיר. בשל המרחק הרב, יותר מ-600 ק"מ מאגדיר לקזה, תמורת תוספת תשלום, ניתן היה לנסוע באוטובוס PULLMAN בלילה עם שירותים ואפשרות להטות את הכסא לאחור לשינה. האפשרות שהארכת הדרך תגרום לי להגיע לקזה באחר של יום, לא הדאיגה אותי. אגדיר, בדומה לערי חוף מרוקאיות אחרות, הייתה במאות ה-15-16 וגם מאוחר יותר, מאחז צבאי פורטוגזי לשימוש של הספנים הפורטוגזיים הנועזים של אז. במרבית אותם ערי מאחז נותרו עד היום מבצרים פורטוגזיים מרשימים. חשבתי לבקר בשתיים מהן:

באגדיר וב-MOGADOR (כיום א-צוירה).

הגעתי לאגדיר, עיר קטנה ומרשימה לחוף האוקיאנוס האטלנטי, באזור שכמעט אין בו עננות וגשמים. תחת השלטון הצרפתי היא הפכה לעיר קייט, שהתפרנסה בעיקר מתיירות. השתכנתי במלון נוח ונקי, בבעלות צרפתית. כששאלתי על המבצר הפורטוגזי, אמרו לי: "חבל על הזמן שלך, הוא כאין וכאפס לעומת המבצר של מוגדור". לאחר סיור מהנה כמה שעות בעיר החדשה וברובע היהודי של העיר הישנה, הלכתי לתחנת האוטובוס וקניתי כרטיס לקצה דרך מוגדור עם מקום שמור לאורך כל הדרך עד קזה.

מוגדור מרוחקת מאגדיר כ-170 ק"מ, שעתים וחצי של נסיעה. טיילתי במוגדור עד לרדת החשכה. האוטובוס לקזה, שהיה אמור להגיע אחרי 20:00, איחר להגיע. היו בו עוד מספר נוסעים. פנינו לאחראי לשאול מה קורה? הוא ענה שהוא מופתע מאוד כי זה אינו דבר רגיל, וגם נראה לו מוזר שאינו מצליח ליצור קשר עם המשרד של החברה באגדיר. כתום שעה וחצי של איחור הוא הציע להחזיר לנו את הכסף על מנת שנשכור מונית לקזבלנקה. הכל התארגן במהירות והשכם בבוקר הגענו עם המונית לקזה. הגעתי לדירה שלי לאחר היעדרות של כשלושה שבועות. בהתאם להוראות הביטחון, לפני פתיחת הדלת בדקתי אם מישהו זר התעניין בי. הבדיקה נעשתה בשיטה אלמנטרית: בעת סגירת הדלת, מכניסים פיסת ניר קטנה בינה לבין המשקוף, מעל הלשונית של המנעול, כך שאם מוצאים אותה על הארץ זה מעורר חשד לביקור של זר. במקרה שמישהו זר ירצה לדעת אם פקדתי את הדירה, הוא ידביק מחוץ לדירה את הדלת למשקוף בחתיכה זעירה של ניר דבק שקוף, במקום שאינו בולט. כך שברגע של פתיחת הדלת יישאר צמוד לצד אחד (למשקוף או לדלת). ישנם גם שיטות אחרות. בבדיקה שטחית גיליתי מיד מספר ניירות דבק מודבקים על הדלת הנעולה ועל הרצפה. הבנתי שמישהו התעניין בי!

הלכתי לדירתו של חיים יחזקאלי, שליח של תנועת דרום, שגר לא רחוק ממני, להתריע על מה שמצאתי. פגשתי אותו יושב בבית קפה לא רחוק, צופה על הכניסה לבניין שלי. הוא קם והקביל את פני, פניו היו מלאי דאגה. עוד לפני שהוצאתי הגה הוא שאל: "נכון שאתה בא מאגדיר?" "נכון" "ספר מה קורה שם?" סיפרתי את קורות הנסיעה שלי בלילה. מעבר לכך לא ידעתי כלום. הלכנו לדירה שלי לשמוע חדשות מהרדיו המקומי. כל החדשות היו על רעידת אדמה קשה מאוד שהייתה באותו לילה באגדיר. דובר על עשרות אלפי נפגעים וביניהם אלפי הרוגים. כשהסתכלתי בהמשך השבוע בצילומים שפורסמו משם ביומני קולנוע ובעתונות גיליתי שהמלון שבו התאכסנתי HOTEL DE FOUCAULT בן

מספר קומות, נבלע כולו באדמה ולא נותר בו אפילו ניצול יחיד. באגדיר היו יותר מעשרת אלפים הרוגים, מהם כ-2500 יהודים. השכונה היהודית נפגעה בצורה הקשה ביותר מכל חלקי העיר. רעידת האדמה באגדיר לא הייתה בעוצמה מהקשות שמתרחשות בעולם (פחות מ-6.0 בסולם ריכטר). מספר הקורבנות החריג, ובמיוחד בשכונה היהודית, נגרם ממיקום גיאולוגי לא מתאים להקמת עיר ומבנייה גרועה. העיר נבנתה על שטח מישורי בין שני גאיות. זעזוע האדמה גרם לתזוזה של המשטח כולו, שהביא לחורבנה של העיר. השכונה היהודית שכנה לאורך קצהו הצפוני של המשטח במרומי הגיא. משום כך הבתים נפלו לעומקו. בנוסף לכך, הרעידה פקדה את המקום בשעות הערב המאוחרות, כשמרבית האנשים שהו במבנים או ישנו.

במה שנוגע לי, צדק מי שאמר, שלעתים צריך יותר מזל משכל. במקרה שלי הסקרנות הביאה לי את המזל. עם החזרה לפעילות שגרתית חידשתי את העבודה במלוא המרץ. בינתיים נתוני הרקע של מרוקו היו בלתי נוחים למרוקאים והצורך בשיקום הנפגעים בתנאים של משבר כלכלי מעמיק, האסון באגדיר התגברות המלחמה באלג'יריה והפסקת יחסי הסחר אתה, התגברות הלאומיות המרוקנית, שתבעה את סיפוח המובלעות הספרדיות סאוטה, מליה איפני וריו דה אורו (לימים טרפיה TARFAYA) דרישה לסילוק הבסיסים האמריקאים והתגברות מחלתו של המלך מחמד החמישי.

ההתפתחויות הבינלאומיות הביאו את השלטונות המרוקאיים ליתר פתיחות. התקרבותה של מרוקו לליגה הערבית לא הניבה פירות כלכליים או מדיניים, אלא להיפך: העולם הערבי סער. האיחוד של סוריה ומצרים התפרק, עבד אל כרים קאסם, שתפס את השלטון בעיראק היה קצין לא מוכר ולא אהוד.

התבססותו של דה גול בשלטון בצרפת וומדיניותו ל-דה-קולוניזציה, שיקפה למעשה התרחקות מקולוניזציה מחודשת של מרוקו. כמו כן בלטה גישתו לביטול השליטה הישירה של צרפת על מושבותיה בעולם ובעיקר באפריקה. מחלתו של מוחמד החמישי הביאה להעברת סמכויות משמעותיות ליורש העצר שלו, חסן השני, שהיה ידוע כבעל פתיחות רבה כלפי היהודים וישראל, כמובן במגבלות ערביות והנסיבות הפוליטיות. מבחינתנו התוצאות בשטח התבטאו בהתגברות משמעותית של זרם העלייה בכל צורתה, וליברליזציה מסוימת במתן היתרי יציאה, מבלי

דברים לזכרו של אליהו חסון

מאת: בני מוצרי

על אף בריאותי הרופפת היום אני חייב לומר כמה מילים לזכרו של אליהו, לאחר שנות דור שלא ראיתי את אליהו מאז היותנו תלמידים בבית הספר אליאנס אשר בדמשק, באותה כיתה, שמחתי לפוגשו עם אחיו נתן בארגון עולי דמשק.

התחוויר לי כי אליהו היה אחד מעמודי התווך של הארגון יחד עם אחיו נתן, שיבדל לחיים ארוכים, שעמלו רבות לשמר היסטורית יהדות דמשק בעבר ובהווה. מאות סטודנטים נהנו מתרומתם הנדיבה של מימי ואלי דואר שיועדה לחלוקה כמלגות לסטודנטים ממוצא דמשקאי. היה זה אליהו שדאג ללוות את בני הזוג בכל ביקוריהם וטילויהם בארץ ולשמר את הקשר איתם בהיותם בברזיל.

אלי דואר למד בכיתתנו בדמשק, עלה אתנו ארצה במסגרת עליית האלף. מאוחר יותר הוא בחר להצטרף למשפחתו בברזיל, שם עשה חיל והפך לנדבן קבוע לישראל בכלל ולסטודנטים ממוצא דמשקאי בפרט.

עם הצטרפותי לארגון ובכל עת שנפגשתי עם אליהו זכיתי לקבל ממנו ברכת שלום חמה. הוא התעניין מאד במצב בריאותי ובמחלתי. כזה היה האיש - נדבן רוחני.

עמונותו והגיונו הבריאו הותירו בי כבוד והערצה לאישיותו. בנפשי פנימה דימיתי אותו לאלהי הנביא הזכור לטוב, הנביא שאני מתעמק בתורתו, שתמציתה אומרת "היה פתוח לכל ועסוק במלאכת הקודש בכל שעות הפנאי שלך לכל דורשיך".

מאז קריאת ספר השורשים של אליהו, הספר לא סר ממני לרגע, בהנאה מקריאתו ובהתפעלות מקורות חייו ומתרומתו לביטחון המדינה ולצביונה.

באחרונה בדפדפי בספר התנ"ך נתקלתי במשפט מספר מיכה פרק ו'

"וְזָמָּה יְהוָה דִּוְרָשׁ מִמֶּךָּ כִּי אִם עֲשׂוֹת מְשֻׁפֵּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לְכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ."

ואני מרשה לעצמי להוסיף עם בני האדם אשר מסביביך. זאת היא דמותו של אליהו ז"ל.

■ **נשמתו תהיה צרורה בצרור החיים והשלום.**

המשך הכתבה בשירות המוסד

לנקר את עיני המתנגדים לממשלה שם. הבעיה הקשה של "המסגרת" (הכינוי המחתרתי של ארגון העלייה ממרוקו) הייתה ונשארה העלאת יהודי הכפרים והעיירות הנידחות שמצבן הכלכלי הלך והחמיר. במהלך אותה שנה (1960), לא היו אירועים חריגים ראויים לציון, למעט תקלות משניות פה ושם. העלייה הבלתי לגאלית נמשכה כסדרה: פעילות תנועות הנוער בערים התרחבה והעמיקה

ובאותה שנה נערכו שוב מחנות קיץ רבי משתתפים בצרפת. לקראת חגי תשרי שמחתי לשמוע שנמצא לי סוף סוף מחליף, שהיה אמור להגיע לפני ראשית נובמבר.

בסוף 1960 חזרתי לגניגר. המוסד לא הצליח עד אז לחלץ את המשפחה מדמשק. ההתחייבות של איסר הראל נשארה בתוקף והמוסד הטיל הפעם את המשימה על יהודה דומיניץ, מנהל מחלקת העלייה של הסוכנות. ■

דברים לזכרו של אליהו חסון

מאת: בנו, אסף חסון

בו וחשבו אותו לנתן אחיו, אבא התייחס אליהם באותו חום ובאותה לבביות שנהג בכל מכריו. ואם כך נהג בידידים וב"סתם" מכרים, הרי בבני המשפחה נהג כבבת עינו. הם היו המרכז והעוגן של חייו. בספרו

אבא התחיל את חייו המגוונים והמרתקים בשכונה היהודית בדמשק, עלה ארצה עם נתן אחיו כשהיו בני 10.5 ו-12.5, חי בקיבוץ למעלה מ-17 שנים, תחילה בחברת הילדים ומאוחר יותר כחבר. שרת באגף המבצעים בשב"כ,

פעל רבות להעלאת המשפחה שנותרה תקועה בדמשק, יצא מטעם משרד החוץ לקמבודיה כיועץ שר הקואופרציה, נשלח ע"י המוסד למרוקו בכיסוי האבסורדי של מוכר ציוד רפואי שבדי, שנים רבות עבד כיועץ בכיר בחוף השנהב, ניהול פרויקטים של בניה בגיניאה, היה מנכ"ל בנק לאומי צרפת, ניהל חברת אופנה עילית בניו יורק, היה מנכ"ל משרד התחבורה ועוד ועוד.

אבא היה מבוע אינסופי של סיפורים, בהם בלטו במיוחד סיפורי דמשק שצצו כמעין, מלאי חיות וצבע כאילו רק אתמול חווה אותם וכאלו נמשכו חיים שלמים, ולא תקופת ילדות לפני למעלה מ-70 שנה. הוא ערך טיולים רבים מספור בכל קצווי תבל. תמיד רצה שאמא תצטרף אליו לכל יוזמה פרועה שהגה ותכנן. כשהגזים והיא לא היתה מעונינת

להצטרף אליו, הוא מצא לו שותף אחר. אם גם זה לא הלך, טייל לבדו גם בפינותיו הנידחות ביותר של העולם.

אבא היה מספר סיפורים נהדר. למרות מימדיו הצנועים, בלט בכל מקום בו נוכח. אהבו להקשיב לו ולהביט בו, כי אבא היה מעניין ודיבר עם ידיו לא פחות מאשר עם פיו. אנשים אהבו לשוחח איתו וכל בן שיח הפך לחבר פוטנציאלי. מי שהחליף איתו יותר מחמש מילים נחשב לידיד אמת - לתמיד. בכל מקום היו לו עשרות חברים וידידים. כשהגיע בסוף שנות השמונים לטיול בנורבגיה, אמא אמרה לו "עכשיו הגענו למקום שבו אפילו לך אין חברים". היא כמובן טעתה, אבא מייד נזכר במרית אולוקן, אותה פגש שעה שאימה וסבת/אמו היו מאושפזות בסמיכות אחת לשניה בבית חולים בשטוקהולם בשנת 1960. עוד באותו יום אבא איתר את מרית, ואת בעלה תור ועד היום הזוג הנורבגי הוא מחבריהם הקרובים ביותר של אמא ואבא. גם רבים שטעו

אליהו עם בנו אסף

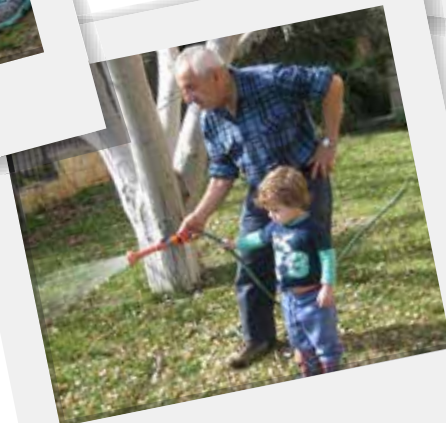
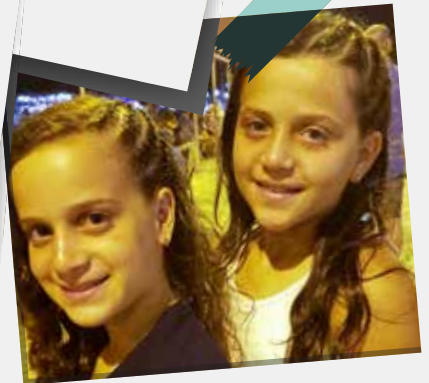
האוטוביוגרפי כתב: הקשר עם משפחתי הוא ערך יקר ביותר לכולנו. בזכות זה אנחנו, עשרת האחים והאחיות, מקיימים קשרים הדוקים בינינו תוך ערבות הדדית מלאה, בלתי מותנית. אני מקווה שהיא מועברת באותה עוצמה גם לדור הבנים, וגם לדור השלישי של האחיינים וילדיהם. כל חתונה, לידה, בר-מצווה או יום הולדת היו סיבה למפגש משפחתי רחב היקף. לא היה אירוע קטן מדי למפגש כללי ולא היה קרוב משפחה שהוא רחוק מדי.

אבא הלך עם אמא כמעט לכל מקום, ואם פעם אחרה בכמה דקות או לא ענתה לטלפון מייד היה נדאג. אותנו, הילדים, הוא ביקש לפגוש בכל הזדמנות, ובכל שבוע. כבר ביום ראשון או שני, היה מתקשר לברר "אולי תגיעו ביום שישי"? ואם היינו עונים שקשה לנו להתחייב מראש, היה נלחץ ומתחיל לברר מתי בכל זאת נגיע, ואיך יבטיח שלא יעבור שבוע מבלי שנפגש.

השמחה הגדולה בחייו היו הנכדים. לטליה ודניאל, הבנות של רני, התייחס כאל נכדות לכל דבר, והוא אהב אותן בכל ליבו. אך הן היו בארה"ב, ולא התאפשר לו להפגין כלפיהן את כישורי הסבאות המופלאים שלו. כשאילון נולד, ונטע עוד למדה, אבא ואמא היו מלאי התרגשות והיו מגיעים לרחובות פעמיים-שלוש בשבוע לעזור לנטע בשמרטפות ולבלות עם אילון זמן איכות. כיוון שזה לא הספיק לאבא הוא היה מוצא תירוצים שונים ומשונים לעבור בכל נסיעה דרך רחובות. באותן שנים אבא תירץ זאת "בחביבה המיוחדת לפירות הדר טריים ישר מן הפרדס". כך היה מרוויח עוד מפגש חטוף עם אילון. ההתלהבות שלו מהנכדים גדלה כשנולדו ליה ודניאלה, אורי וגילי. הוא אהב את הנכדים בכל מאודו, והתגעגע אליהם למפרע, ביקש לבלות איתם כל רגע פנוי, הרצה להם, סיפר להם סיפורים ופשוט נהנה לראות אותם גדלים ולהתמלא נחת. מובן שהנכדים לא נשארו אדישים, והחזירו לו ולאמא אהבה גדולה.

עם המשפחה בקניה

אבא היה איש אשכולות אמיתי:

כלכלן מעולה, בעל ידע עצום בהיסטוריה ובגיאוגרפיה, בשלן, גנן ונוטע מומחה עוד מימי הקיבוץ. הוא היה מוכן להסתובב בכל הארץ על מנת לאתר זן של גפן, רימון או סברס שרק אתם רצה לגדל בגינה המפוארת שטיפח עם אמא. כל דבר (אולי חוץ ממתמטיקה) עניין אותו, ובכל מקום ובכל גיל הוא מצא דברים חדשים ללמוד ולהכיר. את הידע האנציקלופדי שלו הוא נהנה לחלוק בהרצאות, בפסטיבל מספרי סיפורים או בשיחות אחד-על-אחד עם כל מי שרצה לשמוע.

בספרו האוטוביוגרפי כתב על דברים שלקח מהבית: אין 'אני' בלבד. הגישה האינדיבידואליסטית הרווחת היום לא היתה קיימת בביתנו בדמשק. וגם היום היא אינה קיימת בתפיסת עולמי. כשאני עושה משהו לבדי אני משתדל שזה לא יהיה על חשבון אחרים. אם משהו עלול להתפרש כאלו על חשבון הזולת, זה לא נותן לי מנוח. בעולמי קיימים בני משפחתי, האחים, הדודים, קרובים, חברים ומכרים ואחרים סביבי, מעגלים מעגלים שעליי להתחשב בהם, להיות ישר עם עצמי ועם כל הסובבים אותי. אינני לבד בעולם. כמובן 17 השנים שעשינו בקיבוץ גניגר חיזקו מאד את תפיסת העולם הזו. לקחתי מהבית את הצורך והנכונות להירתם לטובת הכלל. כשאני מרגיש שאני יכול לתרום משהו טוב לזולת, עלי לבצע אותו, לבד או עם אחרים. ובפועל השתדלתי לנהוג כך מבלי לצפות לתמורה.

ואכן, נדיבותו הרבה של אבא באה לידי ביטוי לא רק ברצונו לחלוק את ידענותו המופלגת, אלא גם בעזרה שתמיד היה ראשון להציע, בכסף, בעצה או בזמן לכל מי שנזקק לה, ואפילו לאנשים שבקושי הכיר.

אבא היה - באמת - אדם מיוחד מפס יצור מיוחד שאינו קיים עוד. הקדיש זמן רב ומאמצים לעשות למען אחרים. רבים מאד חשים בחסרונו. הוא הלך לעולמו בדיוק כמו שרצה - בריא, פעיל ומלא מרץ עד לרגעיו האחרונים. נוכחותו בחיינו היתה כה יציבה וכה בטוחה עד שליום הולדתו ה-85, שיחול ביולי השתעשתי ברעיון להכין לו אלבום תמונות שיקרא "אליהו - 85 השנים הראשונות".

אבא נפטר בעת חופשת סקי, שכל כך אהב, כשלידו אילון ושוקי. הוא מיצה את חייו עד תום, ונהנה מכל רגע ורגע. אשרינו שזכינו לאבא ולסבא מאגדה שבאמת התרחשה.

יהי זכרו ברוך.

דברים לזכרו של אליהו חסון

עם שוקי ואילון בסקי

מאת: חתנו, שוקי גרינבלט

אליהו, קצרה היריעה לדבר בשבחך ולספר על אינספור החוויות שעברנו איתך ועל כל מה שלמדנו ממך. בשביל אילון, בני הבכור ונכדך הראשון, היית סבא אהוב ונערץ. סבא שמקשיבים לעצותיו גם אם לרוב עושים כאילו שלא. סבא שכיף לשמוע את הסיפורים שלו, גם אם שומעים אותם בפעם ה-100. סבא שמצחיק את הנכד שלו וסבא שכיף להתגרות בו ולעבוד עליו. סבא שנורא קל לגרור ליוכחים פוליטיים עקרים וסבא שלא ידע לכעוס ולהתעצבן.

סבא שקודם כל חושב על נכדיו ורק אח"כ על עצמו. סבא שמחכים לגבינות שלו שמגיעות היישר מהשוק ובמיוחד סבא שמחכים להזמנה שלו לסקי כל שנה. בשבילי, היית דוגמא ומופת לאיך צריך לחיות ולחוות את החיים ובמיוחד איך צריך לחיות בגיל הזהב. עד היום קשה להאמין שבאמת היית בן 84. לדוגמא, כל פעם שהיית רואה מישהו אחר עוסק בספורט אתגרי היית אומר "זה משוגע זה" ותמיד הייתי עונה לך "לא, אתה נורמלי, עושה סקי עם הנכד שלו בגיל 84". זה תמיד גרם לך לחייך. היית בשבילי גם דוגמא ומופת לבן זוג מושלם, מתחשב ודואג. אבא מושלם, שנותן ודואג עד אינסוף וסבא יותר ממושלם. הנכדים שלך נהנו מכל שנייה שזכו לבלות איתך ותמיד אהבו לראות אותך ולהנות מהדברים שהענקת להם. האמת, שכנראה נתת דוגמא לאיך צריך להיפרד מהחיים. אילון ואני זכינו לבלות איתך את הימים האחרונים שלך ואלו היו ימים מלאים בחוויות, צחוק וכיף. אז השנה הכל התחיל מתכנן שלך לטוס לסקי עם החבורה של אבי חפץ היקר. כשאבי ונכדיו ביטלו את הנסיעה הצהרת "לא נורא, אטוס לבד". חשבנו שאתה צוחק. הרי מי טס לסקי לבד ועוד בגיל 84? לקח לכולנו שבועות של לחץ מסיבי כדי לשכנע אותך

שזה לא רעיון טוב וכמובן שתוך כדי המשא ומתן אילון ואני הבטחנו לך שנטוס איתך לסקי בפורים. כי הרי לא נעים מלאורה...הבטחת לה שתגיע למלון...

כמובן שהיה לכולנו ברור שטסים למדונה דה קמפיליו ולמלון של לאורה שזה ללא ספק אחד המקומות האהובים עליך בעולם.

כמה ימים לפני הטיסה כמובן שהתחלנו את המשא ומתן לגבי שעת היציאה לכיוון השדה. אתה כמובן מושך לכיוון ה"להיות בטוחים" ואני מושך לכיוון ה"תן לישון". בסוף הסכמנו שנצא מהבית שלנו ב-4:30 בבוקר. כמובן שב-4:25 התייצבת ליד ביתנו מוכן ומזומן לעוד חופשת סקי מהנה. הגענו לביטחון. הוצאת דרכון ונתת לבודקת. היא הסתכלה עליך ועל הדרכון כמה פעמים ואז אמרה "זה לא ממש דומה לך". כמה שהופתענו לגלות שהבאת את הדרכון של נעמי בטעות. כמובן שקודם כל התפקענו מצחוק ואז אמרת "לא נורא, סעו בלעדי". אילון ואני הסתכלנו אחד על השני במבט של "על מה הוא מדבר?". עלינו למשרד הפנים בשדה ולמרות מחאותיה של הפקידה הנרגנת שטענה שחבל על ה-1,400 ש"ח ושעדיף להוציא את אישתך מהמיטה ולהקפיץ אותה לשדה (דבר שלא היה עולה על דעתך כמובן) הוצאנו לך דרכון חדש והמשכנו בדרכינו.

ההגעה לאתר הסקי עברה בנעימים ואפילו שלא כהרגלך, לא התעקשת לריב עם מערכת הניווט.

כמה לאורה שמחה לראות אותך... כאילו ששבת הביתה אחרי זמן רב שלא היית... אחרי ארוחת הערב הנפלאה שאלת "אז מה קובעים למחר?" ואילון ענה לך "שעון ל-8 בבוקר". ענית "מצוין" ונפרדנו לחדרינו. קשה להגיד שהופתענו שבבוקר למחרת בדקה ל-8 דפקת על הדלת שלנו וכשפתחתי לך מנומנם לגמרי אמרת "נו. מה קורה?". שלושת הימים שגלשנו יחד היו מדהימים. נכנסנו לשיגרה הכיפית של חופשת סקי. אוכלים ארוחת בוקר משותפת, מתארגנים ויוצאים להר בסביבות 9.30. במורד המדרונות, הובלת בקצב מצוין, אילון אחריך ואני סוגר מאחור. אילון ואני התפעלנו מכושר הגלישה שלך, כושר הגלישה הטוב ביותר שלך בכל השנים, כמעט והתקשינו לעמוד בקצב שלך. הכתבת קצב מצוין ואחראי ועצרת להפסקות בתזמונים הנכונים. כמובן שכל פעם שעצרת והגעתי אליך, שאלת "איפה אילון?" ואילון היה עונה לך "סבא, אני פה לידך".

לא נשכח את הפעם שהסתובבת ושאלת את אילון, "איפה אילון?". כמובן ששלושתנו נקרענו מצחוק והמשכנו לדרכינו. גם אותה פעם כשעניתי לך בצחוק לשאלה הקבועה ב"לא יודע" ואמרת "לא נורא, בוא נמשיך" גרמה לנו לפרצי צחוק אדירים. היית מאוד ממושטע וב-13.00 כשהשלג נהיה גרוע חזרת למלון לנוח. ביום הראשון ליוונו אותך עד למלון ובימים הבאים אכלנו בצוותא ארוחת צהריים ולאחר מכן גלשנו עוד קצת ביחד והמשכת בדרכך למלון.

כל אחת צ'נהנינו ונפשנו בצוותא בספא המופלא של לאורה ולאחר מכן נפגשנו לארוחת ערב הנפלאה של המלון. כמובן שלא שכחנו להוסיף לתפריט יין איטלקי משובח.

בשישי בערב, הערב האחרון שלנו ביחד, עשינו שיחת וידאו עם כל המשפחה שנשארה בארץ ואכלה ארוחה משותפת אצל אסף ומיכל. כמה נהנית משיחה זו, ראית את כל הנכדים והם ראו אותך וצחקת כל השיחה.

כל החופשה דיברת על הנכדים שלך והתגאית בהם ובהישגים שלהם. גם סיפרת לנו על הקשיים הפיזיים שלך. כשסיפרת עליהם הם נשמעו כמו קשיים של כל אדם פעיל שעושה ספורט וחי את החיים ורק אחר כך הפנמנו שבעצם אתה בן 84 ואתה עושה את כל מה שאתה עושה למרות הקשיים, כאילו הם לא קיימים באמת. כמובן שלא שכחנו קצת להתווכח על פוליטיקה אבל אפילו אילון לא ניסה כהרגלו לעורר את הויכוח הפוליטי. כנראה שהיה לו ממש כיף...

אמרת לנו שכואבת לך קצת הרגל ושתבוא איתנו בבוקר למעלית ותראה איך אתה מרגיש. ההתארגנות לסקי

בשבת בבוקר הייתה זריזה וקלילה מתמיד ופתאום בדרך למעלית הצהרת שכואבת לך קצת הרגל ואתה מעדיף לנוח היום. הספקנו לשאול אותך אם אתה בטוח שהרי זה היום האחרון באתר. כמובן שעמדת על דעתך ושהכל בסדר ושנצא לגלוש ושלא נדאג. נפרדנו וקבענו להיפגש אחרי הסקי, כי הרי אין שום סיבה בעולם לדאוג לך.

ב-13.00 צילצלנו אליך כי רצינו לשאול אם תרצה שנאכל ארוחת צהריים ביחד. לא ענית לטלפון. הנחנו שאתה מנומנם או סתם לא שומע והמשכנו לגלוש. ב-15.00 כשחזרנו למלון חיפשנו אותך. אילון לא שמע את הנחירות שלך מבעד לדלת והנחנו שיצאת לטייל במדונה היפהפהייה. נחנו קצת ויצאנו לכפר לחפש אותך. הצעתי לאילון שנעשה קצת קניות בסופר והוא הכריז בנחישות "בלי סבא, אין סופר. רק סבא יודע לבחור גבינות".

בסביבות 17.00 כבר התחלנו לא להבין, כי הרי אי אפשר באמת לדאוג לך כי שום דבר לא יכול לקרות לך. שאלנו את לאורה, בעלת המלון אם היא ראתה אותך. היא אמרה שב-12.00 חזרת מקניות בסופר אנרגטי, שמח וטוב לבב וישבת לקשקש איתה כרבע שעה ועלית לחדר לנוח. אמרנו לה שאנחנו לא מבינים איפה אתה והיא שאלה אם אנחנו רוצים שהיא תפתח את החדר. חשבנו שזה רעיון טוב ושזה ייתן לנו רמז איפה אתה.

עלינו לחדר, לאורה מובילה, אני אחריה ואילון איתי. כשהיא פתחה את החדר דבר ראשון שראיתי היה חדר מסודר כמו מוזיאון והמחשבה הראשונה שחלפה במוחי הייתה, טוב נו, הוא מטייל בכפר, כנראה בלי הנייד. ואז, לצערי, ראינו אותך, כמו שהיית אוהב לשכב אחרי סקי כדי להימתח. נראית נינוח ורגוע.

החדר מסודר כמו מוזיאון, כוס מים ליד השולחן, הקניות למשפחה מסודרות על המדפים וקבלה על השולחן מהסופר עם השעה 11.45. כאילו רצית שנראה את זה... אליהו, הפתעת אותנו בצורה שלא ניתן לשער. היינו בטוחים שתחיה עד גיל 100 לפחות ושתמשיך לדאוג לכולנו עד שעוטיך האחרונות. זכינו לבלות איתך את ימיך האחרונים וימים אלו היו בדיוק כפי שחיית את חיך:

מלאים באהבה, צחוק וכיף. אסיים בציטוט שלך מראיון שנתת ל"זמן מבשרת" לפני 8 שנים:

"בעוד עשר שנים, ארצה להיות בחתונות של הנכדים שלי, אני רוצה לסיים את חיי זקוף, לא חולה ולא סיעודי, וזו בקשתי הצנועה מאלוהים".

אז אלוהים כנראה הקשיב לך, לחתונות אמנם לא הספקת אבל בכל השאר עמדת ללא שום ספק!

נתגעגע אליך, סבא אליהו...

דברים לזכרו של אליהו חסון

מאת: חברו, אבי חפץ

אליהו חבר יקר,

קראתי את הכתבה שוב השבוע ואת עיני צדו שתי תשובות שנתן למראיין:

סקי:

"אני חובב סקי למעלה מ-15 שנה, כל חורף אני נוסע לחופשת סקי, וגם השנה אני נוסע לאיטליה. כבר התמקצעתי בכל המסלולים ובכל דרגות הקושי, ואני חייב לומר שיש בסקי משהו ממכר שאי אפשר להסביר למי שלא חווה זאת."

מה תעשה בעוד עשר שנים:

"...רוצה לסיים את חיי זקוף, לא חולה ולא סיעודי, וזו בקשתי הצנועה מאלוקים."

מזלו הגדול שבקשותיו נתמלאו.

למרות האובדן שבא בהפתעה, הנחמה הגדולה שלנו היא שהוא נפטר בריא במקום שכל כך אהב וכי אנשי המקום אהבו אותו וסייעו לבני המשפחה בשעות הראשונות הקשות.

נעמי והמשפחה, אני בטוח שאתם יודעים שחייתם לצידו של איש חכם וישר דרך אהוב על חבריו ומוקיריו. שנים רבות יזכרו הסובבים אותו את מחוותיו והירתמותו לכל נושא משמעותי ובעיקר את אנושיותו. לגבי הוא היה אח בוגר וכדברי המשורר האנגלי אודן: "הוא היה לי הצפון, הדרום, המזרח והמערב שבוע העבודה שלי וימי מנוחתי".

בלילות האחרונים שאני יושב וחושב עליו הוא מופיע ואומר "אתה יכול ללכת לישון אני כבר הסתדרתי במקום החדש".

יהי זכרו ברוך.

פער גדול נפער בלב עם היוודע דבר מותך. אליהו היה אדם, ציוני וחבר. איש של ערכים ובעל מחויבות עמוקה לכל מה שהאמין בו. אליהו היה אוהב אמת של העם היהודי ומורשתו וציוני נלהב בכל הקשור למדינת ישראל. הוא היה מעריץ גדול של משפחתו על כל יחידיה מהעבר הרחוק ומהווה הקרוב. אליהו היה איש של אנשים: תמיד נתן את הכבוד לאחרים וסייע להם. הוא היה נדיב לב ובעל תעצומות נפש. כל מי שפגש בו-אהב אותו. ואנחנו הקרובים אליו אהבנו אותו ביותר. איש העולם הגדול. נולד במזרח התיכון אבל גם אהב את מורשת אירופה.

אנציקלופדיה מהלכת וקיסר המידע והידע. סקרן בלתי נלאה בעל זיכרון ויכולת ניתוח מדהימים. מקורות חייו ניתן להפיק סיפור מדהים: החל מעלייתו לישראל מסוריה יחד עם אחיו בגיל 10 בדרך לא דרך, חייו בקיבוץ, שירותו בשב"כ ובמוסד, דרך עבודתו בבנק ישראל ובמשרד התחבורה, תפקידו באל על ובאפריקה בפיתוח פרויקטים, תפקידו הבכיר בבנק לאומי בו שימש בין השאר כנציג הבנק בצרפת וכלה בתפקידו כמנכ"ל משרד התחבורה.

מדי פעם עבדנו יחד בייעוץ לפרוייקטים בארץ ובחו"ל. יום אחד שאלתי אותו: "אליהו מדוע אחרי כל כך הרבה שנים בתפקידים מגוונים אתה חוזר לשירות הציבורי?" ותשובתו הפשוטה הייתה "משום שנושא תאונות הדרכים בוער בעצמותי ואני רוצה להספיק ולהשפיע בתחום זה כדי לצמצם את מכת התאונות?". כזה היה האיש.

היינו חברים שנים רבות והספקתי לטייל אתו במקומות רבים בעולם ולנפוש אתו מזה 25 שנה בחופשות סקי. אליהו היה המארגן והאבא של חופשות הספורט דואג לכל אחד לפי צרכיו. אהבתי את שיחות הלילה הארוכות שלנו אשר נסובו על כל נושא ותמיד תובלו בסיפורים מן העבר.

לפני 10 שנים כשהיה בגיל 76 ראינו אותו לכתבה עיתונאית.

פכים קטנים - תמונות עם סבא ח'דר

פרק מתוך הספר מאת: אליהו חסון ז"ל

ולבעלי חיים, אלא לאחסון סחורה ולמשרדי הסוחרים. את הכסף, השטרות והמסמכים העסקיים החשובים סבי שמר בכספת מרשימה בגודלה, גבוהה מקומת אדם וכבדה מאד. לפתיחתה נדרשו שני מפתחות פלדה משוננים.

לאחר פרוץ המלחמה, נוצר מחסור בכל המוצרים, הן בשל קשיי ייצור ואספקה והן בשל הביקוש הרב של הצבא. מחירי המזונות האמירו ועוררו התנגדות רבה ואי שקט ברחובות. הפגנות רחוב אלימות התפרצו בזו אחר זו, בדרישה מהממשלה למנוע את ההתייקרויות. השלטון הצרפתי, אילץ יצרנים לשווק סחורות באמצעותו ובמקרים מסויימים אף אסף את הסחורה ישירות מהמגדלים. המצב החמיר והלך לאחור כניעת צרפת לגרמניה והשתלטות נאמני ממשלת וישי על סוריה. המחסור במזון הפך למשבר מסוכן, בשל ניתוקה

אליהו בילדותו

של סוריה מעיראק, מצרים וארץ ישראל, שנשלטו על ידי בריטניה, והיו ספקיות גדולות של סוריה במוצרי מזון רבים, בכלל זה המוצרים שבהם סחר סבי.

סבי נאלץ שוב לפנות למסחר בכיוון אחר. הודות לכשרונו לאתר פוטנציאל עסקי, הוא קנה מפעל קטן ומצליח של חוטי ברזל וחוטי תיל לגידור, שהביקוש להם בזמן מלחמת העולם השנייה הרקיע שחקים.

סבי היה ציוני וחיפש תחומים לסחר עם יהודי ארץ ישראל. בשל פגיעת הצוללות הגרמניות בהובלה הימית בים התיכון, במהלך המלחמה, הצטמצם מאד הסחר הימי בים התיכון. נפגע קשות יצוא ההדרים מארץ ישראל לאירופה. סבי פנה אז ליצחק רוקח, נשיא פרדס סינדיקט וקיבל ממנו

נולדתי ילד רביעי למשפחה מרובת ילדים. הורי אבי נחשבו לאויביה של תורכיה בשל אזרחותם האיטלקית. משום כך הגולו על ידי התורכים לאנטוליה ונפטרו ברעב ובקור בגלות האיומה, זמן רב לפני שנולדתי. את סבי וסבתי מצד אמי, אליהו (ח'דר) ופרידה אינדיבו-כהן, זכיתי להכיר ואף להקרא על שם סבי.

סבי נחשב איש אמיד עד קרוב למלחמת העולם השנייה. הוא היה סוכן של חברת הנפט "סוקוני ואקום" הבריטית, שסיפקה לו נפט מזוקק מעיראק או מחיפה, והוא הפיצו לסוכני משנה ברחבי סוריה. הוא מכר בעיקר נפט לחימום, לבישול ולתאורה. כמות הבנזין שמכר לא הייתה גדולה, בשל מיעוט המכוניות בסוריה באותו זמן. בעקבות המלחמה הוא אולץ לוותר על סוכנות הדלקים ובמקום זה החל לעסוק במסחר סיטונאי של שמני מאכל, זרעי

קטניות (חומס, שעועית, סומסום ופול) וגם בזרעי אניס (לייצור ערק) ובזרעי קומבוז (צמח ממשפחת הקנביס) ששימשו מזון לבעלי כנף. הקומבוז, לאחר קליה והמלחה, נצרך כגרעינים על ידי ילדים ופשוטי העם. באזור דמשק היו שדות נרחבים מאד של קומבוז. העלים שימשו לתעשיית הנייר, הסיבים שעטפו את הגבעול ליצור חבלים ולחיזוק הטיט לבניה. הגבעולים היבשים שימשו לחימום מהיר של תנורי המאפיות. הסחורה הגיעה, לעתים גם ממרחק רב, באורחות גמלים מהאזורים הכפריים.

המשרד של סבא ומקום אחסון הסחורות היו בח'אן אל זית - ח'אן עתיק, דומה מאד במבנהו לחאן אלעומדאן בעכו. באותו זמן החאן לא שימש מקום לינה לאנשים

את זכויות השיווק של הדרי ארץ ישראל בסוריה ובארצות הסמוכות. מדי יום הגיעו לדמשק עשרות רבות של קרונות רכבת עמוסים תפוזים בתפוזות. עשרות משאיות הגיעו ישירות לערים שלא היו על תוואי מסילת הרכבת. יצחק הוקח העריך מאד את מסירותו של סבי והצלחתו בשיווק מקצת מהעודפים של הדרי הארץ, שאחרת דינם היה להירקב במזבלות, או להפוך למזון לבעלי החיים.

באותו זמן עשה סבי עסקים גם עם סוחר דגים תל אביבי, "אדון גולדצוויג" קראנו לו. הוא נהג להגיע לעיתים תכופות לדמשק והתארח בביתו של סבי. השניים ייבאו דגים מנהר הפרת. הדגים הכשרים נשלחו לארץ ישראל ונמכרו ליהודי סוריה, הדגים הלא כשרים, בעיקר השפמננים, נמכרו בשוקי דמשק. סבא ואדון גולדצוויג הפכו לחברים טובים ובשעות הפנאי שלהם שיחקו שש-בש ודומינו. בכל ביקור אדון גולדצוויג נתן לכל אחד מהנכדים פרנק סורי לקנית ממתקים. פעם גם הביא בובת גבס נאה, מתנה לאחיותיי מרים ולאה. יום אחד לאה החליטה לעשות לבובה אמבטיה במים חמים. אבוי, הבובה התפוררה.

פעילותו המסחרית הענפה של סבי הייתה הכרחית עבורו, שכן היה עליו לפרנס משפחה גדולה ולהשיא את עשר בנותיו. הוא גם תמך באחיו חיים ותרם לא מעט לעניי הקהילה. הוא היה חולה סוכרת והיה מקבל זריקת אינסולין יומית לטיפול במחלה. לשם ההזרקה הגיע אליו הביתה יוסף סנדוק, בעל חנות לכלי אוכל בשוק, שעסק גם בהזרקות ובהקזת דם. רבים האמינו אז שזו תרופה יעילה להרבה מחלות ובמיוחד לטיפול ביתר לחץ דם ולהפחתת כאבי הראש שנלוו אליו.

לא היו אז מזרקים חד פעמיים והיו משתמשים באותם מזרקים ומחטים לאחר שהורתחו - "סטריליזציה". ערכת ההזרקות כללה: פתילית אלכוהול, מזרקים בגדלים שונים ומחטי הזרקה בעוביים שונים וכן, קופסת אלומיניום מלוטש בעלת ייעוד כפול - לאחסנת המחטים וכמיכל להרתחת מים לחיטויים על פתילת האלכוהול. המחטים הדקות ביותר של יוסף היו מבהילות בעוביים והנקב שבהם נראה לי כצינור שניתן להעביר דרכו את אספקת המים הביתית. לא פלא שזריקה אז, הייתה אימתו של כל ילד. אינני זוכר שאי פעם סנדוק סיפר בדיחה או העלה חיוך על פניו, הוא היה תמיד מנומס וקורקטי ומילא את משימתו ברצינות וללא כל יחס לפציינט שלו ולסובבים אותו.

הזרקת אינסולין הייתה אז תרופה כמעט בלעדית לסוכרת. היא ניתנה לחולה ללא בדיקות יומיות של רמות הסוכר

בדם. הסיכונים של ההזרקות לא היו ידועים. כתוצאה מהעדר טיפול מבוקר, אפילו ברמת הידע של אותם ימים, מחלתו של סבי הלכה והחמירה והטיפולים השגרתיים לא הועילו. התפתח אצלו כיב גדול בבאיזור המפשעה. הרופא הציע לו לנסוע לנוח בזחלה - עיירת קיט נוצרית נודעת בלבנון, ומשם לנסוע לביירות בלבנון, שם רמת הרפואה נחשבה טובה משל דמשק, בתקוה להקלה בחוליו.

אמי הייתה הבת הבכורה בין תריסר הילדים של משפחת אינדיבו-כהן. מסיבה זו גם הייתה הראשונה להינשא וללדת את הנכדים הראשונים. הייתי הנכד הראשון שנקרא על שמו של סבי מצד אימי. משום כך זכיתי ליחס מיוחד מצדו. ובחופשות "עבדתי" עם אבי אצל סבי. ביצעתי עבודות ושליחויות שונות, בד"כ חסרות משמעות: למוכר הקפה, למוכר העייראן (יוגורט עם קרח, שום ומלח), עזרתי בספירת שקי הסחורה שהועמסה או נפרקה.

מובן מאליו שאף פעם לא סמכו על העבודה שלי. מטרתה הייתה לייצר לי תעסוקה "מועילה", שמעבירה את הזמן בחופשות בצורה מכובדת ולפטור את אמא מהמריבות בין הילדים בבית. החוויות מאותה "עבודה" היו נחותות לעומת החוויות בבית או בבית הספר. אך בחופשות בית הספר היה סגור ובבית אמא נזקקה למעט שקט כדי להתפנות לביצוע עבודות הבית הרבות המוטלות עליה. הפיתרון היה הצטרפתי לאבא, שעבד אצל סבא, ויציאתו לעבודה של נתן אחי עם הדוד מירו. הדברים שהרשימו אותי ביותר הן בעבודה והן בבית היו השיחות בין המבוגרים על פוליטיקה ועל מלחמת העולם.

למרות שסבא וסבתא לא הפלו בין הנכדים בשום צורה נראית לעין, סבי העניק לי פעם יחס מיוחד מאד שלא ניתן לאף נכד אחר: הוא לקח אותי אתו בנסיעתו לזחלה ולביירות למספר ימים.

טרם נסיעה זו אמי לקחה אותי לג'ובר, שם לפי המסורת של יהודי דמשק, נמצאת המערה שבה אליהו הנביא התחבא בבורחו מהמלך אחאב ושם גם מצוי קברו של אלישע הנביא, שעשה נפלאות ובין השאר: החיה את בנה של השונמית וריפא את נעמן הארמי מהצרעת שלקה בה. לכן לפי האמונה העממית היה כוחו רב בריפוי מחלות.

בג'ובר התפללנו לרפואתו השלמה של סבא והדלקנו נרות בבית הכנסת המרשים שבמקום וכן במערת אליהו הנביא, בתקוה שהכל יצלח.

כעבור זמן לא רב, לאחר החגים נקראתי לבית סבא וסבתא, שם המתינה לסבא ולי מונית שחורה, שלקחה אותנו ישירות לזחלה. מאחר שסוריה ולבנון היו באותו זמן תחת שלטון צרפתי, לא הייתה ביקורת גבולות ולא היה צורך בדרכון או בתעודת מעבר לשם נסיעה בין סוריה ללבנון. התנועה בין שתי המדינות הייתה חופשית לחלוטין ואף השתמשו באותו מטבע. הגענו לזחלה בשעות אחה"צ המוקדמות, הלכנו לאכסניה, המנוהלת על ידי אחד המנזרים על גדת נהר "אלברדוני", שזרם בעצמה. קיבלו אותנו נזירות דוברות ערבית, לבושות בבגדי המנזר, ולראשם כובע ענק, ששוליו חורגים מרוחב הכתפיים. היה יום חם מאוד והכובע והלבוש נראו לי בלתי מתאימים. בהיותי ילד סקרן שאלתי את הנזירה שהביאה אותנו לאחד החדרים, מדוע אינה מסירה את כובע הענק שלראשה כשאנחנו בתוך הבניין. היא הסבירה לי שכל הלבוש הוא לפי כללי המסדר שלהם ולאף אחת אין רשות להפר אותם. זה נשמע לי מוזר מאוד. כשסבא שמע את השיחה, הוא אמר לי שאני נוהג בחוסר נימוס ושלא אחזור על שאלות מסוג זה. הוא הזכיר לי שגם אצלנו הרבנים לובשים בגדים מיוחדים, ואין מסירים אותם גם בימים חמים.

הייתי צמא וביקשתי לשתות. סבא אמר שאתאזר בסבלנות ונלך להתאזרר במקום יפה שם נאכל ונשתה כמה שנרצה. זמן קצר לאחר מכן נסענו בכרכרה רתומה לזוג סוסים לבית קפה, שלאורכו ולרוחבו עברו פלגי מים שזרמו במהירות במדרון התלול ויצרו מעין איים, עם עצים רבים שבצילם שולחנות וכסאות.

זה הזכיר לי כמה בתי קפה נעימים באזור דמשק, כמו באל-רבואה, או בד'מר. שם היה שפע מפלים שנראו טבעיים, אף כי קרוב לוודאי היו מעשה ידי אדם. סבא בחר לנו מקום נפלא ליד פלא עתיר מים גועשים וקריר במיוחד.

רמז לאחד המלצרים, והשולחן התמלא בתקרובת, בשפע שלא הורגלתי אליו בבית: פיתות דקיקות, זיתים מסוגים שונים, שמן זית וזעתר, ירקות טריים מלפפונים חמוצים, לבנה, ביצים קשות, חומוס גרגירים קלוי "אדאמה", שקדים קלויים וכו'. וגם ערק עם כוסות. למרבה האכזבה המלצר הביא גם קנקן מים ריק. מחיתי בפני סבא על הקנקן הריק ואמרתי: "הלו באנו כדי לשתות". הוא קרא מיד למלצר והעיר לו והלה, בלי אומר ודברים, לקח את הקנקן, התכופף

ומלא אותו במים מהנהר. הייתי מזועזע, אמרתי לו: אינך רואה את האנשים שטובלים את הרגלים מעלינו בנהר?" הוא ענה שיש זרם עם הרבה מים, לכן הרגלים שלהם כבר נקיות. אמרתי שאני לא מוכן לשתות מי רגלים. המלצר לקח את הקנקן ומלא אותו מפלג אחר, שלא יכולנו לראות אם אנשים אחרים טובלים בו את הרגלים. נרגעתי.

אחד האורחים בקפה הזמין את סבא למשחק שש-בש ואני הלכתי לחפש דגים במים. לא ראיתי דגים אבל היה שפע ציפורים שלא הכרתי. אחרי האוכל טיילנו קצת ברגל ברחובות העיר וחזרנו די מוקדם לאכסניה כי הייתי עייף.

עם שובינו לאכסניה שתי נערות צעירות התלוו אלי לחדר כדי שלא אפחד להירדם לבדי במקום זר. הייתה זו הפעם הראשונה שהייתי אמור לישון לבד מחוץ לבית. החדר הואר במנורת נפט ללא חלון אל הרחוב או לחצר. היה בו צוהר גדול לאורור ליד התקרה. מובן שהייתי נפחד מהמקום הזר והנערות השתדלו להרגיע אותי, הן היו מאוד ידידותיות אבל לא כל כך חכמות. הן שאלו לשמי, אמרתי: "אלי". כששאלו: "מה זה אלי?", הסברתי שזה על שם הנביא, שהמוסלמים קוראים לו ח'דר והנוצרים אליאס. הן קפצו משמחה. ואמרו שלא רחוק ישנו מקום הנקרא "בר אליאס", שכאילו קרוי על שמי. תוך כדי התלהבות של אחת מהן, היא הזיזה בחזקה את מנורת הנפט, באופן שהצללים החלו לרצד על הקירות ויצרו כל מיני צורות מפחידות, ואז השיחה החלה להתגלגל על שחיתות שהיו בעבר באזור בין הנוצרים למוסלמים, על שדים ורוחות ועל "הבעבוע", שאורב בחושך ואבו דבי שחוטף את הבנות ומשאיר את הבן (ביאח'וד אל בינת ובח'ילי אלצבי). נתקפתי, חרדה מכל צל ותנודתו. כשהן הגדישו את הסאה עשיתי את עצמי ישן שינה עמוקה.

את היום השני בזחלה בילינו בנסיעה בכרכרות עם סוסים, בטיולים רגליים קצרים בין הבוסתנים שבקרבת העיר, בביקורים אצל לקוחות של סבא, שקנו ממנו לעתים אניס לייצור ערק. רובם יצאו מגדרם לכבד אותנו בכל טוב,

ביירות שראיתי הייתה עיר שונה לחלוטין
מ"חארת אל יהוד" בדמשק ושונה גם
מדמשק. הרחובות שם רחבים ומוארים
היטב באור השמש, בניגוד לסמטאות
השכונה היהודית ודמשק העתיקה ובהם
שפע עצים ושדרות מרהיבות. הבתים בנויים
רובם בטון ולא אבן או טיט. הבניה בד"כ
מודרנית והכבישים מרובדים אספלט, בניגוד
לדמשק, בה מרבית הרחובות והכבישים היו
מרוצפים אבן סדורה. כאן ראיתי לראשונה
בחיי את הים. נפעמתי מיופיו, מכחול מימיו
המגיעים עד מעבר לקצה האופק, מהרעיון
שאנשים מפליגים בו ולא טועים בדרכם,
למרות שאין בו שום סימני דרך. נפעמתי
מצבע המים, ממליחותם. כל מים שהכרתי
עד אז היו מתוקים.

בית המארחים שלנו היה בית קומות והייתה זו פעם ראשונה שגרתי בבית קומות. ההפתעה הגדולה הייתה המקלחת, שהיה בה "טוש" של מים חמים וקרים. בבתינו בדמשק היה לנו חמאם והטוש היה של מים קרים בלבד. הארוח בביירות עבר ברובו במנוחה ובשיחות בין המבוגרים על המלחמה, על השאיפות הלאומיות של סוריה ולבנון ועל עתיד היהודים שם. כולם היו תמימי דעים שעתידים לא נראה מזהיר ופתרון אינו נראה באופק. במהלך השהות בביירות, סבא הלך עם המארח לרופא או לרופאים וחזר מעודד מאותן פגישות.

לאחר שובנו לדמשק, התקבל הרושם, שהכיב במפשעתו של סבא נוטה להצטמק ולהתרפא. למרבה הצער לאחר 3-4 חודשים סבא נפל למשכב בשל חום וזיהום שתקפו אותו וכעבור זמן קצר הלך

לעולמו, לפני פסח התש"ג.

מותו של סבא בגיל 56 המם אותנו כרעם ביום בהיר. יומיים לפני מותו באתי לבקרו. הוא שכב במיטה, מצב רוחו היה טוב והוא התלוצץ אתי ונתן לי סכום כסף גדול יחסית - חצי לירה סורית, כי לא היה לו כסף יותר קטן ואמר לי להתחלק בו עם נתן אחי. מותו ריסק את משפחתו ואת המשפחות הקרובות.

בממתקים מזרחיים שסבא היה מנוע מלאכול בשל מחלתו, בפירות משובחים שגם בהם הוא כמעט לא נגע בעיראן צונן ובשפע קפה עם הל, שבאורח חריג הורשיתי לטעום מעט ממנו, שכן עלינו הילדים, חל איסור מוחלט לשותת קפה. נהגו לומר שילד ששותה קפה מתעקם לו הסנטר. למחרת נסענו לעליו, עיירה דרוזית, הידועה גם היא כמקום נופש מבוקש. הנוף ממנה היה אמור להיות מרשים במיוחד, אלא שבאותו בוקר היה ערפל, שהתחלף במשך היום לאובך סמיך. התארחנו אצל אשה דרוזית שעשתה כמיטב יכולתה להנעים את שהותנו שם. היא מיד אפתה לחם דקיק כמו נייר על גבו של טס נחושת ענק מבריק. בשל היותו דקיק במיוחד, בכדי שהלחם לא יתייבש ויתפורר, הכרחי לכסות אותו מיד בבד דמוי חיתול, אותו פותחים בכל פעם שרוצים לבצוע מהלחם. היא הכינה מטעמים כמיטב מיומנותה והזמינה אותנו לארוחת צהרים מאוחרת. למרבה צערה וצערי לא נגענו במטעמים והיא נעלבה עד עומק נשמתה. היא אמרה שבעלה ובנה נסעו ולא בטוח שיחזרו עד הערב ואין מי שיאכל את מה שהכינה. היא לא ידעה שאנחנו יהודים, שאוכלים רק אוכל כשר. סבא ביקש שתכין לנו את האוכל הסטנדרטי - ביצים קשות, ירקות טריים, לבנה, שמן זית וזעתר.

אליהו עם ילדיו אסף ונטע

בחדר שהיא העמידה לרשותנו לא היו מיטות אלא מחצלות שנפרשו על הרצפה. מאחר שלא היינו מורגלים לישון כך, המארחת הביאה עבורנו שמיכות חורף עבות ופרשה אותן על המחצלות. בערב התאורה הייתה במנורת לוקס, שאורה היה חזק ויציב. מעליי נסענו לביירות. התארחנו אצל משפחה יהודית של ידידים של סבא.

דברים לזכרו של מרדכי במבז'י

מאת: אליהו חסון ז"ל

ידידי מרדכי ז"ל

היתה ברירה וברחנו בכל המהירות לכיוון שוק הבהמות. לא ידענו כיצד הולכים משם הביתה שלא בדרך שבאנו. עמדנו בין הכבשים לטכס עצה. מרדכי אמר שהוא שמע מחברינו בבית הספר שאם נאמר את שיר המעלות הפוך בלי אף שגיאה, לא יאונה לנו שום רע. שאלתי מה זה הפוך? כל מילה מהסוף להתחלה או כל המזמור מהסוף להתחלה? מרדכי לא ידע. הצעתי לנסות את שתי האפשרויות ואחת מהן לבטח תצליח. למרות הכוחות המשותפים לא הצלחנו לשחזר יותר מכמה מילים. ויתרנו, אך עדיין לא ידענו את הדרך הביתה שלא במסלול המפגינים. גם פחדנו לשאול על "שארע אל יהוד" רח' היהודים, כי אז בוודאי היינו מזדהים כיהודים ונערים פרוצים היו עלולים להתנכל לנו. לכן אזרתי אומץ ושאלתי על הדרך לשכונת השאגור שגבלה בשארע אל יאהוד. זו היתה שכונה עממית אלימה שיהודים העדיפו בדרך כלל להדיר רגליהם ממנה שלא לצורך.

חיוורים ומפוחדים הלכנו בכיוון שהסבירו לנו. הגענו לשאגור, ולמזלנו ה"שבאב" נעדרו מהשכונה כי הלכו להפגנות והיו מעט מאד אנשים בסימטאות. שאלנו על איזור מוסלמי טהור שהיה קרוב לרח' היהודים. אמרו לנו לכו עד רח' היהודים ומשם שמאלה. זה הספיק לנו לא רצינו יותר. הגענו כל אחד לביתו עייפים ומזוהמים מאבק שוק הבהמות ומהחיכוך עם הכבשים. חיכו לנו בקוצר רוח לארוחת הצהרים של שבת. לא ספרנו שהיינו בשאגור, רק אמרנו שברחנו מההפגנות שהיו בדרכים שטיילנו בהם. העיקר שהגענו בשלום.

לימים הגיע לבית הספר אליאנס המורה פרנקו שמונה למחנך כיתתנו. הוא היה יליד יוון ובעל אזרחות צרפתית. הוא לא ידע ולא דבר ערבית. הוא התגורר עם משפחתו בדירה בחצר הבית שמרדכי גר בו, בשכונת לבית סבא. פרנקו היה מורה אהוב ובניגוד למרבית המורים אחרים לא החזיק מקל ומעולם לא היכה ילד. במהלך המרד הסורי נגד השלטון הצרפתי, נסגר בית הספר שלנו ונתפס על ידי הג'נדרמריה הסורית. דמשק הופצה והופגזה על ידי כוחות צרפת והיתה שפיכות דמים רבה. ימים רבים היתה

את מרדכי-מרקו) במבז'י הכרתי בילדותי בדמשק. למדנו באותה הכיתה, בבית ספר אליאנס (כי"ח). מרקו היה תלמיד שקדן, שקט וחייכן והתרחק מהתלמידים הרעשנים. לימים משפחתו עברה לגור בשכונת צמודה לבית סבי. זו היתה סיבה נוספת להידוק קשרי הידידות בינו לביני. האווירה בביתו היתה של רוגע ונועם הליכות. על פני אמו לטיפה היה נסוך חיוך תמידי. כל משפחתו הצטיינה במזג ובסבר פנים טוב. מרדכי היה בן אופייני למשפחת במבז'י. באחת השבתות באביב, לאחר תפילת שחרית, מרקו הציע לי ללכת אתו לטיול קצר באזור הבוסתנים בקרבת בית ספרנו, על גבול השטח הבנוי של העיר. היו עצים מלאים פרי, משמשים, שזיפים, עצי אגוז ענקיים ושפע של עצי צפצפה. היו גם שדות תלתן, אספסת ודגנים ושטחים שלא נועדו לטיולים. גם היו אף כאלה שנחשבו למסוכנים: שוק הבהמות, בית המטבחים העירוני וערוץ אחד מפלגי נהר הברדה עם מפלים מרשימים במושגינו הילדותיים - ה"דעשריה".

כילדים טובים הלכנו בכיוון השדות הירוקים. לאחר מספר דקות הליכה הבחנו שלקראתנו באה הפגנה של אלפי מתפרעים שצעקו וזרקו חזיזים. פנינו מיד אחורנית ע"מ לחזור הביתה ראינו שגם משם מגיעות קבוצות מפגינים. לא

סכנה של ממש להסתובב ברחוב.

בשל קרבת מגוריו של פרנקו לבית הספר המנהל הטיל עליו לעקוב אחר המתרחש בבית הספר הכבוש על ידי הג'נדרמריה הסורית ולבקר בו מדי פעם. כמובן חלק מהג'נדרמים הכירו אותו. הצבא הבריטי ששרץ בדמשק פיטרל ברחובות במטרה המוצהרת להשליט סדר אך בפועל חתר תחת צרפת כדי לסלקה מסוריה.

באחת השבתות יצא פרנקו מביתו עם בנו Toto בן ה-14 לשכונת ה-צאלחיה, לא ידוע לי מה היתה מטרתו. היו שאמרו שהלך למשרד החינוך, אחרים טענו שהלך לדווח למנהל בית הספר על הנעשה בו. המנהל עבר לאותו איזור לאחר שבית הספר נתפס על ידי הג'נדרמריה. בעת הליכתו ברחוב זיהה אותו אחד הז'נדרמים שתפשו את בית הספר ומיד צעק: "צרפתי, מרגל!" מיד ההמון הסתער על פרנקו והחל להכותו. הבן רץ לעבר שריונית בריטית שצפתה במחזה והתחנן בפניהם שיחלצו את אביו. הם לא זעו וגרשו את הבן בחרפה. הרי הם עודדו את המרד והיו מעוניינים בסילוק צרפת מסוריה. הוא רץ חזרה הביתה כל עוד רוחו בו וסיפר על מה שהתרחש. משפחת במבז' התארגנה מיד לטפל באירוע. האב הלך להזעיק את נכבדי הקהילה, כדי שיפעלו מול השילטונות, האם ניסתה להרגיע את האישה בצפייה שבעלה יחזור, חבול אך יחזור. מול השילטונות. מרדכי ניסה להסיח את דעת הבן הצעיר, בן גילו. קהל רב התאסף סביב הבית ושמועות לא מבוססות הופרחו באוויר. בתוך מספר שעות התברר שהגרוע מכל התרחש והאיש נרצח וגופתו הושחתה. הלינץ' של יהודי על לא עוול בכפו המחיש פעם נוספת את השנאה של הסורים ליהודים. התחזקה בקהילה התחושה שהעצמאות אותה דרשו הסורים לא צופנת טוב ליהודי הקהילה.

רצח זה המחיש במשפחתנו את הדחיפות של העליה המתוכננת ארצה. זמן מה אחרי האירוע במאי 1945 נתן ואני עלינו ארצה. מאותו יום לא ראיתי את מרדכי עד לפגישה אקראית ב-1963 באוניברסיטה העברית. מובן שהשמחה היתה גדולה ועוד יותר שמחתי לשמוע שכל בני משפחתו עלו ארצה ומתגוררים בירושלים. עוד באותו ערב הלכתי עם מרדכי לראות את הוריו ואת אחיו הבכור אשר היה כבר בשלבים האחרונים לדוקטוראט בפיזיקה.

מרדכי שפגשתי אחרי שמונה עשרה שנה של נתק מוחלט, נותר עם אותו סבר פנים, אותו חיוך ואותו נועם הליכות שאפיינו אותו ואת כל משפחתו. אך בארץ הוא היה ללא כובע הברט הנצחי שהיה על ראשו. הוא למד כלכלה ומדע המדינה ואני למדתי כלכלה והיסטוריה של המזה"ת. היו לנו מעט שעורים משותפים. זכור לי במיוחד קורס של חשבונאות עם רואה החשבון סאמט. מורה שלא היתה

לו הערכה לגבי העומס שהוא הטיל על תלמידיו. אך כדי להענות לטענות התלמידים נגדו הסכים שתרגילי הבית יבוצעו בקבוצות ולא באופן אינדיבידואלי. תרגמנו את זה לכך שבכל פעם מישהו אחר יעשה את התרגיל והאחרים יוסיפו את חתימתם. אני חלקתי את העומס עם מרדכי שהיה יותר מנוסה ממני בחשבונאות. לעתים הוספתי את חתימתי על מה שהוא ביצע ולהיפך. כשבאה שעת המבחן היינו קבוצה של ארבעה סטודנטים שנהגנו להחליף דעות ולהתייעץ בינינו ביחס לחומר הנלמד. הארבעה היו: אליהו מקיבוץ שובל, נתן אחי, מרדכי ואני. במבחן כולנו ידענו את החומר היטב ועשינו את הבחינה ללא שגיאות מהותיות. להפתעתנו אליהו מקיבוץ שובל קיבל ציון ט"מ + אחי ואני טוב מרדכי קבל מספיק +. לקחנו את ארבע הבחינות אל מר סאמט להבין מדוע בבחינות ללא שגיאות הפרש הציונים הוא כה דרמטי?

לרואה חשבון סאמט היה ברור שיש פער משמעותי בהצגה. אליהו משובל שרטט הכל בצבעים והדגיש את הטעון הדגשה, בעוד שאצל מרדכי היו שתי מחיקות וכתובה מעט חופשית מדי. האכזבה היתה רבה. קבלנו בהכרח את ההסבר שלא התקבל על דעתנו ופער הציונים נותר בעינו. בשל העובדה שבמהלך הלימודים שנינו עבדנו כמעט במשרה מלאה חיפשנו שעורים שהנוכחות בהם איננה חובה וניתן להבחן על החומר הנלמד ממחברת ההרצאות של סטודנט שקדן. הוא הציע לי ללמוד כמוהו את תורת המשטרים אצל פרופ' אקצין ופונטיקה אצל גב' גרבל. חילקנו בינינו את התפקידים - אני אלך לתורת המשטרים ומרדכי ילך לפונטיקה. מהר מאוד הסתבר לי שההשתתפות בשיעור של פרופ' אקצין היתה כרוכה ב"מלחמה" בין הסטודנטים על מקום בכיתת הלימוד. ההרצאות נערכו באולם הגדול ביותר באוניברסיטה. סטודנטים ישבו במעברים ועל המדרגות. לא יכולתי לעמוד בתנאים האלה. הודעתי למרדכי שעלינו למצוא סטודנט שישאל לנו את מחברתו לקראת הבחינה. בקשתי ממנו שייתן לי לעיין במחברת הפונטיקה שלו. הסתבר לי שגם הוא לא ידע כיצד לקרוא אותה בדיוק. ויתרנו זה לזה ללא טענות וללא נקיפות מצפון.

מרדכי נתקבל לעבודה במשרד מבקר המדינה ובהזדמנויות שונות שמעתי עליו רק דברים טובים ומחמיאים. בכל פעם שפגשתי אותו, הוא נראה ונשמע שמח בחלקו. במיוחד לאחר שנישא למזל, קרובת משפחתו, והקים אתה משפחה לתפארת. לא זכיתי להשתתף באירועי השמחות שלו כי הן התרחשו בעת שהייתי בחו"ל במסגרות שונות. למרות זאת החברות בינינו היתה אמיצה ושוורשית.

לעד נשמרת בי פינה חמה לזכרו של מרדכי. ■

חגי תשרי - סוכות

מאת: אברהם חסון

סוכות - שמחה באחדות

ביתו של אדם מקנה לו בטחון, יציבות ושלווה. פעמים, מרוב בטחון ויציבות מתאהב האדם בקירות ביתו ובאבניו עד שהוא שוכח את פשטות החיים ואת ארעיותם. חג הסוכות יזכיר לו אותם, שכן עליו לעזוב את ביתו ולעבור לסוכה, בית ארעי שאינו מקנה לו בטחון. אין בסוכה תזכורת בלבד של הסוכות בהן ישבו בני ישראל לאחר צאתם ממצרים, אלא גם תזכורת לצורך בפשטות בחיים, בחזרה לטבע ולאוויר הצח. משום כך נהוג בחג הסוכות לטייל בטבע, לראות את יפי השמים והארץ, את הטבע, העצים, השיחים והעשבים, את המים, ההר והשפלה, את היער והמדבר. כך האדם חש את המגע עם האדמה, עם האור והאוויר. הסוכה מעניקה לנו חופשה של שבוע ממגבלות קירות הבטון. כל זה מלואה במצווה לשמחה בחג. מכאן אנו מבינים שהשמחה לא תיפול עלינו מן השמים, בידנו לעשותה. אדם עשוי להסתפק בבית פשוט, לשבוע ממזון בסיסי ולהיות מאושר, בעוד אחר שגר בארמון ואוכל מעדנים עלול שלא יידע לשמוח. מעניין שאת מצוות הישיבה בסוכה יש לקיים דווקא בחג

ארבעה מועדים גדולים יש לנו בחודש תשרי: יום הזיכרון, יום הכיפורים, חג הסוכות ושמיני עצרת. מאוחר יותר, הוסיפו חכמים את חג שמחת תורה לציון סיום המחזור השנתי של קריאת התורה ומיזגו אותו עם שמיני עצרת. במקביל יום הזיכרון הפך לחג ראש השנה. ההיגיון של רצף חגים זה נובע ממהותם: ראש השנה משקף במידה רבה הכנה ליום הכיפורים, יום הצום ועינוי הנפש, יום הווי כוונות טובות ובקשות סליחה וכפרה. חג הסוכות מגיע ארבעה ימים אחרי יום כיפור וחג שמחת תורה מסיים את רצף החגים. בסוכות ובשמחת תורה אנו מצווים לשמוח.

מאחר שבשנה שעברה כתבנו על ראש השנה ויום הכיפורים, נסתפק הפעם במבט חטוף על חג הסוכות ושמחת תורה, שני החגים שבהם אנו מצווים לשמוח.

סוכה וקישט אותה לפי טעמו וכשרונו.
מאחר שאספקת האתרוגים התבססה לרוב על אספקה
מהארץ,

**שנים רבות לא התיר המשטר הסורי לקהילה
לייבא אתרוגים. משום כך רק שלושה מתוך
ארבעת המינים היו זמינים בכל בתי הכנסת
לולב, הדס וערבה. אלה עמדו לרשות הקהל
בכל עת.**

**היו שני אתרוגים שוועד הקהילה הצליח
לקבל מארה"ב. נוסף לאלה אבי קיבל מאחיי
בארץ אתרוג שנשלח בדרך האוויר לצרפת,
משם לביירות וממנה באמצעות נוסע יהודי
לדמשק. שלושת האתרוגים טיילו בכל
בתי הכנסת כדי שהמתפללים יוכלו לברך
עליהם.**

סדר זה עבד יפה במשך שנים. בליל הושענה רבה, התקיימו
תיקונים ברוב בתי הכנסת במשך כל הלילה ולפנות בוקר
התקיימה תפילה עם הושענות ארוכות שנמשכו כשעה
וסימנם היה חתימת הספרים אצל הקב"ה בתקוה שכולם
נחתמו לחיים טובים. בסיום התפילה הלכנו הביתה ואמא
הכינה "אַרְאֵץ בְּיִאֲטִינָה" - מעמול ממולא בריבת דלעת
ירוקה, סימן לברכה ולשפע. לקראת סוף היום כאשר לא
היה סיכוי שמישהו ירצה לברך על ארבעת המינים, אבא
היה מפרק את הלולב ומחלק לכל אלה שהיו להם ילדים
קטנים חלק מהעלים של הלולב שקראנו להם "מז'אווז",
כלומר זוגות ומהם יצרנו חרב, מספריים, טבעת, סלסלה,
מחצלת...זאת היתה תעסוקה יצירתית ששיעשעה את
הילדים.

את שמיני עצרת חגגנו יומיים. היום השני היה שמחת תורה.
היה סידור ששמחת תורה נמשכה שבועיים, והקהילה
נהנתה מכך מאוד, בשבת שלפני שמחת תורה עשו הקפות
ראשונות בבית כנסת אלמניין, ביום שמחת תורה בבוקר
כל בתי הכנסת עשו הקפות מקוצרות, אבל בבית כנסת
סאלאיין עשו שמחה גדולה מאוד, כיבדו ב-ערק וסלטים
וקיפה וסמבוסק ועוד... אחרי תפילת מנחה, היו הקפות
גדולות בבית חסון. קהל גדול מאד בא לחגוג. נשים הגיעו,
ישבו בסוכה וצפו בחגיגת השמחה. בבית הכנסת בג'ובר
עשו את ההקפות בשבת בראשית. היתה שם שמחה
גדולה בה השתתף חלק גדול מהקהילה.

שנזכה כולנו לשמחה אמיתית מכל הלב.

■ **שנה טובה, גמר חתימה טובה ומועדים לשמחה.**

שהוא גם חג האסיף, עת האיכר חוגג את תנובת שדותיו,
פרי עמלו במרוצת השנה שחלפה. ודווקא אז הוא מצווה
לעזוב את ביתו ולגור בבית ארעי, בדומה לעני, לגר, ליתום
ולאלמנה. גם אם לאיש ארמון, הוא מצווה בחג הסוכות
לחיות בסוכה, כחסר בית ואף לשמוח.

הישיבה בסוכה מייצרת מעין חיי שוויון במשך החג, עניים
ועשירים גרים בבתי ארעי. כך, כפי שארבעת המינים
מוחזקים באגודה אחת שבסמליותה מייצגת את כל חלקי
העם: החכמים והטובים עם אלה שאין בהם תורה ומעשים
טובים והופכת את כולם לאגודה אחת. במובן זה ארבעת
המינים מזכירים גם את ארבעת הבנים של ליל הסדר.
כולם בנינו, אפילו הרשע הוא אחד מאיתנו.

האחדות מחייבת שיתוף פעולה והסכמה בין בני אדם,
למרות המחלוקת והעדר תמימות דעים ביניהם. בני האדם
אינם אחידים, הם לא נבראו באותה תבנית. אנו שונים זה
מזה פיזית ומנטאלית, במראה, באופי, במחשבה ובדיעה.
השגת אחדות מינימאלית ולו למשך החג בלבד דורשת
פשרות. עם רצון טוב זה אפשרי - "וַיַּעֲשׂוּ כְלָם אַגוּדָה
אחת...".

צריך ללמוד לחיות ביחד למרות ההבדלים, והמחלוקת.
עלינו לקבל את זכותו של כל אדם לדעה משלו.

בישיבתנו בסוכה, נקבל בשמחה כל אורח: את האושפיזין
- אורחינו הרחניים, ואת אורחינו הממשיים, שבאים אלינו
בגופם. אומר לנו הפסוק "צִדִּיק כְּתָמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן
וְשִׁגְוָה". אלו שני עצים שונים בתכלית זה מזה - במהותם

ובמראם. לשניהם

מקום חשוב בחיינו,
למרות שהתמר נושא
פרי מתוק לחיך והארז
נושא אצטרובלים
שאינם משמשים מזון
לבני אדם, שני העצים
מועילים לנו מאד,
כל אחד בדרכו. זה
במזון וזה בעצי בניין,
ובשימור הקרקע. לכן
קשה לכנות את הארז
כעץ סרק.

כך נבסס את
שמחתנו על הבנת
המציאות ולא מתוך
קלות דעת ובורות.

בדמשק כל בית אב
שהיה ביכולתו הקים

מטעמים מדמשק

מאת: בקי שני

אטאייף

לבלילה:

- 500 גר' קמח
- 1 כף שמרים יבשים (15 גר')
- 1 כף סוכר
- 550 מ"ל מים
- מעט מלח

למילוי:

- 1 כוס אגוזי מלך טחונים גס
- 1/4 כוס סוכר
- 1/2 כפית קנמון

לסירופ:

- 3 כוסות סוכר
- 1 כוס מים
- כף מיץ מלימון
- 10 טיפות מי זהר

אופן ההכנה:

הכנת הבצק:

במיקסר עם וו גיטרה מערבבים קמח, שמרים, סוכר ומוסיפים את המים ולשים לקבלת בלילה אחידה. מכסים בניילון ומתפיחים כשעה. מחממים מחבת שטוחה שופכים מעט מהבלילה לקוטר של כ-10 ס"מ, ומטגנים עד שהחלק העליון של החביתית מחורר ויבש. אין צורך להפוך.

הכנת המילוי:

מערבבים בקערית את חומרי המילוי.

הכנת הסירופ:

בסיר מבשלים מים וסוכר לסף רתיחה מוסיפים מיץ לימון מבשלים 3 דק' מוסיפים מי זהר ומסירים מהאש. מקררים.

הכנה:

רצוי להכין מיד בתום השיגון אחרת קשה להדק. מניחים במרכז החביתית כף גדושה מתערובת האגוזים ומקפלים לחצי. מהדקים את הקצוות. (ניתן לשמור בקרור בשלב זה עד למועד ההגשה).

לפני הגשה:

מורחים מעט שמן על האטאייף ואופים כ-5 דק' מוזגים כשתי כפות מהסירופ ומגישים חם.

מעמול

לבצק:

- 2 כוסות קמח
- 1 כוס סולת
- 1 כף סוכר
- 1 שקית אבקת אפיה
- מעט מלח
- 1 מחמאה
- 2 כפות מים קרים
- 1 כף מי זהר

אופן ההכנה:

הכנת הבצק:

במיקסר עם וו גיטרה מערבבים באיטיות קמח, סולת, סוכר, מלח ואבקת אפיה ומוסיפים קוביות של מחמאה עד לקבלת פירורים. מוסיפים את המים ומי זהר רק עד קבלת בצק אחיד. (לא ללוש הרבה).

הכנת המילוי:

מערבבים בקערית את חומרי המילוי.

הכנה:

מחלקים את הבצק ל-25 כדורים קטנים. כל כדור פותחים כמו קובה, ממלאים בתערובת האגוזים. סוגרים וצובטים במצבט.

אופים בחום 180 מעלות כ-30 דק'.

העוגיות מוכנות כשמתנתקות מהנייר ומקבלות גוון זהוב בהיר.

מפזרים אבקת סוכר ומגישים.

העוגיות נשמרות היטב בצנצנת אטומה.

למילוי:

- כוס אגוזי מלך טחונים גס
- 1/4 כוס סוכר
- 1/2 כפית קנמון
- אבקת סוכר
- לקישוט

ערב חלוקת המלגות לשנת 2019

איך נקיים את הערב בלעדיו? מי יספר לקהל על המורשת המפוארת של קהילתנו, ועל בניית בית המורשת המתוכנן? כך, לבטל את הערב לא ניתן, ובמקום ארוץ שמח שונו התכניות: הוקרן סרט בהשתתפותו של אליהו בו סיפרו כמה חברים על עלייתם ארצה, במסגרת המצבע של עליית אלף הילדים לפני קום המדינה.

ערב חלוקת המלגות היה ערב עצוב מאד, אבל מכובד ומכבד, התכנית האמנותית היתה מעניינת ומפתיעה, ומבלי להכיר את אליהו ז"ל, אני בטוחה שהוא היה מברך ומפרגן על ערב מרשים.

איני יכולה לסיים בלי להודות לכל מי שנתן יד, ועזר כדי שהערב יהיה מוצלח, למרות הכל.

למר אלי דואר, התורם הנדיב, נברך אותו בבריאות טובה, באריכות ימים ובהצלחה בכל דרכיו ומעשיו, ובהמשכו של מפעל חשוב זה.

בברכת שנה טובה לכל בני קהילתנו בארץ ובתפוצות

נעה סימן טוב

(בתו של יהושע סימן טוב, יליד דמשק משנת 1926 ופעיל הארגון)

כשהגעתי בפעם הראשונה לארגון, ההכנות לערב חלוקת המלגות היו בעיצומן: קיבלתי מאתי ולאה הסבר מה כבר הספיקו לארגון, מי ינאם, מי יספר את סיפורם של יהודי דמשק, מה תהיה התכנית האמנותית, והאם היא תתאים לקהל המגוון שיגיע? שהלא זהו מין ערב כזה שחלוקת המלגות הינה רק חלק מארוץ חברתי, בו משתתפים סטודנטים צעירים ובני משפחתם כולל הורים, סבים וסבתות, וגם כאלה שנצלו את ההזדמנות להפגש עם חברים. חשוב היה להן שהסטודנטים הצעירים יחשפו לארגון ולפעלו, ובעיקר יספגו קצת ממורשת יהדות דמשק, לאט לאט מצאתי את עצמי נשאבת לעשייה, כאילו אני שם כבר שנים.

לחלק האומנותי הוזמן הזמר יאיר דלאל: יאיר יוצר מוזיקה אתנית ישראלית המשלבת השפעות מגוונות ממקורות שונים בחברה, במיוחד ממוזיקה יהודית ערבית - הרעיון היה שהנוער יספוג משהו מהמוזיקה שלנו, ואין מתאים ממנו.

אלא שתוכניות לחוד ומציאות לחוד - שבוע לפני הערב המיוחל התקשרה אלי לאה, ובקול חנוק מספרת לי שאליהו חסון נפטר, למי שלא יודע, אליהו ז"ל היה חבר הנהלה חשוב ודומיננטי בארגון, ועולה השאלה מה יהיה בלי אליהו?

צרכי טובי
לאחר קבלת המלגה הוצנתי לרביץ מלגה לארגון כה מיוחד.
מלגה על האכסתינות
מלגה על התמיכה
מלגה על הפיתוח
ומלגה על הפצרה הכנה
מאריך באופן אישי בלתי נאמן סבי מלגה חליפה!
אברהם חליפה

שלום רבי,
 רציתי להודות לכם מקרב לב על המאבק הנדיבה שקיבלתי הלנה
 בהיותי תלמידה לתארי שני בהסיכולוגיה קלינית מאבק צו היא
 אצרי רב עובדי היות שהיא מודים הפכו איומי אינטלסיביים ולאן
 כולר הפלמברות שלי בתקופה צו פחתי
 אבקש למסור במיוחד לטרם הפכה מר אלי דואר את תודתי
 המיוחדת ולציון בסניו למרומתי החשובה וצרה אך לאמי בית
 אימודיה באוניברסיטת תל אביב לפני אמורה מ 30 לפני
 הטקס שנצרך אז נכח כבוד מר אלי דואר וסבי וסבתי הפיצו
 גם לחלוק או כבוד.
 הלנה נפנינו מאוד מהטקס המראל וגם מהתכנית האומנותית
 המיוחדת והמרתקת
 הרלימה אותנו הפחידה להאזנה צובדת כל הלנים האלה כדי
 לשמור את הפציון והמסורת של יוצאי דמשק, וצה חלוב במיוחד
 אנכח החיים המודרניים והפתיחות מהמסורת של בית אבא.
 נשמח לקחת חלק ביצוד פעילויות ונדבר לכם לוב מקרב לבי
 בהרכב, נויב קנול.

מר אלי דואר הכבוד, ליום רבי

למי רותם, בת 30, מתאוררת עם ביולי ובנו בארי בן 4-
במולדה מאדא לבצסון בארי.
כיום אני סטודנטית למינהל שני בתרפייה באוניברסיטת המלכה
טל-חי. גם במהלך המינהל בנוכחי וגם במהלך המינהל
הראשון צבתי לקבל את תרומתך לסייעה ומסייעת להתמודד
עם הקושי במינהל האימונים באקדמיים. פעילותך מחממת
את פהי ומעלה חיוך ותקווה בקרב הסטודנטים לצב
אתחילתך, נעים לדעת לילנס אנשים לחולבים על הצלחתנו
ורוצים אסייע בכך.
אני מחזקת את ידך ואת ידי כל אנשי ארגון יוצאי דמשק
על פעולתך המבורכת לכם.

בכבוד רבי, רותם אקלטין כפן.

**ארגון יוצאי דמשק בישראל, ההנהלה, החברים ומקבלי המלגות,
משתתפים בצערו העמוק של מר אלי דואר, במות אחיו אלברטו.
בבניין ציון וירושלים תנוחמו.**

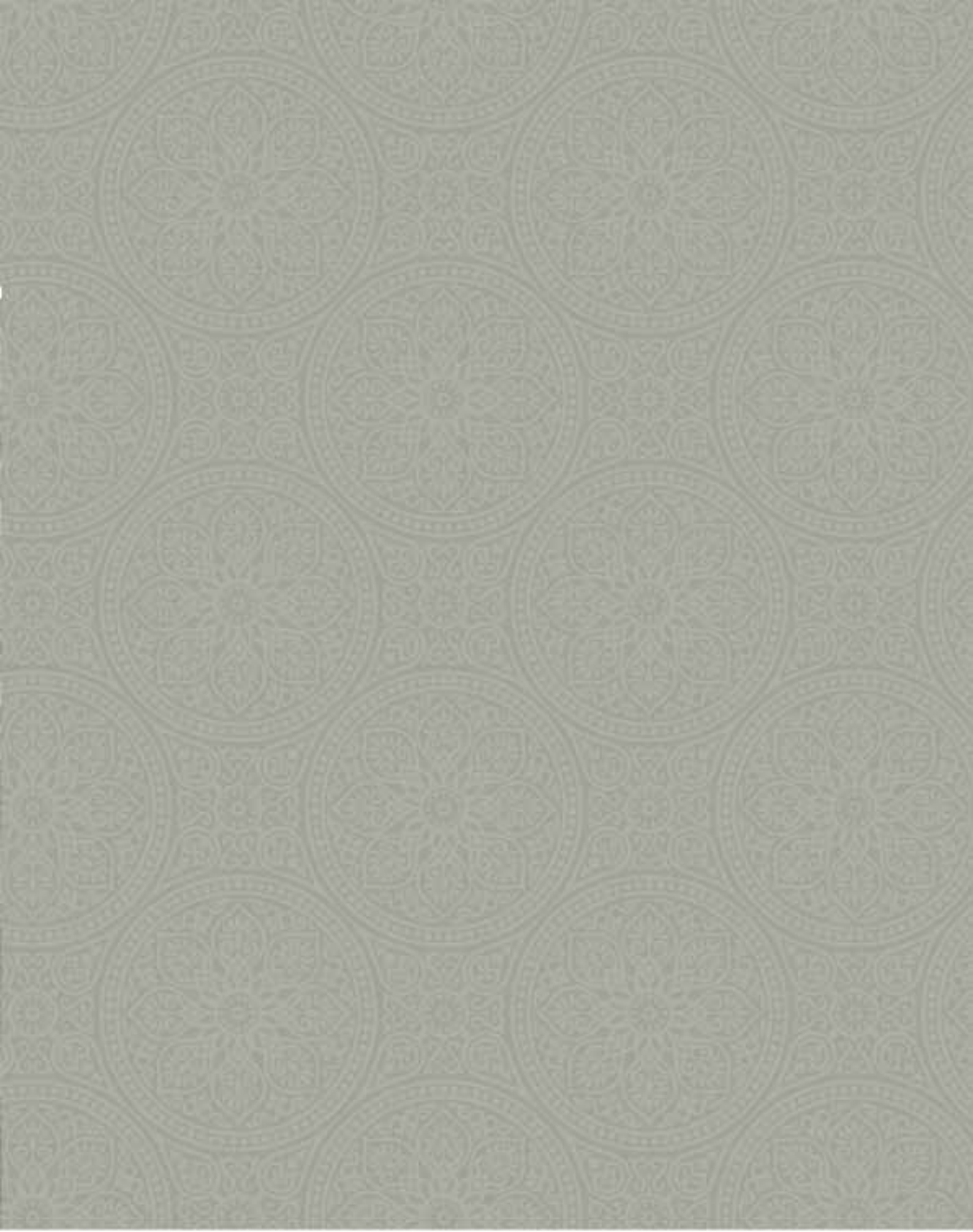
חברים יקרים,

במסגרת מאמצינו לתיעוד ושימור קורות קהילת יהודי דמשק,
אנו פונים אל חברינו, קוראינו ואל כל יוצאי דמשק בישראל ובתפוצות,
להעביר למערכת מכאן ומשאם,
את סיפורי קורותיהם וחוויותיהם האישיות
והמשפחתיות במהלך חייהם בדמשק,
בדרך עלייתם ארצה
ובמהלך קליטתם והשתרשותם בארץ.

רצויות מאד תמונות מהשכונה היהודית, רחובותיה, סמטאותיה,
בתיה, אנשיה וההתרחשויות בתוכה וסביבה.

החומר ישמר לדורות בעלונים ובאתר האינטרנט "מכאן ומשאם".

אנא עשו את המאמץ להעלאת הדברים בכתב לפני שישכחו ויאבדו.

מבאן ומשאם
כתב השת למורשת יהדות דמשק